भालचंद्र नेमाडे

भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्कार

त्रिवेणी

सन २०१४-२०१५

मराठी

संपादन समिती

अध्यक्ष :
प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

संपादक :
प्रा.डॉ.तानाजी पाटील

विभागीय संपादक :
प्रा.सुहास निर्मळे (मराठी)
प्रा.डॉ.वंदना मोहिते (हिंदी)
प्रा.श्रीमती लतिका पाटील (इंग्रजी)
प्रा.डॉ.अभय पाटील (सामाजिक शास्त्रे)
प्रा.श्रीमती मनिषा माळी (अहवाल)

रयत शिक्षण संस्थेचे,

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज

ता.कराड, जि.सातारा - ४१५ १०९

त्रिवेणी

सन २०१४-२०१५

All Human Beings Are Born Free And Equal in Dignity

॥ कर्मवीर जयंती सोहळा ॥

भित्तिपत्रकाचे उद्घाटन करताना प्रभारी कुलगुरू मा.डॉ.अशोक भोईटे

रांगोळी प्रदर्शनाचे उद्घाटन करताना मा.सचिव प्राचार्य डॉ.गणेश ठाकूर

प्रास्ताविक व प्रमुख पाहुण्यांचा परिचय करून देताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन करताना मा.सचिव प्राचार्य डॉ.गणेश ठाकूर

सौ.मंगलताई जगताप यांचा सत्कार करताना मा.सचिव प्राचार्य डॉ.गणेश ठाकूर

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना प्रभारी कुलगुरू डॉ.अशोक भोईटे

रयत शिक्षण संस्थेचे,

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय,उंब्रज

ता.कराड, जि.सातारा - ४१५ १०९

२०१४-२०१५

त्रिवेणी

संपादक समिती

- अध्यक्ष
  प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे
- संपादक
  प्रा.डॉ.तानाजी पाटील
- विभागीय संपादक
  प्रा.सुहास निर्मळे (मराठी)
  प्रा.डॉ.वंदना मोहिते (हिंदी)
  प्रा.श्रीमती लतिका पाटील (इंग्रजी)
  प्रा.डॉ.अभय पाटील (सामाजिक शास्त्रे)
  प्रा.श्रीमती मनिषा माळी (अहवाल)
- विद्यार्थिनी प्रतिनिधी
  मनिषा धाडगे बी.ए.भाग ३

महाविद्यालयाची वैशिष्ट्ये

- विद्यार्थिनी संख्या ३२९
- विद्यापीठापेक्षा महाविद्यालयाचे निकाल अधिक
- विद्यार्थिनींच्या बौध्दिक व व्यक्तिमत्व विकासाचे अनेक उपक्रम
- मराठी, हिंदी, इंग्रजी, इतिहास व समाजशास्त्र इ. स्पेशल विषय
- विविध शॉर्ट टर्म कोर्सेस
- अद्ययावत संगणक प्रयोगशाळा
- कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी
- स्पर्धा परिक्षा केंद्र
- इंग्लिश स्पिकींग कोर्स
- सुसज्ज महिला वसतिगृह
- ज्युडो, कराटे प्रशिक्षण
- ह्यूमन राईटस् एज्युकेशन फाऊंडेशन कोर्स
- फॅशन डिझाईनिंग कोर्स
- ट्रॅव्हल्स् ॲण्ड टूरिझम कोर्स
- कलादालनद्वारे मुलींच्या सुप्त गुणांना वाव

२०१४-२०१५
त्रिवेणी

त्रिवेणी
दि प्रेस ॲण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक्स नियम ८,
फॉर्म ४ प्रमाणे आवश्यक माहिती

- प्रकाशन स्थळ :
सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय,उंब्रज
- प्रकाशन काल : वार्षिक
- प्रकाशक : प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
- पत्ता : सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज, ता.कराड, जि.सातारा
- दूरध्वनी : (०२१६४) २६४२३५
- ईमेल : rssmmuks@yahoo.co.in
- संपादक : प्रा.डॉ.तानाजी पाटील
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
- पत्ता : सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज, ता.कराड, जि.सातारा
- मोबा : ९४२०६२८७१५
- मुद्रक : श्री.संदेश शहा
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
- पत्ता : २६७ ब/२, दौलतनगर, सातारा
- फोन : (०२१६२) २३४०४९
- मालकी : रयत शिक्षण संस्थेचे, सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय उंब्रज, ता.कराड, जि.सातारा

मी प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे असे जाहीर करतो की, वर नमूद केलेला तपशील माझ्या माहिती व समजुतीप्रमाणे खरा आहे.
■ प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

या अंकातील साहित्यातून व्यक्त झालेली मते संबंधित लेखकांची आहेत. संपादक मंडळ त्या मतांशी सहमत असेलच असे नाही.

२०१४-२०१५
त्रिवेणी

दिव्य अलौकिक तुमचे जीवन
स्मृतीस तुमच्या शतशः वंदन !

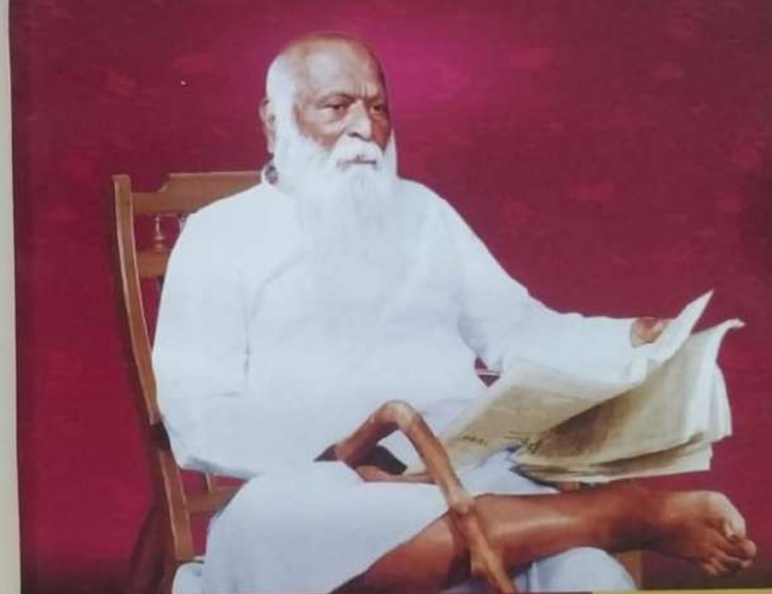

रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक

पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पायगोंडा पाटील (डी.लिट)

पूर्ती आकांक्षा अन् आशा
गुणगुणती या दाही दिशा

रयत माऊली
सौ.लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील

रयत शिक्षण संस्थेचे
सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय,उंब्रज

• पदाधिकारी •

निश्चयाचा महामेरू ।
बहुत जनांचा आधारू ॥

मा.नामदार शरदचंद्रजी पवार
अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.ॲड.रावसाहेब शिंदे
चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा
(दि.२६ जानेवारी २०१५ पर्यंत)

मा.डॉ.अनिल पाटील
चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.प्राचार्य डॉ.गणेश ठाकूर
सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.प्राचार्य डॉ.डी.डी.पाटील
सहसचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.प्राचार्य शहाजी डोंगरे
ऑडिटर, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

• महाविद्यालय स्थानिक सल्लागार समिती •

मा.डॉ.अनिल पाटील
चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.प्रिं.डॉ.गणेश ठाकूर
सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

मा.श्री.द.श्री.जाधव

मा.श्री.शिवाजीराव कुलकुटे

मा.श्री.सुधीर जाधव

प्रा.रामचंद्र यादव

प्रा.डॉ.तानाजी पाटील

प्रा.श्रीमती आशा महावी

श्री.अशोक खराडे

प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

त्रिवेणी
रयत शिक्षण संस्थेचे
सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय,उंब्रज

।। महाविद्यालयाचे कुशल व अभ्यासू नेतृत्व ।।

मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

।। आमचे संशोधनप्रिय प्राचार्य व प्राध्यापक वर्ग ।।

प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे
आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये
शोधनिबंध प्रसिद्ध

प्रा.डॉ.मच्छिंद्र सकटे
आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात जपान
येथे शोधनिबंध सादर

प्रा.डॉ.अभय पाटील
शिवाजी विद्यापीठाची एम.फिल
ची गाईड शिप

प्रा.डॉ.तानाजी पाटील
आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये
शोधनिबंध प्रसिद्ध

प्रा.लालासाहेब पवार
आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये
शोधनिबंध प्रसिद्ध

प्रा.श्रीमती आशा महावी
आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये
शोधनिबंध प्रसिद्ध

प्रा.बद्रीनाथ ढाकणे
आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये
शोधनिबंध प्रसिद्ध

।। विद्यार्थिनी मंडळ व आमचे गुणवंत ।।

विद्यापीठ प्रतिनिधी

मनिषा घाडगे : बी.ए.भाग ३

ज्योती जगदाळे : बी.ए.भाग २

रहिना मुलाणी : बी.ए.भाग १

पूजा यादव : बी.ए.भाग २

अपर्णा यादव : बी.ए.भाग २

उज्वला मोरे : बी.ए.भाग ३

मेघा जांभळे : बी.ए.भाग ३

विश्रांती कांबळे : बी.ए.भाग १

रहिना मुलाणी : इ.१२ वी

ज्योती जगदाळे : बी.ए.भाग १

मनिषा घाडगे : बी.ए.भाग २

दिपाली माळी : बी.ए.भाग ३

।। एन.एस.एस.विभाग ।।

विशेषश्रम संस्कार शिबीरार्थींना मार्गदर्शन करताना
मा.आमदार बाळासाहेब पाटील

विशेषश्रम संस्कार शिबीरार्थींना मार्गदर्शन करताना
मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

विशेषश्रम संस्कार शिबीरामध्ये
प्रास्ताविक करताना
मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

प्राचार्यांचे मनोगत

महाविद्यालयाचा एकूणच परिसर विविध झाडा-फुलांनी जेवढा नटलेला, बहरलेला आणि फुललेला असतो त्याहीपेक्षा कितीतरी पटीनं तिथे वावरणाऱ्या तरूणाईनं बहरलेला असतो. कल्पनेत रंगवलेलं जीवन व वास्तवातलं आयुष्य यातल्या सीमारेषा अधिक गडद होण्याचं हे वय असतं. अनुभव, समजुती आणि प्रचिती या सर्वांमधलं द्वंद्व समजून घेण्याचं हे वय. घर, समाज आणि महाविद्यालयातील पोषक वातावरण निर्माण करण्याची आवश्यकता असते आणि त्यादृष्टीने ही तरूणाई पावले उचलत असते. ही तरूणाई पूर्वग्रहरहित असल्याने ती मनाने प्रांजळ व नितळ असते. अशा अनघड तरूणाईला एक सुंदर घाट देण्याचा प्रयत्न आमचं महाविद्यालय सतत करीत असतं.

विद्यापीठ सिलॅबस, अध्यापन, महाविद्यालयीन परीक्षा आणि विद्यापीठीय परीक्षा इत्यादींच्या पलीकडे विद्यार्थीनींसाठी खूप काही करणं आवश्यक ठरतं. विद्यार्थीनींच्या व्यक्तिमत्त्वातल्या बलस्थानांची जाणीव, कर्तव्यबुद्धी, राष्ट्रीयत्वाची भावना, विवेकवादी विचारांची रूजवण, बंधुभाववृद्धी, सामाजिक जाणीव, सलोखा, मानवतावादी दृष्टिकोन, पर्यावरणविषयक जाणीव, विज्ञानवादीवृत्ती, स्त्री-पुरूष समानतेचा विचार आणि करिअर संबंधी जागरूकता इत्यादींसाठी आम्ही जाणीवपूर्वक उपक्रम राबवितो. हे सर्व उपक्रम राबविताना विद्यार्थीनींमध्ये प्रत्यक्ष काय फरक पडतो का याचं मॉनिटरींग करतो. तसेच 'योगा', 'पत्रकारिता', 'ट्रॅव्हल टूरिझम' हे तीन कोर्स जून २०१५ पासून चालू करणार आहोत. लेडीज होस्टेल पूर्णत्वाच्या मार्गावर व वाणिज्य शाखा काढण्याचे नियोजन.

स्पर्धा परीक्षा, वाङ्मय मंडळ, भित्तीपत्रकं, शॉर्ट टर्म कोर्सेस, काव्य लेखन स्पर्धा आणि अग्रणी महाविद्यालया अंतर्गत विविध व्याख्याने इत्यादी उपक्रम केवळ नाविण्यपूर्ण नाहीत तर विद्यार्थीनींच्यात मूल्यांचं संस्करण होण्यास कारणीभूत ठरतात. स्पर्धा परीक्षा व करिअर मार्गदर्शन समितीच्या वतीने तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून प्रा.भास्करराव कदम, प्रा.संतोष पोरे, प्रा.विकास येलमार,डॉ.निळकंठ लोखंडे,डॉ.शिवाजी पाटील, श्री.तुकाराम जगदाळे,श्री.राजकुमार यादव,प्रा.एस.डी.पवार,प्रा.विनोद पिसाळ आणि प्रा.व्ही.डी.पाटील तसेच हिंदी दिवस समारंभ प्रसंगी डॉ.दिलीपकुमार कसबे, ह्यूमन राईटस् कार्यक्रम प्रसंगी डॉ.गेल ऑमवेट (U.S.A), प्राचार्य डॉ.पूजा नरवाडकर, श्री.भारत पाटणकर कुलगुरू डॉ.एन.जे.पवार, प्रकुलगुरू डॉ.अशोक भोईटे व विजया दहिफळे तसेच अग्रणी

महाविद्यालय अंतर्गत कार्यक्रमासाठी डॉ.दिपा पाटील, डॉ.शिवाजीराव पाटील आणि वाङ्मय मंडळ उद्‌घाटन प्रसंगी डॉ.शिवाजीराव ठोंबरे, डॉ.शिवाजीराव होडगे अशा अनेक मान्यवरांची व्याख्याने विद्यार्थीनींच्या व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी राबवली आहेत.

महाविद्यालयाच्या प्रगतीचा व कल्पक उपक्रमांचा प्रभाव उंब्रज व उंब्रज परिसरात निश्चित झाला आहे; त्यामुळेच विद्यार्थीनींच्या संख्येत आता लक्षणीय वाढ झाली आहे. महाविद्यालयातील अभ्यासू, उपक्रमशील, संशोधनमग्न प्राध्यापक वर्ग आमचे खरे ॲसेट आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थीनींसाठी ज्यूडो कराटे, बॉक्सिंग सारखे कोर्स चालू करून विद्यार्थीनींच्या व्यक्तिमत्त्व विकासाला चालना दिली. या सर्वांमध्ये आमचे प्राध्यापक कमी नाहीत. आज ५ पीएच.डी, ५ एम.फिल्. आणि ४ सेट/नेट तसेच विद्यापीठाच्या विविध कमिट्यांवर प्राध्यापक कार्यरत आहेत.

यु.जी.सी कडून १२व्या योजनेअंतर्गत महाविद्यालयास विविध योजनांतर्गत आर्थिक मदत मिळविलेली आहे. सन २०१४-२०१५ या वर्षात महाविद्यालयास जनरल डेव्हलपमेंट असिस्टंटस योजनेतंर्गत रूपये ३१,८४,५००/- मंजूर झाले असून त्यापैकी प्रत्यक्ष रूपये ४,२०,०००/- मिळालेले आहेत. महाविद्यालयाला विविध अद्यावत साधने व उपकरणे घेण्यासाठी या पैशाची मदत होणार आहे. तसेच 'फॅशन डिझायनिंग कोर्स' सुरू करण्यासाठी रूपये ७,००,०००/- मंजूर झालेले आहेत. 'ह्यूमन फाऊंडेशन कोर्स' साठी रूपये २,५०,००० मंजूर झाले असून त्यापैकी रूपये २,३५,०००/- मिळाले आहेत. 'IQAC' साठी रूपये ३,००,०००/- मंजूर झाले असून त्यापैकी रूपये २,७०,००० मिळालेले आहेत.

क्रीडा स्पर्धा, सांस्कृतिक कार्यक्रम तसेच काव्यवाचन, निबंध स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा आणि एन.एस.एस. मध्ये विद्यार्थीनींनी चांगले यश मिळविले आहे. केवळ परिक्षेतील यश हे नोकरीसाठी पुरेसे ठरत नसल्याने विविध कोर्सचे नियोजन करण्यात आले. विद्यार्थीनींना स्वतःच्या पायावर उभे राहता येईल असे अल्प मुदतीचे व्यवसायपूरक कोर्सेस दिले आहेत.

बहुआयामी, सजग, समर्थ व सक्षम पिढी घडविण्यासाठी आमचे प्राध्यापक, प्राध्यापिका, शॉर्ट टर्म कोर्स व ज्युडो, कराटे, बॉक्सिंगचे शिक्षक-शिक्षिका व प्रशासकीय सेवक वर्ग हरेक प्रयत्न करीत असतात. हा अंक म्हणजे महाविद्यालयाच्या आंतर्बाह्य स्वरूपाचं जणू प्रतिबिंबच !

महाविद्यालयाच्या प्रत्येक विकास कामात हाकेला प्रतिसाद देणाऱ्या उंब्रज व उंब्रज परिसरातील असंख्य मान्यवरांना माझा कृतज्ञापूर्वक नमस्कार !

डॉ.कैलास जगदाळे
प्राचार्य,
सौ.मं.रा.जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज

संपादकीय

रसिक हो, नमस्कार.

पूजनीय डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील व सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांच्या पवित्र स्मृतीस अभिवादन करून 'त्रिवेणी' २०१४-२०१५चा अंक आपल्या हाती सुपूर्द करताना मला मनस्वी आनंद होत आहे.

पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या अथक प्रेरणेतून स्थापन झालेल्या रयत शिक्षण संस्थेने सन १९६९ साली उंब्रज ता. कराड या ठिकाणी महिला महाविद्यालय सुरू केले. या महाविद्यालयाची पंचवीस वर्ष पुर्ण झाली आहेत. आज आमचे महाविद्यालय अनेक सुविधांनी परिपूर्ण आहे. विद्यार्थीनी स्वतःच्या पायावर उभी राहावी यासाठी अनेक शॉर्ट टर्म कोर्सेस चालू केले आहेत. यामध्ये कुकरी, शिलाई मशीन, बालवाडी शिक्षक प्रशिक्षण कोर्स, ब्युटी पार्लर, स्पोकन इंग्लिश, ज्युडो, कराटे, स्पर्धा परीक्षा, परीक्षा मार्गदर्शनपर कोर्स असे अनेक कोर्सेस उपलब्ध करून विद्यार्थीनींच्या सर्वांगीण विकासासाठी कॉलेज कटिबद्ध आहे. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. कैलास जगदाळे साहेब यांच्या प्रेरणेतून जून २०१५ पासून 'ग्रामीण पत्रकारिता' व 'ट्रॅव्हल आणि ट्यूरिझम' असे नवीन कोर्सेस सुरू करून महाविद्यालयाच्या प्रगतीमध्ये अधिकच भर पडणार आहे. आज महाविद्यालयात एकूण ३५० विद्यार्थीनी उच्च शिक्षण घेत आहेत.

'त्रिवेणी'च्या अंकात अनेक विषयावरील वैविध्यपूर्ण लेखांचा समावेश केला आहे. मराठी, हिंदी, इंग्रजी आणि सामाजिक शास्त्रे या भाषांमधील लिखाणातून एक वेगळा ठसा इथे उमटतो आहे. त्याचबरोबर सतत यशाची चढती कमान ठेवणारे आमचे वार्षिक अहवाल म्हणजे एक यशोगाथाच होय. आमच्या प्राध्यापकांचे योगदानही तितकेच महत्त्वाचे आहे. आज आमच्या महाविद्यालयात ५ डॉक्टरेट, ५ एम.फिल आणि ४ सेट/नेट तसेच संशोधनपर मायनर प्रोजेक्ट, नॅशनल, इंटरनॅशनल पेपर अशा विविध गुणांनी परिपूर्ण आमचे प्राध्यापक विद्यापीठाच्या विविध कमिट्यामधून काम करीत आहेत याचा फायदा आमच्या विद्यार्थीनींना होत आहे.

'त्रिवेणी' नियतकालिक कसे असावे, त्याचा दर्जा कसा असावा, रंगीत पाने कोणती असावीत तसेच लेख, कविता यांचा दर्जा विद्यापीठ पातळीवर कसा असावा, मुखपृष्ठ या सर्व बाबतीत मा. प्राचार्य डॉ. कैलास जगदाळे साहेबांनी आम्हांस मार्गदर्शन केले आहे. त्यांची निरिक्षण शक्ती या अंकात आम्हांला खूप उपयोगी पडली आहे. तसेच विद्यार्थीनींचा सर्वांगीण विकास हे उद्दिष्ट डोळ्यासमोर ठेऊन शिक्षक, पालक व समाज या सर्व घटकामध्ये सुसंवाद साधला जावा यासाठी प्राचार्य जगदाळे साहेब यांच्या प्रेरणेने व कुशल मार्गदर्शनाने महाविद्यालयात या वर्षी विविध उपक्रम राबविण्यास आले. यामध्ये पालक मेळावा, महिला मेळावा, व्यक्तिमत्त्व विकास कार्यशाळा, अग्रणी महाविद्यालयाच्या अंतर्गत विविध कार्यशाळा, स्पर्धा परीक्षा, पत्रकार दिन, हिंदी दिन, कर्मवीर जयंती, वाङ्मय मंडळ, वार्षिक क्रिडा स्पर्धा, विशेष श्रमसंस्कार शिबीर, सांस्कृतिक कार्यक्रम, शॉर्ट टर्म कोर्सेस, वक्तृत्व स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, रांगोळी स्पर्धा आणि श्रावणी काव्य संमेलन इत्यादी उपक्रमांचे यशस्वीरित्या आयोजन करण्यात आले.

९ सप्टेंबर २०१४ रोजी दहिवडी कॉलेज दहिवडी येथे संपन्न झालेल्या 'युवा महोत्सवा'मध्ये आमच्या विद्यार्थीनींनी 'लोककला' स्पर्धेत उत्तेजनार्थ बक्षिस मिळून कॉलेजची शान राखली आहे. तसेच सांस्कृतिक कार्यक्रमाद्वारे विद्यार्थीनींच्या अंगी असणाऱ्या कला गुणांना वाव देऊन उत्तम कलाकार निर्माण करण्याचे आदर्श कार्यही महाविद्यालय करीत आहे. राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या माध्यमातून श्रमदान, ग्राम स्वच्छता, वृक्षारोपन, रक्तदान, एड्स जनजागृती, पशुचिकित्सा, गाव सर्वेक्षण अशा विविध उपक्रमात आमच्या विद्यार्थीनी सतत सहभागी असतात. यावर्षी दिनांक २०/१२/२०१४ ते २६/१२/२०१४ या कालावधीत मौजे कवठे ता. कराड येथे राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विशेष श्रमसंस्कार शिबीर आयोजित करण्यात आले. या शिबीरात ५० विद्यार्थीनी सहभागी झाल्या होत्या.

आमच्या विद्यार्थीनी साहित्याच्या क्षेत्रातही मागे नाहीत. विद्यार्थीनींच्या साहित्यिक मनाला फुंकर घालून त्यांच्या मनात साहित्यिक बीज अंकुरण्याच्या कामी भितीपत्रकाचा सिंहाचा वाटा आहे. कविता, लेख, विनोदी चुटके, समीक्षापर लेख, चरित्रात्मक लेख, ऐतिहासिक लेख आणि विज्ञानपर लेख, पेन्सिल रेखाटने, वात्रटिका अशा विविध विषयावरचे लेख भितीपत्रकाच्या माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यात आले.

सन २०१४-१५ या शैक्षणिक वर्षात देश, राज्य व विविध संस्थांमधील मान्यवर, कलावंत, साहित्यिक, प्राध्यापक, कर्मचारी तसेच रयत शिक्षण संस्थेचे चेअरमन ॲड.रावसाहेब शिंदे, माजी उपमुख्यमंत्री आर.आर.पाटील (आबा), मा.कॉ.गोविंद पानसरे, डॉ.वसंत गोवारीकर,खासदार गोपीनाथजी मुंडे, खासदार सदाशिवराव मंडलीक, माजी उपमुख्यमंत्री ए.आर.अंतुले, सिनेअभिनेता सदाशिव अमरापूरकर तसेच धारातीर्थी पडलेले जवान, यांच्या पवित्र स्मृतीस विनम्र अभिवादन व भावपूर्ण श्रद्धांजली !!

रसिक वाचक हो, या वर्षीचा 'त्रिवेणी' २०१४-२०१५ हा अंक मुखपृष्ठापासून ते मलपृष्ठापर्यंत अवलोकनीय व वाचनीय झालेला आहे. अंकाची मांडणी ही आकर्षक अशी झालेली आहे. विद्यार्थीनींनी परिश्रमपूर्वक साहित्य निर्मिती केलेली आहे. यामध्ये कथा, कविता, ललित लेख, वैचारिक लेख, विनोदी लेख, मुलाखत अशा विविध व दर्जेदार साहित्य प्रकारांचा समावेश झालेला आहे. त्याचबरोबर श्रद्धांजली, विभागीय अहवाल, वैयक्तिक अहवाल, स्थानिक व्यवस्थापन समिती, सल्लागार समिती, सेवक वर्ग, विद्यार्थीनी मंडळ, मान्यवर व विविध उपक्रमांचे फोटो इत्यादी विविध सामग्रीने हा अंक नटलेला आहे. हा 'त्रिवेणी' २०१४-२०१५ हा अंक आपल्या हाती देताना आम्हांला मनापासून आनंद होत आहे. या अंकासाठी महाविद्यालयाचे आदरणीय प्राचार्य डॉ. कैलास जगदाळेसो।, सर्व सहसंपादक, प्राध्यापक वर्ग, स्थानिक व्यवस्थापन समितीचे सर्व सदस्य, शिक्षकेत्तर सेवक वर्ग आणि लेखन करणाऱ्या आमच्या गुणी विद्यार्थीनी तसेच प्रिंट ओम ऑफसेट, सातारा येथील मा.श्री. संदेश शहा, मा.श्री. जतीन शहा, टाईप इनोव्हेटर्सचे मा.श्री. प्रशांत गुजर या सर्वांनी घेतलेल्या प्रामाणिक परिश्रमामुळेच हा अंक परिपूर्ण व वेळेवर प्रसिद्ध होत आहे. याबद्दल सर्वांचे मनापासून व कृतज्ञतापूर्वक आभार. महाविद्यालयाच्या उज्ज्वल भविष्याची आकांक्षा मनात बाळगून संपादकीय मनोगतास इथेच अल्पविराम देतो. धन्यवाद......!

जय हिंद, जय कर्मवीर !

प्रा. डॉ. तानाजी ज्ञा. पाटील
संपादक

त्रिवेणी
२०१४-२०१५

मराठी विभाग

'ना तरि बाळक, बोबडां बोलीं ।
कां वाकुडां विचकां पांउली ।
चोज करूंनि माउली ।
रिझेवि जेवि ।।६।।

।। ज्ञानेश्वरी नववा अध्याय ।।
।। ओवी क्र.६ ।।

विभागीय संपादक
प्रा.सुहास निर्मळे

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) शब्दसूर्य मावळला : नामदेव ढसाळ	कु.अपर्णा यादव	बी.ए.भाग-२	९
२) आदर्श राजमाता जिजाबाई	कु.शैलजा थोरात	बी.ए.भाग-१	९
३) नोबेल ललना	कु.रश्मी जाधव	बी.ए.भाग-३	१३
४) प्रशासनातील कर्तृत्वशालिनी अधिकारिणी	कु.स्वाती कोळेकर	बी.ए.भाग-३	१७
५) सन्मान	कु.ज्योती कदम	बी.ए.भाग-१	२०
६) आजच्या युवकांसाठी यशवंतराव चव्हाणांचे विचारधन	कु.अपर्णा यादव	बी.ए.भाग-२	२१
७) औंधची सुकन्या : कादंबरी यादव	कु.संजीवनी शिंदे	बी.ए.भाग-२	२६
८) तरुणाईच्या वाटेवर	कु.संजीवनी शिंदे	बी.ए.भाग-२	२७
९) पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील	कु.सुप्रिया घाडगे	बी.ए.भाग-३	२८
१०) माझ्या आयुष्यातील मैत्रिणींसोबतची पहिली पाणीपुरी !	कु.स्नेहल लामजे	बी.ए.भाग-२	३२
११) मरणयातना	कु.आरती कुडाळकर	बी.ए.भाग-१	३४
१२) जीवनातील हास्य हरविले तर... ?	कु.स्नेहल यादव	बी.ए.भाग-१	३६
१३) पाल खंडोबा देवस्थान : धार्मिक स्थळ	कु.कोमल पवार	बी.ए.भाग-३	४०
१४) स्वामी विवेकानंद	कु.स्नेहल घाडगे	बी.ए.भाग-3	४४

पद्य विभाग

१) सावित्री	कु. मोनाली पिसाळ	बी.ए. भाग - २	८
२) का...?	कु. स्नेहल यादव	बी.ए. भाग - १	१६
३) घर...	कु. आशा सुतार	बी.ए. भाग - ३	१६
४) आई	कु. रश्मी जाधव	बी.ए. भाग - ३	३१
५) एक महान कर्मयोगी कर्मवीर भाऊराव पाटील	कु. सोनाली घाडगे	बी.ए. भाग - ३	३१
६) कन्यारत्न	कु. तेजस्विनी संकपाळ	बी.ए. भाग - २	३३
७) एक होतं माळीण गाव	कु. स्नेहल घाडगे	बी.ए. भाग - ३	३९
८) वर्षा	कु. मोनाली पिसाळ	बी.ए. भाग - २	३९
९) हे जग असे भ्रष्टाचार !	कु. शैलजा थोरात	बी.ए. भाग - १	४३
१०) मी तुझीच !	कु. स्नेहल घाडगे	बी.ए. भाग - 3	४३
११) प्रेम	कु. अपर्णा यादव	बी.ए. भाग - २	४६
१२) क्षण	कु. मोनाली पिसाळ	बी.ए. भाग - २	४७
१३) आयुष्य	कु. रेश्मा राठोड	बी.ए. भाग - १	४८
१४) हुंडा बंदी	कु. मोनाली पिसाळ	बी.ए. भाग - २	४८

शब्दसूर्य मावळला : नामदेव ढसाळ

कु.अपर्णा यादव
बी.ए.भाग-२

सूर्याकडे पाठ फिरवून त्यांनी शतकांचा प्रवास केला.
आता अंधारयात्रिक होण्याचे नाकारलेच पाहिजे...
हा आपला बाप अंधार वाहून-वाहून
अखेर पोरका झाला.
आता त्याच्या पाठीवरला बोजा
खाली ठेवलाच पाहिजे...
या वैभवनगरीसाठी आपलाच खून सांडला
आणि दगडी खाण्याचा मक्ता मिळाला.
आता आभाळमुका होणाऱ्या
हवेल्यांना सुरुंग लावलाच पाहिजे.
सूर्यफुले हाती ठेवणारा फकीर हजारो वर्षानंतर लाभला
आता सूर्यफुलासारखे सूर्योन्मुख झालेच पाहिजे...

पुणे जिल्ह्यातल्या एका छोट्या खेड्यात १५ फेब्रुवारी १९४९ या दिवशी जन्मलेल्या नामदेव ढसाळ यांच्या घरी अठराविश्व दारिद्र्य होते. पोटाची खळगी भरावयासाठी वडिलांच्या बरोबर बालपणीच ते मुंबईला आले. त्यांचे वडील मुंबईतल्या 'गोलपीठा' म्हणजेच लाल बत्ती, या समाजाने क्रुर विटंबना केलेल्या महिलांच्या वसाहतीच्या भागात झोपडीत राहत असत. त्यांचा खाटकाचा व्यवसाय होता. बालपणीच उपेक्षितांचे, वंचितांचे, अनाथांचे लाजिरवाणे जीणे ढसाळ यांनी अनुभवले. त्यांच्या व्यथांनी ते गलबलून गेले. सामाजिक समतेचे सोडाच, पण साधे माणुसकीचेही अधिकार आणि हक्क नाकारलेल्या, समाजाने झिडकारलेल्या या वंचितांच्या वेदनांनी ते पुरते ढासळून गेले आणि त्यामुळेच त्यांच्या कवितेतील शब्द अंगारासारखे फुलले. त्याचेच शब्दांकन 'गोलपीठा'त झाले. पारंपारिक कवितेतल्या प्रेम आणि अन्य विषयांना नाकारणाऱ्या या बंडखोर कवितेला गरम रक्ताचा स्पर्श होता. बंडखोर संत तुकाराम महाराज यांच्या अभंगांचा वारसा सांगणारी त्यांची ही कविता असल्यानेच तिचे मराठी साहित्य क्षेत्रात स्वागत झाले. चाकोरीबद्ध कवितेचे वळण बदलले. तिला क्रांतीची दिशा मिळाली. धार्मिक रूढी, परंपरा, अंधश्रद्धा, जातिभेदाचा कराल विळख्यात हजारो वर्षे सक्तीने डांबून-जखडून ठेवलेल्या दरिद्री आणि उपेक्षित सामाजिक घटकांचा, शोषितांचा नामदेव ढसाळ हा विद्रोहाच्या क्रांतीची तुतारी फुंकणारा स्वर होता. त्यांचा पहिलाच 'गोलपीठा' हा कविता संग्रह ४० वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झाला, तेव्हा मराठीसह भारतीय साहित्य विश्वही हादरून गेले. सूर्याकडे पाठ फिरवून शतकांचा प्रवास करणाऱ्या शोषितांनी आता अंधार यात्रिक व्हायचे नाकारायलाच हवे, नव्हे नाकारणारच, असे आपल्या बुलंद आवाजात आक्रमकपणे सांगणारा हा महाकवी होता. १९७२च्या दशकात अमेरिकेतल्या ब्लॅक पँथर चळवळीची प्रेरणा घेऊन ढसाळ आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांनी दलित पँथर संघटनेची स्थापना केली. जाहिर सभा, मेळावे, मोर्चे, आंदोलन याद्वारे दलितांना सामाजिक न्याय मिळवून देणारे नवे व्यासपीठ निर्माण झाले. या चळवळीचाही आधारस्तंभ ढसाळच होते.

प्रतिभावंत कवी असलेल्या ढसाळांचा पहिला कविता संग्रह त्याच काळात प्रसिद्ध झाला होता. त्या संग्रहातल्या कवितांतले शब्द शहरी आणि

पांढरपेशा वर्गाचे नव्हते. ते उपेक्षित, शोषित आणि पिडीत समाजाने भोगलेल्या-सोसलेल्या दु:खांचे-व्यथांचे-वेदनांचे प्रकटीकरण करणारे होते. या दाहक आणि जळजळीत शब्दांनीच 'गोलपीठा' कविता संग्रह प्रचंड गाजला. द. आशियातल्या साहित्यावरही त्याचे दूरगामी परिणाम झाले. ही कविता क्रांतीचे आणि सामाजिक समतेचे गान गाणारी, प्रस्थापित व्यवस्थांना सुरूंग लावणारी, ती नष्ट करून नवी समतेवर आधारित सामाजिक व्यवस्थेच्या निर्मितीला प्रेरणा देणारी होती.

दलितांच्या व्यथा, वेदनांचा तो स्फोट होता. तो ऐकून मराठी आणि देशातल्या अन्य प्रादेशिक भाषातले साहित्यिक-कवी आणि जनताही हादरली. 'नामदेव ढसाळ' यांनी 'गोलपीठा' कविताद्वारे सामाजिक दु:ख, व्यथा आणि वेदना यांचे प्रकटीकरण केले होते. सोसले होते आणि भोगलेही होते.....

❑ ❑

सावित्री

सावित्री सांग बरे
मानू तुझे आभार कसे
झेलूनी अंगावर शेण तू
घेतलास आपला हक्क तू
म्हणूनी जगतो आज आम्ही
म्हणूनी शिकतो आज आम्ही ॥ १ ॥
केले खर्च आयुष्य तू
टाकिले सुख यज्ञात तू
म्हणूनि लिहितो आज आम्ही
म्हणूनि वाचतो आज आम्ही ॥ २ ॥
उचलते ठोस पाऊल तू
दिला शिक्षणाचा वसा तू
म्हणूनि लढवितो निवडणूक आज आम्ही
म्हणूनि गाजवितो सत्ता आज आम्ही
मानू तुझे आभार कसे
मानू तुझे आभार कसे
"सावित्री सांग बरे"
म्हणूनच एक म्हणावेसे वाटते
तु हो सावित्री त्या फुलेंची
लोक तुला "क्रांतीज्योती" म्हणतील.

कु. मोनाली पिसाळ
बी.ए. भाग - २

उखाणे

१) नमस्कार करता येतो मला छान वाकून
..........चे नाव घेते तुमचा मान राखून.
२) रामाची सीताबाई झाली होती लुप्त
..........राव अन् मी राहू नेहमी तृप्त.
३) वर्तन असावे नम्र, शब्द असावा गोड
..........रावांच्या संसाराला माझी आनंदी जोड.
४) वृक्षाच्या छायेत वनदेवी घेते विसावा
..........चे नाव घेते सर्वांचा आशिर्वाद असावा.
५) नाशिकची द्राक्ष, गोव्याचे काजू
..........चे नाव घ्यायला मी कशाला लाजू.
६) राजहंसाच्या पिलास चारा हवा मोत्याचा
..........रावांच नाव घेते आशिर्वाद द्यावा सौभाग्याचा.
७) विवड्यात घालतात खोबऱ्याचे काप
..........रावासमवेत ओलांडते मी उंबरठ्यावरचे माप.
८) चांदीची जोडवी, सौभाग्यवतीची खूण
..........चे नाव घेते ....ची सून.
९) भाऊबिजेच्या दिवशी भाऊरायाला ओवाळीन
..........चे नाव घेते ....ची बहिण.
१०) सोन्याचं मंगळसूत्र सोनारानं जडवलं
..........चे नाव घेते मैत्रिणीनी अडवलं.
११) बागेमध्ये फुलतात गुलाब रोज ताजे
..........चे नाव घेते तेच सौभाग्य माझे.

कु. स्नेहल पाडगे
बी.ए. भाग - ३

आदर्श राजमाता जिजाबाई

कु. शैलजा थोरात
बी.ए. भाग-१

भारताला कीर्ती व वैभव प्राप्त करून देणाऱ्या राष्ट्रपुरूषांची चरित्रे सर्वांना माहित आहेत; पण त्यांच्या मातांची चरित्रे व कार्य याची माहिती मात्र फारशी नाही. युगपुरूष शिवाजी महाराजांच्या मातोश्री 'जिजाबाई' अशा मातांपैकीच एक आहेत. शिवाजी महाराजांना स्फूर्ती देऊन मार्गदर्शन करण्याचे काम त्यांनी अत्यंत समर्थपणे केल्यामुळेच शिवाजी महाराजांना शून्यातून स्वराज्याची निर्मिती करता आली. त्यांनी शहाजी राजांचे शिवाजी राजांकडे दुर्लक्ष असतानाही 'शिवाजी' राजांना घडविले व अप्रत्यक्षपणे महाराष्ट्राच्या इतिहासाला वेगळे वळण देण्याची कामगिरी बजावली.

जिजामाता यांचा जन्म १२ जानेवारी १५९८ रोजी लखुजी जाधव व गिरजाबाईच्या पोटी विदर्भातील बुलढाणा जिल्ह्यातील मेहकर तालुक्यातील सिंदखेडराजा या गावी झाला.

जिजाबाईला लहानपणापासूनच राजकीय पार्श्वभूमी लाभली होती. जिजाबाईचे शिक्षण तत्कालीन, पारंपारिक रूढीप्रमाणे आणि राजघराण्यातील प्रथेप्रमाणे झाले होते. जिजाबाईस मूळ अक्षराचे शिक्षण देण्याची व्यवस्था त्यांच्या आई-वडिलांनी केली होती. तसेच पौराणिक पद्धतीचे संस्कार, रामायण-महाभारतातील कथानके आणि दक्षिणेत पूर्वी होऊन गेलेल्या शालीवाहन, शिलाहार, चालुक्य, राष्ट्रकुट, यादव आणि विजयनगर साम्राज्य इत्यादींची माहिती करून दिली होती. जिजाबाईचे वडील लखुजी जाधव हे अत्यंत पराक्रमी, महत्त्वाकांक्षी व कुलाभिमानी सरदार होते. लखुजी जाधव हे स्वत:ला देवगिरीच्या यादवांचे वंशज समजत. इ.स. १५५० मध्ये ते जन्मास आले असावेत. शिवपूर्व काळात विशिष्ट परिस्थितीत निजामशाही व आदिलशाहीच्या आश्रयाने जी काही मराठा कुळे उदयास आली त्यात सिंदखेडचे जाधव, वेरूळचे भोसले, फलटणचे पवार-निंबाळकर यांचा प्रामुख्याने उल्लेख करावा लागतो. लखुजी जाधव यांची समाधी सिंदखेड राजा येथे असून तिला घुमट आहेत व या घुमटाच्या पूर्व व उत्तर दरवाजावर दोन शिलालेख आहेत. त्यातील मजकुरावरून लखुजी जाधव यांच्या आईचे नाव ठकाबाई व वडिलांचे नाव विठोजी होते. लखुजीला ३ बायका होत्या. त्यापैकी गिरजाबाई ही जिजाबाईची आई होती. लखुजी जाधवांना ४ मुलानंतर जिजाबाई झाल्या होत्या. आपणास कन्या व्हावी यासाठी जिजाबाईच्या आईने नवस केल्याचा उल्लेख एका पोवाड्यात आहे.

लखुजी जाधव हे अत्यंत मुत्सदी, कर्तबगार होते. निजामशाहीत ते पंच हजारी मनसबदार होते. पुढे त्यांना सिंदखेडची 'देशमुखी' मिळाली. सिंदखेडला स्थायिक झाल्यानंतर दहा हजारी मनसबदारी, २८ महाल व ५२ चावड्यांचे वतन मिळाले. विजापूर दरबारातील मातब्बर सरदार म्हणून ते ओळखले जात. इ.स. १५९४-१६०० या काळात सम्राट अकबराने निजामशाही बुडविण्याचा प्रयत्न केला तेव्हा ती वाचवण्याचे श्रेय काही प्रमाणात लखुजी जाधव यांच्याकडे जाते. पुढे इ.स. १६२९ मध्ये लखुजी जाधव, त्यांचे दोन पुत्र व एक नात व एक नातू यांची हत्या दौलताबाद मुक्कामी निजामशहाच्या उपस्थितीत झाली. आदरदर्शी व मद्यपी निजामशहाने त्याच्या

सरदारांचे ऐकून हे हत्याकांड घडून आले. या हत्याकांडामुळे जिजाबाईवर जणू दु:खाचा डोंगरच कोसळला. त्यांचे माहेरचे छत्र हरवले होते. शहाजीराजे यांनी चिडून निजामशाहीचा मुलुख लुटण्यास प्रारंभ केला. निजामशाहीत फंदफितुरी वगैरे संकटे त्यांनी उभी केली. त्यामुळे निजामशाहीत सरदार फुटून काही मोगलशाहीत तर काही आदिलशाहीत गेले.

जाधव घराणे व भोसले घराणे यांच्यात जिजाबाई-शहाजीच्या रूपाने जो विवाह संबंध झाला त्यामुळे दोन्ही घराण्यांचा लौकिक वाढला होता. या विवाहासंबंधी बखर साहित्यात काही नोंदी आल्या आहेत. त्यानुसार लखुजी जाधवांच्या बायकांचा जिजाबाई भोसल्यांच्या कुळास द्यावयास विरोध होता. भोसल्यांनी बळजबरीने जिजाबाईला आपल्या कुळास द्यावयास भाग पाडले. जाधव भोसले वैराच्या कथा ज्या बखरकारांनी दिल्या आहेत. त्यात एकवाक्यता नाही. समकालीन साधन 'शिवभारत'कारांच्या नोंदीनुसार "उत्तम लक्षणांनी युक्त दानशील, दयाशील, युद्धकुशल, महातेजस्वी अशा मालोजीपुत्र शहाजीला पाहून कुबेरागत श्रीमंत जाधवरावांनी ज्योतिषाने सांगितलेल्या, अनुकूल ग्रह असलेल्या शुभ मुहूर्तावर आपली विजयलक्ष्मी कमलनेत्रा व कुलास शोभा आणणारी कुलवान कन्या जिजाऊ वरदक्षिणेसह शहाजीस अर्पण केली. रामसिंग भाट व बजरंग भाटाच्या कथनातील माहितीनुसार जिजाबाई ५ वर्षांची व शहाजीराजे ८ वर्षांचे असताना शहाजी व त्यांचे वडील सिंदखेडराजा येथे दरबारी आले असता जिजा-शहाजी गुलाल खेळू लागले तेव्हा मालोजीराजे आनंदाने मोठ्याने ओरडून म्हणाले, "मंडळी, ऐकलंत का ? झाला प्रकार पाहिलात ना ? जाधवराव आमचे व्याही झाले. जिजा आमची सून झाली." बखरकारांनी जाधव-भोसले वैर गृहीत धरून लग्नप्रसंगी केलेली मांडणी चुकीची आहे. जिजाबाई-शहाजीराजे यांचे लग्न इ.स. १६१० च्या सुमारास चांगल्या वातावरणात व रूढीप्रमाणे झाले होते.

"हिचे पुत्र आम्ही, हिचे पांग फेडू,
हिला बैसवू वैभवाच्या शिरी."

जिजाबाई-शहाजीला एकूण ६ पुत्र झाले. त्यापैकी संभाजी व शिवाजी हे दोघे जगले. बाकी ४ अल्पजीवी होते. शिवनेरी किल्ल्यावर जन्म झाला, म्हणून नाव ठेवले 'शिवाजी' असे कवी परमानंद लिहितो. परंतु शिवनेरी किल्ल्यावर श्री भवानी शिवाईदेवी ही नवसाला पावली म्हणून पुत्राचे नाव शिवाजी ठेवले असे बखरकार म्हणतात.

"हीच जिजाऊ जिच्या प्रेरणेने, उजळे स्वराज्य ज्योती
हीच जिजाऊ जिने घडविले, राजे शिवछत्रपती."

इ.स. १६३६ मध्ये शहाजीराजांनी कर्नाटक हे स्वत:चे कार्यक्षेत्र निश्चित केल्यानंतर जिजाबाईला पुण्याच्या जहागिरीची व्यवस्था पाहण्यासाठी बालशिवाजी व दादोजी कोंडदेव यांच्यासोबत ठेवले. इ.स. १६३०-३२ या काळातील भीषण दुष्काळ, इ.स. १६३४-३६ या काळातील मोगली आक्रमण, विजापूरकरांनी पुणे जहागिरीवर केलेले हल्ले इत्यादीमुळे पुणे परगणा बेचिराख झाला होता. शहाजीराजांचे पुण्यातील वाडे बेचिराख झाल्याने कोठे राहावयाचे हा प्रश्न होता. पुण्याच्या दक्षिणेत सात कोसांवर खेडबारे येथे दादोजींनी जागा विकत घेऊन शिवाजी राजे व जिजाबाईसाठी वाडा बांधला. जिजाबाईनेच खऱ्या अर्थाने शिवाजीराजे घडविले. रामायण-महाभारतातील कथा जिजाबाईंनी, बालशिवाजीस ऐकविल्या. हिंदूंचे मुसलमानांकडून होणारे धर्मांतर, गोहत्या, मंदिरांचा विध्वंस हे चित्रही त्यांनी शिवाजी पुढे उभे केले. बालमन हे अत्यंत संस्कारक्षम असते. या वयातच जिजाबाईने शिवाजी राजाचे मन घडविले. अन्यायाचा तिरस्कार व प्रतिकार करण्याची शिवाजी राजाची मानसिकता तयार करण्यामागे जिजाबाईचे योगदान मोठे होते यात शंकाच नाही. जिजाबाईने स्मृतिपुराणे, विविध शास्त्रे व राजनीती इ. चेही शिक्षण शिवाजी महाराजांना दिले होते.

जिजाबाईच्या अंगी अनेक गुण होते. ती पतीव्रता, विचारी, धीरगंभीर, परोपकारी स्त्री होती. जिजाबाईच्या परोपकारी स्वभावामुळे ती पुणे जहागिरीतील लोकांचे आदरस्थान बनली. शिवाजी महाराजांच्या मनात स्वदेश व स्वधर्माबद्दल जो ओढा, आकर्षण निर्माण झाले होते, ते करण्यास जिजाबाईस कारणीभूत होती. स्वत: जिजाबाई अत्यंत धर्मनिष्ठ होत्या. आळंदीच्या ज्ञानदेवाच्या पुजेअर्चेसाठी नंदादीपाची व नैवेद्याची उत्पन्ने त्यांनी लावून दिली होती. पुण्यातील दर्गे-मशिदी यांचीही चोख व्यवस्था त्यांनी ठेवली होती. आदिलशहाकडून मिळालेल्या जहागिरीच्या प्रदेशाची पुन्हा व्यवस्था करणे हे अत्यंत कठीण काम होते. पण जिजाबाई यांनी ते आव्हान स्वीकारले होते. शुन्यातून विश्व निर्माण करण्याइतके हे काम अवघड होते.

पुणे जहागिरीची व्यवस्था जिजाईने अत्यंत कुशलतेने सांभाळली. याचा अर्थ त्यांच्यात प्रशासकीय गुण होते. हेच प्रशासकीय गुण शिवाजी महाराजांनी घेतले होते. मोगल बादशहाने शिवाजीराजे व त्यांचे पुत्र शंभुराजे या दोघांना आग्रा येथे कैदेत ठेवले होते. आग्रा येथून परत येईपर्यंत स्वराज्याचे शासन सुरळीतपणे जिजाबाईंनी चालविले होते.

जिजाबाईचे जीवन तसे एका अर्थाने अनेक संकटांनी भरलेले दिसते. वडील, दोन भावांची निजामाकडून झालेली हत्या, पुत्र संभाजीचे निधन, पतीचा अल्प सहवास, पुण्यासारख्या ओसाड जहागिरीची जबाबदारी, पुत्रावर आदिलशहा व मोगलांकडून होणारे वारंवार हल्ले पाहता तिच्या मनाची काय अवस्था झाली असेल याची कल्पना करवत नाही. वीरता, धैर्य, समजूतदारपणा, सोशीकपणा, विनय, पतिनिष्ठा, पुत्रप्रेम इ. गुण त्यांच्या अंगी असल्यामुळे त्या या संकटावर मात करू शकल्या. सर जदुनाथ सरकार यांनी "जिजाबाईचे तारूण्य संपल्यामुळे व तुकाबाई या नवीन सुंदर मुलीशी विवाह झाल्यामुळे शहाजी राजाने जिजाबाईला टाकून दिले." असे विधान केले आहे. पण ते वस्तुस्थितीवर आधारलेली नाही. पुण्याच्या जहागिरीची व्यवस्था पाहणे व शिवाजी राजांनी त्यांच्याबरोबर हत्ती, घोडे, पायदळ, ध्वज, खजिना, विश्वासू, अमात्य, पराक्रमी सरदार पाठविले होते. विविध शास्त्रात व कलामध्ये निष्णात असणारा अध्यापक वर्गच शिवाजी राजाबरोबर कर्नाटकातून पाठवला होता. आपल्या पतीच्या पराक्रमावर, धाडसावर तिची पूर्ण श्रद्धा होती. पुणे जहागिरीतील प्रजेस न्यायनिवाडा देण्याचे कामही तिने पाहिले. तसेच तिने काही सनदाही दिल्या होत्या. शहाजी राजास पेचात पकडण्यासाठी मोगल सरदार महाबतखान याने एका सरदारामार्फत जिजाबाईला अटक केली; पण जिजाबाई घाबरल्या नाहीत. जिजाबाईचा चुलता मोगलांच्या दरबारी असल्याने त्याच्या प्रयत्नातून जिजाबाईची सुटका झाली. मोगलांशी लढा देण्याची महत्त्वाकांक्षा व इच्छा जिजाबाईने मनाशी बाळगली होती. त्या दिशेने व त्यांनी शिवाजी राजावर संस्कार केले होते. जिजाबाईची ही इच्छा पुढे शिवाजी महाराजांनी पूर्ण केली.

पुढे जिजाबाईबद्दलचे इतिहासकारांचे अभिप्राय :

जिजाबाईच्या कामाचे, चरित्राचे मूल्यमापन अनेक इतिहासकारांनी केलेले आहे.

गो.स.सरदेसाई यांच्या मते, "शिवाजीला योग्य ते प्रोत्साहन देऊन त्याच्याकडून मराठ्यांचे स्वराज्य स्थापण्याची इच्छा जिजाबाईने पूर्ण करून घेतली. नानाविध विपत्ती सहन करून जो हा सुयोग तिने घडवून आणला त्यामुळे महाराष्ट्राचा भाग्योदय झाला."

भारताचार्य चिंतामणराव वैद्य म्हणतात, "शिवाजी महाराजांची मातृभक्ती विलक्षण होती. सुदैवाने

जिजाऊसारखी पुण्य, नि:स्पृह, करारी, सद्गुणी अशी त्यास माऊली लाभली होती. तिची भक्ती ठेवण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला व कोणतीही गोष्ट तिला विचारल्याशिवाय केली नाही.''

महादेव गोविंद रानडे यांनी 'Rise of Maratha Power' या ग्रंथात म्हटले आहे, ''जिजाबाई केवळ थोर कुळात जन्माला आली व तिचा शरीरसंबंध (लग्न) थोर घराण्याशी झाला होता. या एवढ्याच गोष्टीवर तिची थोरवी अवलंबून नव्हती. तिच्या थोरपणास तिच्या अंगचे गुण कारणीभूत होते. शिवाजीचे आईवर अतोनात प्रेम होते. प्रत्येक गोष्टीत तो आईचा सल्ला घेई. जिजाबाईने पाजलेल्या बाळकडूनेच स्वकर्तव्याची त्यास पूर्ण ओळख करून दिली. कोणत्याही अवघड कामगिरीवर जावयाचे असले म्हणजे शिवाजी प्रथम आईचा आशिर्वाद घेत. शिवाजी महाराजांच्या उदयास बहुतांशी त्यांची आई जिजाबाईच जबाबदार होती. डॉ.बाळकृष्ण यांनी 'Shivaji the Great' या इंग्रजी ग्रंथात म्हटले आहे की, "In one word Jijabai had the head of man over the shoulders of a women. She remained a guide, Philosopher and friend of Shivaji throughout her life. She anxiously watched the rising sun of the glory of her son and was fortunate to witness it's climox in the from of his coronation of as an independent King as an ornament of the Kshatriya Kula."

कै.वासुदेवशास्त्री खरे यांनी 'शिवसंभव' या नाटकात जिजाबाईची तेजस्वी व्यक्तिरेखा रंगविली असून शिवाजी महाराजांच्या ठायी 'स्त्री' जातीबद्दल इतका आदर होता त्याचे मुख्य कारण त्यांची आदर्श माता होय असे म्हटले आहे.

सेतू माधवराव पगडी यांच्या मते, ''आपल्या विख्यात पुत्राच्या आयुष्यभर चाललेल्या संघर्षात जिजाबाई ही त्यास स्फूर्ती देणारी शक्ती ठरली. परस्परांवर निष्ठा व माया असणाऱ्या माता-पुत्रांची अशी उदाहरणे इतिहासात क्वचित आढळतील.'' शिवाजी राजांना वडिलांचा थोडाच सहवास लाभला. त्यामुळे आई,वडिल,भाऊ, बहिण, शिक्षक, मार्गदर्शक इ. सर्व नाती जिजाबाईनाच वठवावी लागली.

जिजाबाईंनी रणांगणावर पराक्रम केला नसला तरी शिवाजी राजासारख्या पुत्रास जन्म दिला. 'शिवाजी'ची जडणघडण केली म्हणून तिचे नाव इतिहासात नोंदविले गेले आहे. शिवरायांना युद्धोपयोगी कला शिकविण्याची व्यवस्था जिजाऊंनी केली होती. शिवरायांच्या मनात साहस, शौर्य, सदाचार इ. गुण वाढीस लावण्याचे काम जिजाऊंनी केले. पती निधनानंतर सती जाण्याचा जिजाबाईचा मानस होता. पण शिवाजी राजांनीच आई जिजाबाईला सती जाण्यापासून परावृत्त केले. जिजाबाई धर्मनिष्ठ होत्या; पण अंधश्रद्धा बाळगणाऱ्या नव्हत्या. जिजाबाईंनी पुण्यात कसबा पेठेत गणपतीची स्थापना केली आणि जोगेश्वरी व केदारेश्वर मंदिरांचाही जीर्णोद्धार केला. शिवाजी राजाने स्वतंत्र राज्य स्थापन करावे हे जिजाबाईचे स्वप्न होते. ते स्वप्न शिवाजी राजाच्या राज्याभिषेकाने साध्य झाले. त्या एका अर्थाने तृप्त, आनंदी व समाधानी झाल्या होत्या. आपला पुत्र एका स्वतंत्र राज्याचा 'छत्रपती' झाला हे पाहण्याचे भाग्य त्यांना लाभले होते. १७ जून, १६७४ रोजी रायगडाच्या पायथ्याशी असलेल्या पाचाड या गावी त्यांचा मृत्यू झाला.

अशा या जिजाबाईचे व्यक्तिमत्त्व रेखाटताना शहाजी राजांच्या दरबारातील कवी जयराम पिंड्ये यांनी म्हटले आहे की,....

जशी चंपकेशी खुले फुल्लजाई ।
भली शोभली ज्यास जाया जिजाई ।।
जिचे किर्तीचा चंबु जंबुद्विपाला ।
करी सावली माउलीसी मुलाला ।।

वरील जिजाबाईच्या कर्तृत्वाचे समकालीन कवीने केलेले वर्णन खरोखरच सार्थ आहे.

❑ ❑ ❑

नोबेल ललना

कु.रश्मी जाधव
बी.ए.भाग-३

जगातील सर्व पुरस्कारामध्ये सर्वोच्च समजला जाणारा पुरस्कार म्हणजे 'नोबेल पुरस्कार' होय. जगात नोबेल पुरस्कार मिळवणाऱ्या स्त्रियांची माहिती सर्व वाचकांना व्हावी यासाठी काही पुस्तकांची निर्मिती करण्यात आली. 'मेरी क्युरी', 'मदर तेरेसा', 'पर्ल बक' अशा काही बोटांवर मोजण्याइतक्या स्त्रियांचीच आपणाला माहिती आहे.

स्त्रियांना एक व्यक्ती म्हणून स्वत:चा शोध घेण्यासाठी स्वत:ला पूर्ण समजावून घेण्यासाठी समाजात असणाऱ्या आपल्या परंपरांच्या चाकोरीतून बाहेर पडून आपल्या दैनंदिन कामातून वेळ काढत काही तरी वेगळे असे रचनाबद्ध कार्य करणे आवश्यक आहे. आपल्या समाजात असणारी स्त्री-पुरुष भेदातील दरी कमी करण्याचा प्रयत्न करावा.

केवळ अप्रगत मागास नव्हे तर प्रगत देशांतही स्त्रीभोवती एक मोहमयी जाळं तयार केलं जाते. पण आजच्या स्त्रीची गरज आहे हे मोहमयी जाळ तोडून बाहेर पडण्याची आणि स्वत:च्या क्षमतेनुसार स्वकर्तृत्वावर समाजात काही वेगळं करण्याची. अशा स्त्रियांना आत्मविकासाबरोबर समाजोन्नतीचा मार्ग खुला होतो. स्त्रियांना योग्य संधी मिळाली की, त्यांच्या कर्तृत्वाला अंकुर फुटू लागतात.

स्त्रियांनी केलेला कर्तबगारीचा प्रवास पुढील येणाऱ्या पिढीतील युवक-युवतींना स्फुर्ती देणारा नक्कीच ठरतो. मुळात नोबेल पुरस्काराचे निकष अत्यंत उच्च दर्जाच्या पातळीवरचे आहेत. समतेचे तत्त्व अवलंबून सामाजिक स्तर उंचावणे आणि साऱ्यांना विश्वबंधुत्वाची जोड मिळणे यांच्या निकषावर ही पारितोषिके दिली जातात.

नोबेल पारितोषिक मिळविणाऱ्या कर्तृत्ववान स्त्रियांपैकी काही महत्वाच्या स्त्रिया खालीलप्रमाणे आहेत.

शिरिन इबादी - शांतता पुरस्कार - २००३
(इराणी शांतिदूत)

शिरिन इबादी या इराणच्या पहिल्या महिला, ज्यांना 'शांततेचा नोबेल पुरस्कार' मिळाला. त्यांच्या या पुरस्काराने जगभरातील मुस्लिम स्त्रियांचा गौरव केला. याचा अर्थ कोणत्याही स्त्रिला, कोणत्याही क्षेत्रात पुरस्कार मिळणे ही सर्व स्त्रीवर्गासाठी अभिमानास्पद बाब आहे. शिरिन इबादी या अशा देशातील आहेत की, ज्या देशात ''स्त्रियांच्या संचारालाही मर्यादा येतात'' अशा स्त्रिला 'नोबेल पुरस्कार' मिळणे याचे महत्त्वच वेगळ आहे.

शिरिन इबादी यांचा जन्म २ जून १९४७ रोजी 'हमिदान' येथे झाला. त्यांनी आपले प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण पूर्ण केल्यावर १९६५ साली कायदेविषयक अभ्यासासाठी 'तेहरान' येथे गेल्या. १९६९ साली त्या न्यायाधीश झाल्या. त्याकाळात महिलेने न्यायाधीश होणे ही एक अतर्क्य वाटणारी घटना त्यांनी प्रत्यक्षात आणली.

नोकरी करत असतानाच कायदेसंबंधात तेहरान विद्यापीठाची पीएच.डी. मिळवली. त्यांनी कायदाविषयक, बालहक्क-संरक्षणविषयक, स्त्री हक्क, मानवी हक्कांसंबंधात अनेक लेख लिहिले. पुरुषसत्ताक व पुरुषकेंद्री समाजरचना आपल्या धर्मात प्रमाण न मानता स्वतःच्या देशाचा आणि धर्माचा योग्य अभिमान बाळगून त्या वक्तव्य करतात.

'असोसिएशन फॉर सपोर्ट ऑफ चिल्ड्रन राइट्स' ही मुलांचे हक्क संरक्षणाची संस्था तेहरान येथे १९९५ मध्ये चालू केली आणि त्यांच्या प्रयत्नांतून अखेर शासनाने मानवी हक्क व बालहक्क विषयक कायदा संमत केला.

''धर्माच्या नावाखाली अन्याय करणे म्हणजे धर्मभंग करणे'' असे म्हणणाऱ्या शिरिनचा फोर्ब्ज मासिकाने जगातील शंभर शक्तिशाली स्त्रियांमध्ये समावेश केला आहे.

एल्फ्रिड येलिनेक -
साहित्य पुरस्कार

''वापरून गुळगुळीत झालेल्या, अर्थ हरवलेल्या शब्दांची, वचनांची, हास्यास्पदता त्यातील मुर्खपणा आणि त्यांच्या ठिकाणी असलेली वर्चस्व शक्ती उघड करणारी लेखिका'' या शब्दांमध्ये एल्फ्रिड येलिनेक यांना गौरविण्यात आले. त्यांचा जन्म २० ऑक्टोबर १९४६ रोजी स्टिरिया प्रांतातील 'मुर्झ श्लॅग' या गावात झाला.

''एल्फ्रिड येलिनेक यांना संगीताची आवड असल्याने त्यांना पियानो, ऑर्गन, गिटार वाजवण्याचा छंद होता. त्यांनी गद्य आणि पद्य लेखनास प्रथम सुरुवात केली. त्यांचे लेखन नियतकालिके व दैनिके यातून प्रसिद्ध होवू लागले. 'लिसाज शॅटन' या एकविसाव्या वर्षी लिहिलेल्या कवितासंग्रहाने तिच्यासाठी मानसोपचाराचे काम केले.

''मायलेक बॅन ॲडोलेसंट नॉव्हेल फॉर ॲन इन्फंटाइल सोसायटी'' ही त्यांनी पारंपारिक भाषेपेक्षा वेगळी भाषा वापरून कादंबरी लिहली. या कादंबरीने ऑस्ट्रियन साहित्यविश्वात तिची दर्जेदार लेखिका म्हणून गणना होवू लागली. लढवय्यी स्त्रीवादी असणाऱ्या एल्फ्रिडने १९७५ साली 'विमेन ॲज लव्हर्स' ही कादंबरी लिहिली.

''द पियानो टीचर'' ही १९८३ साली लिहिलेली आणि सर्वात गाजलेली कादंबरी होय. ''तडजोडवादी भूमिका न स्वीकारणारे आणि कुणापुढेही न झुकणारे साहित्य रचणारी'' असा गौरव त्यांचा आहे. 'द यंग ऑस्ट्रियन कल्चर पोएट्री ॲंड प्रोझ' हा १९६९ साली त्यांना साहित्य क्षेत्रात मिळालेला पहिला पुरस्कार होय.

साहित्यातून परखडपणे परिवर्तनवादी विचार मांडणारी आणि प्रत्यक्षात लोकसंपर्काला घाबरणारी अशी 'एल्फ्रिड येलिनेक' आहे.

लिंडा बक
वैद्यकीय पुरस्कार

''सामान्य दर्जावर कधीही समाधान मानू नये'' असे आईने सांगितलेले वाक्य आयुष्यभर लक्षात ठेवून आपल्या आचरणात तंतोतंत पाळणाऱ्या लिंडा बक यांना वैद्यकीय क्षेत्रामध्ये २००४ साली नोबेल पुरस्कार मिळाला.

लिंडा बक यांचा जन्म २९ जानेवारी १९४७ रोजी अमेरिकेतील सिॲटल या शहरात झाला. त्यांचे शालेय शिक्षण पूर्ण झाल्यावर 'मानसशास्त्र' विषयात पुढील शिक्षण घेण्याचे ठरवले. त्यासाठी त्यांनी 'जीवशास्त्र' विषय निवडला. टेक्सास विद्यापीठातून त्यांनी १९७५ साली सूक्ष्म जीवशास्त्र या विषयात पदवी मिळवली.

पीएच.डी. साठी त्यांनी लिम्फ पेशी (Lymphocytes) हा विषय निवडला. याच विषयात आणखी संशोधनासाठी १९८० साली त्या न्यूयॉर्क येथील कोलंबिया विद्यापीठात गेल्या. त्यानंतर त्यांनी चेतनाविज्ञान हा विषय निवडून त्या प्रकल्पावर काम करत होत्या. माणूस/सस्तन प्राणी जवळजवळ विविध प्रकारच्या दहा हजारपेक्षा जास्त गंधाना त्या ओळखू शकतात. चेतापेशीतील 'न्युरोपेप्टाइड' या प्रथिनविषयक प्रकल्पाचे काम पूर्ण करून त्यांनी इतर प्रकल्प हाती घेतले.

मेंदूतील चेतापेशींच्या नकाशाची ठेवण व एखाद्या गंधाची संवेदना मेंदूपर्यंत गेल्यावर पूर्वस्मृतीवर त्या प्रकारची भावना उद्दिपित करणे या विषयावर संशोधनासाठी त्यांना दहा वर्षे लागली. त्यांना व 'रिचर्ड ॲक्सेल' यांना या शोधाबद्दल २००४ साली 'वैद्यकीय नोबेल पुरस्कार' मिळाला.

''बदलत्या आधुनिक काळात तरूण संशोधक स्त्रियांना काम करण्यास भरपूर वाव आहे'' असे त्या म्हणतात.

एलिनॉर ऑस्ट्रॉम -
अर्थशास्त्र - २००९

''सामान्य माणसांमध्ये काम करण्याच्या अफाट क्षमता असतात. ही माणसे एकत्र आली व त्यांनी योजनाबद्ध रितीने काम करायचे ठरवले तर अनेक अवघड कामे सहज साध्य होतील.'' असे त्या म्हणतात.

अमेरिकेच्या अर्थतज्ञ म्हणून 'एलिनॉर ऑस्ट्रॉम' यांना ओळखले जाते. अर्थशास्त्र विभागामध्ये नोबेल पुरस्कार मिळवणारी ही पहिली स्त्री आहे. स्त्रिला गृहस्वामिनी असे म्हणतात पण आर्थिक व्यवहार स्त्रियांच्या हाती यायला विसावे शतक उजाडावे लागले. कुटूंबाचे वित्तव्यवहार स्त्रियांकडे सरसकटपणे दिले जात नव्हते.

एलिनॉरचा जन्म ७ ऑगस्ट १९३३ रोजी अमेरिकेतील 'लॉस एंजलिस' शहरात झाला. त्यांचा राज्यशास्त्र विषय आवडता असल्याने 'UCLA' या विद्यापीठातून १९५४ रोजी त्यांनी बी.ए. पदवी मिळवली. १९६२ साली एम.ए. पूर्ण केल. १९६५ साली राज्यशास्त्र विषयात पीएच.डी ही पदवी मिळवली.

एलिनॉर यांची हुशारी, अभ्यास करण्याची वृत्ती, प्रामाणिकपणा या गुणांमुळे तिला तिच्या सहकाऱ्यांनी व प्राध्यापकांनी सहकार्य केले. १९६५ मध्ये विवाह झाल्यावर त्यांनी 'इंडियाना विद्यापीठात' पुढील शिक्षण घेतले. त्यांचा पहिला प्रकल्प पोलीस खात्याचे विकेंद्रीकरण नंतर कोणत्याही कामासाठी शासनावर अथवा खाजगी संस्थेवर अवलंबून न राहता योग्य दिशेने स्वप्रयत्न केले. तर उपलब्ध नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा पुरेपूर लाभ मिळतो हे सूत्र सिद्ध करणाऱ्या एलिनॉरला २००९ सालचा 'अर्थशास्त्र नोबेल पुरस्कार' मिळाला. ''या विभागाची पुरस्कार मिळवणारी मी पहिली स्त्री आहे परंतू शेवटची निश्चित नाही.'' असे त्या म्हणतात.

अदा योनॅथ -
रसायनशास्त्र - २००९

''मी स्त्री आहे म्हणून मी केलेल काम काही वेगळं आहे, अवघड आहे असं समजण्याचं कारण नाही'' असे त्या म्हणतात. गेल्या शतकात स्त्रियांना नोबेल पुरस्कार मिळण्याचे प्रमाण खूप कमी होते या शतकात मात्र परिस्थिती सुधारते आहे असे म्हणतात.

अदा योनॅथ यांनी रसायनशास्त्रामध्ये ''रायबोझोम्स'' या सजीवांच्या पेशीमधील घटकाच्या

स्वरूप व कार्य यांच्यावर संशोधन करणाऱ्या अदाला तिच्यामध्ये असलेल्या गुणांमुळे यश संपादन करता आल.

अदा योर्थेनचा जन्म २२ जून १९३९ रोजी इस्त्राईल देशात 'जेलसलेम' येथे झाला. 'टायकॉन हदश' या हायस्कूलमध्ये शालेय शिक्षण घेतले. विज्ञानाची आवड असल्याने तिने पुन्हा जेलसलेम येथील हिब्रु विद्यापीठात प्रवेश घेतला. १९६२ साली रसायनशास्त्र विषयात B.S. पदवी मिळवली. १९६४ साली जैवरसायनशास्त्र या विषयात M.S. ही मास्टर्स डिग्रीही मिळवली. 'एक्स रे' क्रिस्टलोग्राफी हा विषय तेव्हा समृद्ध होता. १९६८ साली त्यांनी 'क्ष-किरण' तंत्रात पीएच.डी. मिळवली.

त्यांनी १९७० नंतर 'बायोलॉजिकल क्रिस्टलोग्राफी' ही प्रयोगशाळा स्थापन केली. १९९०च्या मध्यावर ''रायबोझोम्सच्या'' अगदी छोट्या भागाचा 'इलेक्ट्रॉन डेन्सिटी मॅप' करणे शक्य झाले. नंतर त्यांच्या २० वर्षाच्या परिश्रमांवर त्यांना यश आले. त्यामुळे रसायनशास्त्र व जीवशास्त्रातील गुढ बार्बीवर प्रकाश टाकता आला. याचा विशेष आनंद आहे. २००९ मध्ये यासाठी रसायनशास्त्राचा नोबेल पुरस्कार मिळाला. त्यावेळी त्यांचे वय सत्तर होते.

''उच्चकोटीची कामगिरी केल्यानंतर स्त्री वा पुरूष हा भेद तळाला जातो. माणूस एक व्यक्ती म्हणून स्वत:च विचार करू लागतो.''

''म्हणूनच साक्षर आई सर्व विश्वाला पुढे नेई''

ही उक्ती वरील कर्तबगार स्त्रियांच्या कामगिरीमुळेच खरी होते !

❑ ❑ ❑ ❑

का...?

फुलाप्रमाणे ज्याचे मन त्याच्याच
वाट्याला काटे का ?
लढा आहे ज्याच्या जीवनात
त्याच्याच वाट्याला संघर्ष का ?
जिव्हाळा आहे त्याच्यावर
त्याच्यापासून दुरावा का ?
हसत रहावं नेहमी त्याला
त्याच्याच वाट्याला रडू का ?
नाती जोडतो जो त्याच्याच वाट्याला ताटातुट का ?
दुर गेलो असलो तुझ्यापासून जरी तू
मला विसरणार नाही ना ?
खरचं नाही ना ?

कु. स्नेहल यादव
बी.ए. भाग - १

घर...

घर असावे कौलारू
सर्वासाठी कल्पतरू.....
घरात असावीत माणसे चार
नातवंडांना आजी आजोबांचा आधार.....
घर असेना का मातीचं
पण वृंदावन हव तुळशीचं.....
त्या घरास हवा परंपरेचा वारसा
पण पाहताच दिसे संस्कारांचा आरसा.....
घर असेना का छोटे
पण हवे माणुसकीने मोठे.....
तिथं असावी एक आई
जी घरास घरपण देई.....
तिथं असावेत एक बाबा
जे मायेचे छत्र देई.....

कु. आशा सुतार
बी.ए. भाग - ३

प्रशासनातील कर्तृत्वशालिनी अधिकारिणी

कु.स्वाती कोळेकर
बी.ए.भाग-३

देशाच्या लोकसंख्येचा अर्धा हिस्सा असणाऱ्या स्त्रियांच्या क्षमतांचा उपयोग केल्याशिवाय देशाची प्रगती पूर्ण होऊ शकणार नाही. संधी मिळाली तर स्त्रिया कोणतीही जबाबदारी पार पाडण्यास सक्षम असतात, हे त्यांनी वेळोवेळी सिद्ध केलेले आहे.

आपल्याकडे यु.पी.एस.सी. म्हटले की आय.ए.एस. किंवा 'कलेक्टर' इतकेच विचारात घेतले जाते. पण या व्यतिरिक्त पदांची/विभागांची ओळख तसेच त्यांचे महत्त्वसुद्धा या सेवांच्या दृष्टीने खूप मोठे आहे. यासाठीच १९७० पासून या क्षेत्रात कार्यरत असलेल्या काही वरिष्ठ महिला अधिकारी यांच्याविषयी थोडक्यात विचार मांडले आहेत.

१ राणी जाधव (I.A.S.)

राणी म्हटलं की आपल्या डोळ्यासमोर राणी जिजाबाईपासून झाशीच्या राणीपर्यंत अनेक प्रतिमा आपल्या डोळ्यासमोर उभ्या राहतात. तसं पाहिलं तर आजच्या पिढीतील स्त्रिया या लढवय्या राण्याच आहेत. कारण कुटुंबाची संपूर्ण जबाबदारी अगदी कुशलतेने पार पाडताना स्वत:च्या

विकासाबद्दलही त्या तितक्याच दक्ष असलेल्या दिसतात. यापेक्षा काही पावले पुढे होऊन राणी या सामर्थ्य लाभलेल्या नावाला पुर्णत: न्याय देण्याची किमया सापली आहे. ती भारतीय प्रशासकीय सेवेतील वरिष्ठ प्रशासकीय अधिकारी.

राणी जाधव यांनी अनेक आजारी उद्योगांमध्ये नवचैतन्य आणले. 'मॅफ्को'सारख्या अन्नप्रक्रिया उद्योगाचे विस्तारीकरण करण्यासाठी पावले उचलली. टेरिफ अॅथोरिटी फॉर मेजर पोर्टस (TAMP) या संस्थेच्या चेअरमन म्हणून कार्यभार सांभाळणाऱ्या राणी जाधव या १९७०च्या बॅचच्या आय.ए.एस. अधिकारी. या मूळ पंजाबच्या आहेत. त्यांनी याच कालावधीत त्यांनी इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ पोर्टस् अॅन्ड हार्बर्स (IAPH) या संस्थेच्या सदस्या म्हणून कामकाज पाहिले. प्रशासकीय अधिकारी जसे बुद्धिवान असावेत अशी अपेक्षा केली जाते, तशीच ती समाजसेवेला वाहून घेतलेली चांगल्या मनाची व्यक्ती असावी अशीदेखील अपेक्षा केली जाते. हे अधिकारी समाजातूनच आलेले असतात हे आपल्याला दिसून येते. म्हणूनच आपण चांगल्या व्यक्ती तयार करण्याकडे लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. मग आपोआपच त्या व्यक्ती स्वत:च्या चांगुलपणाने आणि कर्तृत्वाने खऱ्या अर्थाने यशस्वी होवू शकतात.

२ नीला सत्यनारायण

प्रशासनातील नियमबद्ध रोखठोकपणा आणि साहित्यातील मनस्वी संवेदनशीलता याचा अर्थाअर्थी फारसा संबंध नाहीच. पण प्रशासकीय अधिकारी 'साहित्यिक असू शकतो' हे आपल्याला समजले. प्रशासकीय

अधिकारी गद्यलेखन, काव्यलेखन, संगीतरचना या सगळ्यातही प्रशासनाइतकाच कॉंपीटंट असू शकतो.

हे नीला सत्यनारायण यांनी दाखवून दिले आहे. प्रशासना-सारख्या क्षेत्रात असूनही ज्यांच्या नावावर वहापेक्षाही जास्त वाङ्मयीन पुरस्कार आहेत अशी महिला आय.ए.एस. अधिकारी नीला सत्यनारायण होय.

५ फेब्रुवारी १९४९ रोजी जन्मलेल्या नीलाताईंचे शालेय शिक्षण मुंबई, नाशिक, पुणे आणि दिल्ली अशा वेगवेगळ्या ठिकाणी झाले. १९६५ मध्ये दिल्ली बोर्डातून १२वी च्या गुणवत्ता यादीत स्थान मिळवून त्यांनी संस्कृत भाषेमध्ये उच्चतम प्राविण्य (Distinction) मिळविले. दिल्ली विद्यापीठातून B.A. (English) आणि पुणे विद्यापीठातून M.A. (English) पूर्ण केल्यानंतर पुढच्या वर्षी त्या यू.पी.एस.सी.च्या परीक्षेत उत्तीर्ण होऊन महाराष्ट्र कॅडरमध्ये आय.ए.एस. या पदावर रूजूदेखील झाल्या.

सध्या महाराष्ट्र सरकारच्या राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून कार्यभार सांभाळत असलेल्या नीला सत्यनारायण यांनी कला क्षेत्रातही योगदान मिळविले आहे. प्रशासकीय सेवा हे क्षेत्र खूप धकाधकीचे आणि सामाजिक प्रश्नांनी भेडसावणारे आहे. इथे लेखन तेही काव्यलेखन स्फुरणे किंवा त्यासाठी वेळ मिळणेच कठीण ! त्यामुळे केवळ प्रशासकीय अधिकारी नाही तर एक लेखिका किंबहुना कवयित्री म्हणून नीलाताईंची ख्याती दूरवर पसरली आहे. असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही.

३ शर्वरी गोखले

स्वत:चे आयुष्य स्वत:च्या 'टर्मस'वर जगण्याचे साहस खरेच प्रत्येकामध्ये नसते. जीवनाचा खरा अर्थ उमगल्यानंतर माणूस सामाजिक चौकटीच्या किंचित पुढे होऊन आपल्यासाठी वेगळी वाट शोधतो, तशीच काहीशी वेगळी वाट चोखाळणाऱ्यांपैकी एक शर्वरी गोखले या आहेत. एखाद्याचे विचार परखड असणे, याला फारसे महत्त्व नसते. परंतु तितक्या परखडपणे आपण ते विचार अमलात आणत असेल तर 'बात में कुछ दम हैं' असं म्हणता येईल. पण परखडपणा अंगी बाणविण्यासाठी आपले व्यक्तिमत्त्वही तसेच 'हटके' असायला हवे आणि तेही ओढून-ताणून नाही, तर उपजतच !

१९७१च्या बॅचच्या आय.ए.एस. अधिकारी शर्वरी गोखले या त्यांच्या विचारांशी आणि निर्णयांशी नेहमीच इतक्या सहजपणे ठाम राहिलेल्या आहेत की, त्यांनी कधीच त्यांच्या आयुष्यात एकसुरीपणा अनुभवला नाही की कोणत्या गोष्टीबद्दल पश्चातापही नाही. नवेपणा, साहस आणि उत्सुकता या गोष्टी आपल्या दररोजच्या आयुष्यात अनुभवता आल्या पाहिजेत आणि त्यासाठी आपण स्वत:च्या विचारां-बाबत स्पष्ट आणि प्रामाणिक असणं गरजेचं आहे.

दिल्ली विद्यापीठातून फिलॉसॉफी (तत्वज्ञान) विषय घेवून बी.ए. आणि पुढे पुणे विद्यापीठातून त्याच विषयात एम.ए.ची पदवी घेतल्यानंतर सर्वसाधारणपणे निवडले जाणारे करिअर म्हणजे लेक्चरशिप. आय.ए.एस. हे करिअर निवडणे म्हणजे त्यांना मनापासून ॲडव्हेंचरस असं करायचं होत. १९७४च्या काळात मुलींनी घराबाहेर पडून करिअर करणे हेच खूप आव्हानात्मक होते आणि म्हणूनच प्रत्येकाच्या आयुष्यात कोणते तरी श्रद्धास्थान असतेच. शर्वरी गोखले यांनी आपले पुरोगामी विचार आणि प्रामाणिकपणा या दोन घटकांना श्रद्धास्थान मानले आहे.

४ लीना मेहेंदळे

महिला सक्षमीकरण हा शब्दप्रयोग फारसा प्रचलित नव्हता. त्या काळात आपले स्वतंत्र आणि सक्षम व्यक्तिमत्त्व जाणीवपूर्वक घडवणाऱ्या लीना मेहेंदळे आज प्रशासक, विचारवंत आणि लेखिका म्हणून सर्वज्ञात आहे.

लीना मेहेंदळे यांचा जन्म महाराष्ट्रातील जळगाव जिल्ह्यातील धरणगाव येथे झाला. १९७० मध्ये पटना विद्यापीठातून भौतिक शास्त्रामध्ये एम.एस्सी.ची पदवी घेतल्यानंतर लेक्चरर म्हणून नोकरी करतानाच १९७४ मध्ये त्यांची भारतीय प्रशासकीय सेवेमध्ये निवड झाली. १९९८ मध्ये यु.के. च्या ब्रॅडफोर्ड विद्यापीठातून प्रोजेक्ट प्लॅनिंग मध्ये एम.एस्सी.ची पदवी प्राप्त केली. त्यानंतर २००६ मध्ये हिस्सार विद्यापीठातून Human Resources विषय घेवून एम.बी.ए. केले. तसेच २०१० मध्ये त्यांनी मुंबई विद्यापीठातून एल.एल.बी.ची पदवी संपादित केली.

सध्या बंगळूरमध्ये CAT (Central Administration Tribural) च्या सदस्य म्हणून त्यांची नेमणूक झाली आहे. सुरूवातीपासून लेखनाची आवड असल्याने हिंदी, मराठी, इंग्लिश तसेच बंगाली भाषांवर त्यांनी प्रभुत्व संपादन केले होते. कॉम्प्युटरवर मराठी, हिंदी या भाषा टायपिंग करणारे लोक कमी असतात व सामान्य टाईपरायटरच्या पद्धतीने केले तरी लेखन इंटरनेटवर टिकत नाही आणि त्यामुळेच आपल्याला आपल्या भाषेमधील लेखन कॉम्प्युटरवर प्रदर्शित करता येत नसल्याचे अनेकांनी सांगितले होते. आपण पहिलीमध्ये शिकलेली वर्णमाला म्हणजेच भारतीय भाषांचा पाया ! आज त्यांच्या blog वर मराठी-हिंदीमधील विविध लेख, काव्ये अगदी मराठीतील भगवतगीतेचे अध्यायसुद्धा वाचायला मिळतात. त्यातून अनेक तरूणांना, नवलेखकांना, प्रेरणा मिळाली नाही तर नवलच !

५ मीरा चड्ढा-बोरवणकर

मीरा बोरवणकर हे नावच पुरेसे आहे !! त्यांची ओळख सांगण्यासाठी कोणत्याही प्रकारची अतिरिक्त माहिती कुणालाच द्यावी लागत नाही. मुंबई क्राईम ब्रँचच्या १५० वर्षांच्या प्रदिर्घ इतिहासात प्रथमच एक महिला आयुक्त या विभागात रूजू झाली, ती म्हणजे 'मीरा चड्ढा-बोरवणकर'. मूळच्या मीरा चड्ढा-बोरवणकर पंजाब प्रांतातील 'फझिलका' या सीमेवरच्या छोट्या शहरात वाढलेल्या. वडील पंजाब पोलिस व बॉर्डर सिक्युरिटी फोर्स (BSF) मध्ये अधिकारी. त्यामुळे सीमाभागातच वडिलांचे कार्यक्षेत्र असे.

दहावीनंतर जालंधरच्या त्यालपूर खालसा कॉलेजमधून बी.ए.ची पदवी घेऊन जालंधरच्याच डी.ए.व्ही. कॉलेजमध्ये मीराजींनी पोस्ट ग्रॅज्युएशन केले. अभ्यासात कुशल असल्याने आदर्श विद्यार्थिनी आणि म्हणूनच विद्यार्थी प्रतिनिधी असलेल्या मीरा, त्यांच्या महाविद्यालयीन जीवनात अनेक नाटकांमध्ये तसेच वादविवाद स्पर्धांमध्ये नेहमीच सहभागी असत. याशिवाय पंजाबच्या क्रिकेट टीममध्येही त्या सहभागी होत्या. परंतु आयुष्यात काहीतरी करायचे आणि लग्नापर्यंतच येऊन सर्व काही थांबवायचे नाही. हे मात्र त्यांना ठाऊक होते. लग्न हा आयुष्यातला एक महत्वाचा क्षण आहे. तरीही ते अंतिम ध्येय नाही यावर त्यांचा दृढविश्वास होता.

अमेरिकेच्या मिनेसोटा विद्यापीठातून कायद्याच्या अंमलबजावणी संदर्भातील धोरणांचे विश्लेषण (Police Analysis in Law Enforcement) याविषयी अभ्यास करताना काही नवीन गोष्टी शिकायला मिळाल्या असे मीराजी म्हणतात.

पोलिस सेवेतील कारकिर्दीतील सन्मान म्हणून त्यांच्या गुणवत्तापूर्ण सेवेसाठी १९९७ मध्ये त्यांना राष्ट्रपती पदकाने गौरविले होते. एक म्हणजे 'पोलिस' हे क्षेत्र खूप थरारक अनुभवांनी भरलेले असते. स्वत:च्या दमदार कर्तृत्वाने या महिलांनी एकेक 'बॅंच-मार्क' सेट केला आहे. ज्यांची प्रेरणा नव्या पिढीने घेऊन त्याच्या पावलांवर पाऊल ठेवणे किंबहुना त्याहीपेक्षा एक पाऊल पुढे जाणे गरजेचे आहे.

❑ ❑ ❑

सन्मान

कु.ज्योती कदम
बी.ए.भाग-१

माणसाच्या आयुष्यामध्ये महत्त्वाच्या गोष्टी अनेक असतात. तो खूप मेहनत घेऊन पैसे, नाव, इज्जत, सन्मान कमवू शकतो. पण त्यामध्ये सर्वात महत्त्वाची गोष्ट असते ती म्हणजे, सन्मान. जर व्यक्तीला सन्मान मिळत नसेल तर त्या व्यक्तीच्या जीवनाला किंवा त्याच्या कामाला महत्त्व राहत नाही. आता हा सन्मान म्हणजे नक्की काय असते ? तर त्यामध्ये अनेक गोष्टी येतात. प्रेम, विश्वास, मैत्री, सामाजिक पुढाकार, आव्हाने, धैर्य, चिकाटी या सर्व गोष्टीतून माणसाला सन्मान मिळत राहतो. म्हणूनच या सर्व गोष्टीतून मला सन्मान म्हणजे काय ? त्याची व्याख्या पुढीलप्रमाणे -

''जो समाजामध्ये आपला ठसा त्याच्या मेहनतीने, कष्टाने, प्रेमाने, चिकाटीने, विश्वासाने उठवतो त्याला सन्मान असे म्हणतात.''

जर त्या व्यक्तीने लोकांच्या मनामध्ये विश्वासाची भावना अत्यंत प्रेमाने, जिव्हाळ्याने निर्माण केली असेल तर त्याला सन्मान हा नक्कीच मिळतो. सन्मान हा कोठून विकत घेता येत नाही तर तो मिळवावा लागतो आणि तो मिळवण्यासाठी माणसामध्ये जिद्द आणि चिकाटी असणे महत्त्वाचे असते. आपल्याला समाजामध्ये अनेक लोक भेटतात आणि ते आपल्या समाजामध्ये कोणते कार्य केले पाहिजे, समाजामध्ये एकोपा कसा निर्माण केला पाहिजे हे सांगतात. पण चांगल्या लोकांच्या बरोबर वाईट लोक सुद्धा असतात. परंतू जर आपला आपल्यावर विश्वास असेल तर त्या वाईट लोकांचा आपल्या विचारावर परिणाम होतच नाही.

समाजामध्ये सन्मान मिळवण्यासाठी नेता हा महत्त्वाचा घटक असतो. नेता आव्हान स्विकारतो. सतत येणाऱ्या वेदनेवर मात करण्यासाठी लागतो तो मनाचा कणखरपणा. सर्वोत्तम गोष्टीसाठी तयारी करणं पण त्याच वेळी अत्यंत वाईट गोष्ट स्वीकारायची तयारी ठेवणं आवश्यक असतं. चमत्कार होऊ शकतात पण काहीही झालं तरी वाटचाल थांबवायची नसते. या सर्व गोष्टीचा विचार करून नेत्याने/व्यक्तीने आपले कार्य करत राहिले तर त्याला सन्मान हा नक्कीच भेटू शकतो.

आयुष्यामध्ये अनेक गोष्टीबरोबर महत्त्वाची आणखी एक गोष्ट म्हणजे, विश्वास होय. विश्वास ही भावना प्रेमापेक्षा कैक पटीनी थोर आहे. आयुष्यात असेही लोक भेटतात ज्याच्यावर आपण प्रेम करतो पण विश्वास मात्र ठेवू शकत नाही. म्हणून समाजामध्ये सन्मान मिळवण्यासाठी प्रेमाची भावना असणे हेदेखील गरजेचे आहे. प्रेम माणसाला जगण्याची प्रेरणा देते. प्रेम जीवनात उत्साह व आनंद वाढविते. या सर्वातूनच व्यक्तीचा 'सन्मान' होत असतो. दुःख, भय, चिंता, याच्या पलीकडे जाणे म्हणजे 'सन्मानास' पात्र होणे होय.

❑ ❑ ❑ ❑

आजच्या युवकांसाठी यशवंतराव चव्हाणांचे विचारधन

कु.अपर्णा यादव
बी.ए.भाग-२

ज्येष्ठ नेते स्व.यशवंतराव चव्हाण यांचा उल्लेख झाला की महाराष्ट्राचे शिल्पकार, पहिले मुख्यमंत्री, साहित्य-संगीत रसीक, विचारवंत अशी नाना प्रकारची विशेषणे त्यांना लावली जातात. ही सगळी खरीही आहेत, मात्र पुरेशी नाहीत. कारण एखाद्या विशेषणाने यशवंतरावांचे संपूर्ण व्यक्तिमत्त्व समजावून सांगता येणार नाही, एवढे त्यांचे व्यक्तित्व व्यामिश्र आणि विविधांगी पैलू असलेले होते. लोकनेता कसा असावा, त्याच्यासारखे दुसरे उदाहरण क्वचितच आढळेल.

राज्यशास्त्र आणि प्रशासन या दोन्ही विषयांचा स्व.यशवंतराव यांचा गाढा व्यासंग होता. ते स्वतःला राज्यशास्त्राचे विद्यार्थी समजायचे. वेगवेगळ्या शासन प्रणालींचा त्यांनी सखोल अभ्यास केला होता. राज्यशास्त्र हे एक सामाजिक शास्त्र असल्याने ते परिवर्तनीय आहे, असे त्यांचे मत होते. आपण जेव्हा एखाद्या सामाजिक शास्त्राचा विचार करू लागतो, तेव्हा आपण बदलत्या जगात राहत आहोत व सामाजिक जीवन परिवर्तनशील आहे, हे सत्य लक्षात घ्यावे लागते, असा त्यांचा त्यामागचा विचार आहे. लोकशाहीवर, विशेषतः भारताने स्विकारलेल्या संसदीय लोकशाही प्रणालीवर त्यांची नितांत श्रद्धा आणि निष्ठा होती.

प्रशासनाबद्दल त्यांनी अगदी मुलभूत विचार केला होता. शासन आणि प्रशासन या दोन निराळ्या गोष्टी आहेत. प्रशासन म्हणजे राज्यकारभार. मात्र ती शासनाची एक बाजू आहे. शासनाची दुसरी बाजू राजकीय आहे. या दोन्ही बाजूंचा सुरेख समन्वय आणि संगम झाला तर त्याचे पर्यवसान साहजिकच लोकांच्या समाधानात होईल, असे त्यांचे साधे आणि सोपे सूत्र होते. मात्र लोकांचे समाधान हा एक वेगळाच प्रकार आहे, याचीही त्यांना कल्पना होती. यामुळे राजकिय लोकशाहीला सामाजिक आणि आर्थिक लोकशाहीची जोड असणे आवश्यक आहे. तशी जोड ज्यावेळी मिळेल, तेव्हाच तिला खऱ्या लोकशाहीचे स्वरूप प्राप्त होईल, अशी त्यांची भूमिका होती.

हिमालयावर येता घाला,
सह्याद्री हा धावून आला.
मराठमोळ्या पराक्रमाने,
दिला दिलासा इतिहासाला...
या मातीच्या कणाकणातून,
तुझ्या स्फुर्तीची फुलतील सुमने,
जोवर भाषा असे मराठी
''यशवंताची'' घुमतील कवने.....

शब्दांच्या सामर्थ्यावर आणि सौंदर्यावर नितांत विश्वास ठेवणारे यशवंतराव हे राजकारण आणि साहित्य यांचा समन्वय साधणारे अतिशय दुर्मिळ नेते होते. 'राजकारण आणि साहित्य' दोघांचेही माध्यम शब्द आहे. राजकारणी हे साहित्यिकांचे शब्दबंधू असतात, असे ते म्हणत. यशवंतरावांनी

अनेक वृत्तपत्रांमध्ये विविध विषयांवर लेख लिहिले. 'कृष्णाकाठ' आणि 'ऋणानुबंध' ही त्यांची आत्मचरित्रात्मक पुस्तके आजही रसिकांचे आकर्षण आहेत. साहित्य व्यवहार आणि साहित्य संमेलन ही त्यांच्या मर्मबंधातील ठेव होती. अतिशय व्यस्त अशा दिनक्रमातूनही ते संधी मिळेल तेव्हा साहित्यिक उपक्रम, नाटके-संगीताच्या मैफिली यांना हजेरी लावायचे. मात्र त्यांनी अशा ठिकाणी जाताना किंवा तिथे वावरताना आपल्या साहित्य गुणांचा टेंभा कधीही मिरवला नाही. एक रसिक म्हणूनच ते अशा कार्यक्रमांचा आनंद लुटायचे. मराठी भाषा, तिच्यातील साहित्य, साहित्यिक यांच्याबद्दल त्यांच्या मनात एक प्रकारचा अकृत्रिम जिव्हाळा होता.

कोणत्याही भाषेच्या माध्यमातून जे विचार प्रकट होत असतात, त्या विचारप्रवाहांवरच तिची प्रगती अवलंबून असते. त्या विचारप्रवाहात प्राण आणि गती असेल तर असे प्रवाह जनतेच्या मनापर्यंत पोहचतात. म्हणूनच लोकजीवनातून खरेखुरे, रसरशीत साहित्य निर्माण होते, अशी मांडणी यशवंतराव करतात. आपला हा मुद्दा स्पष्ट करताना ते संतसाहित्य, लोकगीते यांचे अतिशय चपखल उदाहरणही देतात. यशवंतराव केवळ विचारवंत नव्हते, त्यांच्या व्यक्तिमत्वात एक कृतिशील विज्ञानवादी समाविष्ट होता. भारताची शास्त्रशुद्ध पुनर्रचना करण्यासाठी विज्ञानवादी तरूण निर्माण झाले पाहिजेत अशी त्यांची भूमिका होती.

विज्ञान प्रसाराबाबत त्यांची स्वतःची अशी ठाम विचारसरणी होती. समाजाला विज्ञाननिष्ठ बनविण्यासाठी आपल्याला प्रयत्नांची पराकाष्ठा करावी लागेल. विज्ञानाचे मूळ स्वरूपच तर्कसंगत, बुद्धिसंमत विचार असे आहे. हा विचार जनतेच्या मनात दृढमुल झाल्यावरच आपण एक आधुनिक समाज निर्माण करू शकतो. जुन्या कल्पना काढून टाकण्याचा हाच एक कार्यक्षम उपाय आहे. या दिशेने जितक्या जलद वाटचाल होईल, तितक्या लवकर आपला देश प्रगतशील राष्ट्रांच्या मालिकेत जाऊन बसेल, अशी आग्रहपुर्वक मांडणी ते करीत असत. आज एवढ्या वर्षानंतरही आपल्या समाजाची रूढीप्रियता आणि त्यातून येणारी अगतिकता पाहिली की यशवंतरावांच्या विचारांचे महत्त्व पटते. यशवंतरावांचा राजकिय पिंड स्वातंत्र्याच्या आंदोलनावर पोसलेला होता. भारतीय राजकारणातील गांधी युगाला, सत्याग्रह-सविनय, कायदेभंग-प्रतिकार या मोहिमेला वेग आणि परिपक्वता आलेल्या काळात यशवंतरावांचा राजकिय प्रवास सुरू झाला. देशात तेव्हा देशभक्तीचा अंगार फुललेला होता. पंडित जवाहरलाल नेहरूही स्वयं तेजाने तळपत होते. महात्मा गांधीजींचा संदेश सत्याग्रहाचा होता. त्याला रशियन राज्यक्रांतीचा संदर्भ होता. रशियन क्रांतीने उभ्या जगाला हादरवून टाकले होते. पंडितजींचे संस्कारक्षम मन या क्रांतीने भारून गेले होते.

संयुक्त महाराष्ट्राची निर्मिती हा यशवंतरावांच्या राजकीय कर्तृत्वाचा कळसाध्याय होता. संयुक्त महाराष्ट्राची जोरदार चळवळ महाराष्ट्रात सुरु होती. त्याच दरम्यान राज्य पुनर्रचना मंडळाचा अहवाल जाहिर झाला. या अवहालात 'समतोल द्वैभाषिक' राज्याची कल्पना मांडण्यात आली होती. या संकल्पनेला यशवंतरावांनी कठोरपणे विरोध केला. संयुक्त महाराष्ट्राच्या दैदिप्यमान चळवळीबाबत नव्याने काही लिहिण्याची गरज नाही. कराड मतदार संघातून १९५७ साली निवडून आल्यावर यशवंतरावांवर द्विभाषिक राज्याच्या मुख्यमंत्रीपदाची जबाबदारी आली. द्विभाषिकाचे मुख्यमंत्री म्हणून सुमारे दीड वर्ष काम केल्यावर एकदा पंडित नेहरू मुंबईच्या दौऱ्यावर आले असता या प्रयोगाबाबत या दोघांचीही चर्चा झाली होती. त्यावेळी शासकियदृष्ट्या हा प्रयोग द्विभाषिक मुंबई राज्य चांगले चाललेले असले तरी लोकभावना मात्र त्याला अजिबात अनुकूल नाही आणि राजकियदृष्ट्या हा प्रयोग योग्य ठरणार नाही, हे आपले मत त्यांनी निर्भिडपणे पंडितजींसमोर मांडले होते.

यानंतर पंडितजी संयुक्त महाराष्ट्राच्या मागणीला हळूहळू अनुकूल झाले. या आधी १९५७ साली प्रतापगड येथे छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पुर्णाकृती अश्वारूढ पुतळ्याच्या अनावरण समारंभावेळी पंडितजींनी संयुक्त महाराष्ट्राच्या आंदोलनाचा आणि लोकभावनेचा अनुभव घेतला होताच. अखेर १ मे १९६० रोजी तो मंगल दिवस उजाडला आणि पंडितजींसह यशवंतराव संयुक्त महाराष्ट्राचा मंगल कलश घेऊनच महाराष्ट्रात परतले.

पंतप्रधान पंडित नेहरू यांच्या हस्ते १ मे १९६० रोजी पहाटे संयुक्त महाराष्ट्राच्या नवीन राज्याचे उद्घाटन झाले. पहिल्या दिवशी महाराष्ट्राला उद्देशून यशवंतरावांनी जे भाषण केले ते नव्या राज्याबद्दल त्यांची संकल्पना स्पष्ट करणारे होते. ते म्हणाले, "गेल्या काही वर्षात महाराष्ट्रातील जनतेची जी विचलित अशी अवस्था झाली होती, ती आता संपून महाराष्ट्राला यापुढे स्थैर्याचे दिवस येतील, अशी आशा करण्यास मुळीच हरकत नाही. त्यायोगे लोकांना आता आपल्या विकासाच्या प्रश्नांकडे कटाक्षाने लक्ष देता येईल व विकास कार्याच्या बाबतीत येणाऱ्या निरनिराळ्या अडचणींना ते अधिक परिणामकारकपणे तोंड देऊ शकतील. नव्या महाराष्ट्र राज्याच्या जन्माने आपल्याला भरभराटीचे व सुखाचे दिवस येतील, ही सामान्य जनतेची अपेक्षा योग्य अशीच आहे. हा जनतेच्या अपेक्षापूर्तीचा क्षण जवळ आणणे हा महाराष्ट्र राज्याचा मी मानबिंदू मानतो."

संयुक्त महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्रीपद स्विकारल्यानंतर यशवंतरावांनी आपले लक्ष पूर्णपणे राज्याच्या विकासावर केंद्रित केले. विशेषतः शेती, उद्योग, बेरोजगारी आणि अर्थव्यवस्था या महत्वाच्या विषयांकडे त्यांनी जाणून बुजून लक्ष दिले. यासाठी पहिल्या दिवसापासून अतिशय जागरूकतेने त्यांनी उद्योग खात्याची जबाबदारी स्वतःकडेच ठेवली. महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक विकास महामंडळ म्हणजेच एमआयडीसीची स्थापना करून त्यांनी महाराष्ट्रातील कारखानदारीला आणि उद्योग व्यवसायांना शासकीय अभय मिळवून दिले. बेरोजगारीचा प्रश्न सोडविण्यासाठी ग्रामीण भागात लहान लहान उद्योगधंदे मोठ्या प्रमाणात सुरू झाले पाहिजेत असा प्रयत्न त्यांनी केला. 'शेती' हा महाराष्ट्रातील एक महत्त्वाचा उद्योग आहे. शेती आणि पाणी यांचाही अभेद्य संबंध आहे. या प्रश्नांचा गंभीरपणे विचार करून यशवंतरावांनी इरिगेशन कमिशन नेमले. कर्जाचे ओझे, शेतमालाच्या किंमतीचे संकट आणि अधूनमधून पडणारा दुष्काळ या संकटांच्या विळख्यात सापडलेला शेतकरी स्वतःच्या पायावर कसा उभा राहिल यासाठी त्यांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. शेती महामंडळाची स्थापना, कमाल जमीन धारणेचा कायदा आदि शेती क्षेत्रातील पुरोगामी पावले त्यांनी उचलली.

शिक्षण प्रसारावरही त्यांनी लक्ष दिले. शहरे आणि गावे यांच्यात नवा संवाद सुरू झाला पाहिजे असे ते मानायचे. आचार-विचारांची देवाण-घेवाण वाढली तर एकजीनशी समाजजीवन निर्माण करण्याच्या दिशेने प्रगती होईल असे त्यांचे मत होते. राज्य, साहित्य आणि संस्कृती मंडळाची स्थापना करून त्यांनी साहित्य-संस्कृती व्यवहाराला शासकिय अधिष्टान प्राप्त करून दिले. नव्या महाराष्ट्राला त्यांनी अत्यंत आवडीने 'जगन्नाथाचा सार्थक रथ' अशी उपमा दिली होती. सर्वांचे हात लागल्याशिवाय हा रथ हालणारही नाही व चालणारही नाही. महाराष्ट्राच्या भवितव्याची लांबच लांब सफर आपणा सर्वांना पुरी करायची आहे. कारण त्यातच जनतेचे

कल्याण आहे, असे ते म्हणत. त्यांचे हे शब्द महाराष्ट्राला सदैव मार्गदर्शक ठरतील.

सांगली जिल्ह्यातील देवराष्ट्रेसारख्या अत्यंत छोट्या खेडेगावात जन्माला येवून राष्ट्रीय पातळीवर स्वतःचे स्थान निर्माण केलेले यशवंतरावजी चव्हाण हे एका अर्थाने कोडेच आहे. कॅलिडिओस्कोप मधून प्रत्येक वेळी जसे वेगवेगळे चित्र दिसते, तसेच यशवंतरावांच्या बाबतीत आहे. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा शोध घेणे हे फार कठीण काम आहे. वेळोवेळी सत्तापदे उपभोगलेला एक राजकिय नेता, कार्यक्षम आणि लोकाभिमुख प्रशासक, साहित्य-संगीताचा रसिकाग्रणी, मोठा मित्र परिवार असणारा, दिलखुलास लोकसंग्राहक अशी त्यांची विविध रूपे आहेत. यात उजवे-डावे करणे फार कठिण आहे. यशवंतराव हे सर्वार्थाने मोठे होते, एवढेच नव्हे तर मोठेच आहेत. त्यांनी आखून दिलेल्या मार्गावरून महाराष्ट्राची कालक्रमणा सुरू आहे. गेल्या अर्धशतकात महाराष्ट्राने वेगवेगळ्या क्षेत्रात जी नेत्रदीपक प्रगती केली आणि राष्ट्राच्या पटावर आपले स्वतःचे जे स्थान निर्माण केले, त्याचे श्रेय निःसंशयपणे यशवंतरावांच्या दूरदृष्टीला जाते हे नक्की.

यशवंतराव चव्हाण साहेबांनी जातिभेद विरहित, सुसंस्कृत आणि संपन्न महाराष्ट्राचं स्वप्न पाहिलं. आपलं राज्य केवळ देशातीलच नव्हे तर जगातील सर्वात प्रगतशील राज्य बनले पाहिजे. हा त्यांचा ध्यास होता. ४० वर्षांच्या कारकिर्दीत त्यांनी घेतलेला प्रत्येक निर्णय राज्याच्या प्रगतीला गती आणि सर्वसामान्य माणसाला बळ देणारा होता. राज्यातील जनतेचं कल्याण हेच एकमेव ध्येय उराशी बाळगून त्यांनी अविरत कार्य केलं.

भविष्यातील महाराष्ट्र कसा असावा याबाबत चव्हाण साहेबांचे मत अत्यंत स्पष्ट होते. राज्याच्या कृषी, शैक्षणिक, आर्थिक, औद्योगिक, सांस्कृतिक विकासाला त्यांनी योग्य दिशा दिली. समाजकारण आणि राजकारणात चव्हाण साहेबांच कार्य आपल्याला ठळकपणे दिसत असले तरी साहित्य, कला, क्रीडा, संस्कृती अशा अन्य क्षेत्रातही त्यांचं योगदान मोठं आहे. चव्हाण साहेबांचे विचार सर्वांसमोर यावेत, विशेषतः तरूण पिढीसमोर यावेत आणि चिरंतन रहावेत, असा प्रयत्न आहे. त्यासाठी कोल्हापूरच्या शिवाजी विद्यापीठात त्यांच्या नावाने 'अध्यायन केंद्र' सुरू करण्यात येत आहे.

कोटि-मुखानी आशीर्वाद दे, महाराष्ट्र माता
औक्षवंत व्हा, विजयवंत व्हा, प्रियतम यशवंता.
तुमच्या लेखी नगरी नगरी देवराष्ट्रे होई
घराघरातून उभ्या ठाकल्या वरदा विठाबाई.
'स्वति' वांछितो जनपुरूषोत्तम, उंचावून शतां...
सह्याद्रीच्या शिखरी उठती स्वायंभव नाद.
सातपुड्यांच्या कड्यात घुमती त्याचे पडसाद
'अजातशत्रू' आज लाभला आम्हां राष्ट्रनेता...
शिवस्मृतींची शाल अर्पिती लोक लोकमान्या
टिळकपणाचा तिलक लावती तुम्हां नागकन्या.
प्रतिपच्चंद्रापरी वाढू द्या अशीच जयगाथा...
लोकशाहीचे तुम्ही पेशवे, सेवेचे स्वामी
तुमच्यामागे राहो जनता नित्य पुरोगामी
समर्थ होवो महाराष्ट्र हा, भारतं-भू-त्राता...

देशासाठी काहीही आणि कोणताही त्याग करण्याची चव्हाण साहेबांची अगदी लहानपणापासून तयारी होती. याचा प्रत्यय १९६२च्या चीन आक्रमणाच्या वेळी आला. तात्कालीन पंतप्रधान पंडित नेहरूंनी मोठ्या विश्वासाने त्यांना दिल्लीला बोलावून घेतले आणि त्यावेळची अत्यंत महत्त्वाची 'संरक्षणमंत्री' पदाची जबाबदारी त्यांच्यावर सोपविली. चव्हाण साहेबांनीही ते आव्हान समर्थपणे पेलले.

आपल्या नेतृत्वानं भारतीय अधिकाऱ्यांमध्ये विश्वास निर्माण केला. लष्कराचं मनोधैर्य वाढवलं.

पंडित नेहरूंच्या बोलण्यावरून चव्हाण साहेब ज्यावेळी दिल्लीला गेले त्यावेळी ''हिमालयाच्या मदतीला सह्याद्री धावून गेला'' अशा शब्दात जाणकरांनी त्यांचा गौरव केला होता. यशवंतरावांचा तो गौरव म्हणजे महाराष्ट्राच्या प्रत्येक सुपुत्राचा गौरव होता, असे मला वाटते.

चव्हाण साहेबांच्या उत्तुंग व्यक्तिमत्त्वाचे अनेक पैलू सांगता येतील. ते थोर विचारवंत होते. साहित्यिक होते. मुत्सद्दी होते. विरोधकांचा मान राखणारे संयमी राजकारणी नेते होते. त्यांच्या राजकारणाला वैचारिक अधिष्ठान होते. जनतेच्या सुख दुःखाशी समरस झालेले, जनमताची नाडी अचूक ओळखणारे ते लोकनेते होते. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात सर्वांना भावणारा सुसंस्कृतपणा होता. सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे राजकिय क्षेत्राला त्यांनी वेगळी उंची प्राप्त करून दिली. त्या बळावर, राज्यातीलच नव्हे, तर देशातील जनतेचा विश्वास त्यांनी संपादन केला होता.

संयुक्त महाराष्ट्राच्या निर्मितीचं ध्येय पूर्ण केल्यानंतर प्रगतशील महाराष्ट्र घडविणाऱ्यांवर त्यांनी लक्ष केंद्रित केलं. मुंबई, कोकण, खानदेश, पश्चिम महाराष्ट्र, मराठवाडा, विदर्भ अशा भौगोलिक आणि सांस्कृतिक विविधता असलेल्या राज्याला एका सुत्रात बांधण्याचं काम करीत असतानाच राज्यातल्या जनतेत भावनात्मक एकजुट निर्माण करण्यावर त्यांनी भर दिला. महाराष्ट्रातल्या ७० टक्के जनतेचं जीवन शेतीवर अवलंबून आहे हे लक्षात घेऊन त्यांनी कृषी उद्योगांना प्रोत्साहन दिलं. गावांमध्ये आर्थिक सहकारी संस्था स्थापन झाल्या पाहिजेत असा त्यांचा आग्रह होता. सहकारी बँका, सहकारी साखर कारखानदारी सुरू करण्यासाठी त्यांनी मदत केली. सरकारच्या माध्यमातून ग्रामीण भागात विकासाची गंगा नेली. ग्रामीण भागातच मोठ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती होईल यासाठी प्रयत्न केले, यामुळे साहजिकच ग्रामीण भागाच्या आर्थिक विकासाला गती मिळाली.

चव्हाण साहेबांचं व्यक्तिमत्त्व उत्तुंग आणि कर्तृत्व महान आहे. त्यांच्या संपूर्ण यशात आणि जडणघडणीत आई 'विठाबाई' आणि पत्नी 'वेणूताईनी' प्रत्येक सुख-दुःखात त्यांच्याबरोबर खंबीर साथ दिली. संरक्षणमंत्री म्हणून केंद्रात जाण्यासारखे अनेक महत्वाचे निर्णय केवळ 'वेणूताईच्या' आग्रहामुळेच ते घेऊ शकले. वेणूताईशिवाय चव्हाणसाहेब हा विचार करणे अशक्य आहे. चव्हाण साहेबांच्या संपूर्ण जीवनकार्यावर नजर टाकली तर ते युगपुरूष असल्याची खात्री पटते. त्यांनी महाराष्ट्राला अनेक गौरवाचे आणि अभिमानाचे क्षण प्राप्त करून दिले. त्यांच्यासारखा महापुरूष या भूमीत जन्माला आला हे आपलं भाग्य आहे. महाराष्ट्राला जगातील सर्वात प्रगत राज्य बनविणे हे चव्हाण साहेबांचं स्वप्न होतं, ते स्वप्न पूर्ण करणं हे आपल्या सर्वांचे कर्तव्य असून, तीच यशवंतराव चव्हाण साहेबांना खरी आदरांजली ठरणार आहे... !

❑ ❑ ❑ ❑

सुविचार

१) आईने प्रेमळपणाने पाठीवरून हात फिरवून केलेला उपदेश साऱ्या ग्रंथालयातील ज्ञानापेक्षा पवित्र असतो.

२) विद्यार्थी हा पुस्तकाच्या पानातून शिकण्यापेक्षा शिक्षकांच्या जीवनातून जास्त शिकतो शिक्षक हेच खरे पाठ्यपुस्तक आहे.

कु. स्नेहल घाडगे
बी.ए. भाग - ३

औंधची सुकन्या : कादंबरी यादव

कु. संजीवनी शिंदे
बी.ए.भाग-२

औंध येथील कु. कादंबरी यादव हिने छत्तीसगड, रायपूर येथे झालेल्या राष्ट्रीय टेबल टेनिस स्पर्धेत विजेतेपद पटकावून अटकेपार झेंडा फडकविला. मूळची औंधची असलेली कु. कादंबरी यादव हिला बालपणापासूनच तिचे वडील माधव यादव यांच्याकडून क्रिडा क्षेत्रात जाण्यासाठी वेळोवेळी प्रोत्साहन दिले. घरात शैक्षणिक वातावरण असूनही कादंबरीला विविध खेळांची आवड लहानपणापासूनच होती. पुणे येथील नवोदय विद्यालय समितीमार्फत रायपूर येथे घेण्यात आलेल्या नवोदय विद्यालय राष्ट्रीय टेबल टेनिस स्पर्धेत कादंबरीने अंतिम सामन्यात विजेतेपद पटकावले. तसेच महाराष्ट्र, गुजरात, गोवा या तीन राज्याचे नेतृत्व करण्याचा मान ही तिने पटकावून एक वेगळा आदर्श सर्वांसमोर ठेवला आहे.

देगाव, सांगली येथील नवोदय विद्यालयामध्ये ती इयत्ता १०वी मध्ये शिक्षण घेत आहे. मागील महिन्यात ९ ते ११ ऑक्टोंबर दरम्यान छत्तीसगड, रायपूर येथे झालेल्या टेबलटेनिस स्पर्धेत तिने विजेतेपद पटकावले. या अगोदर तिने कोकण विभागात घेण्यात आलेल्या टेबल टेनिस स्पर्धेत उपविजेतेपद, टेबल टेनिस असोसिएशनच्या वतीने घेण्यात आलेल्या स्पर्धेत चारवेळा विजेतेपद तसेच राज्यस्तरीय स्पर्धेतही विजेतेपद पटकाविले.

टेबल टेनिस नैपुण्याबरोबरच ती शैक्षणिक क्षेत्रात आघाडीवर आहे. शालेय स्तरावरील शिष्यवृत्ती परिक्षा व अन्य स्पर्धा परीक्षांमध्येही तिने नावलौकिक प्राप्त केला आहे. तिचे वडील माधव यादव हे शिक्षक असून ते ही उत्कृष्ठ व्हॉलिबॉलपटू आहेत. त्यांनी अतिशय प्रतिकुल परिस्थितीतून मार्गक्रमण करीत आपल्या मुलीलाही घडवले आहे. कादंबरीने अवघ्या १४व्या वर्षी मिळवलेले यश आपल्या तरूणाईसाठी, खेळाडूंसाठी प्रेरणादायी असून सातारा जिल्ह्याचे नाव एका वेगळ्या उंचीवर नेवून ठेवले आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

चारोळी

कु. स्नेहल घाडगे
बी.ए. भाग - ३

आठवण येता तुझी कधी
मन सैरभैर होते.
तुझ्या सहवासासाठी मग ते
फुलपाखरू होते.

एकामागून एक दिवस
येतो नि जातो.
सुख-दुःखाच्या स्वप्नांशी
नातं आपलं जोडून जातो.

तरुणाईच्या वाटेवर

कु. संजीवनी शिंदे
बी.ए.भाग-२

प्रचंड अभ्यास, प्रचंड व्यायाम, अवांतर वाचन करण्याच्या तारूण्याच्या वयात तरूणांच्या उर्जेची वाट चुकलेली आढळते. ती वाट कितीही प्रयत्नांनी पुन्हा सापडणार नसते. ती उर्जा पार्टी करणे, मारामाऱ्या करणे यामध्ये वाया जाते. नेमके योग्य ज्ञान तरूणांना निवडता येत नाही. तारूण्याच्या उंबरठ्यावर विवेकशून्य होऊन चुकीच्या निर्णयाने जीवन भरकटण्याचा धोका असतो. आपले तारूण्यभान हरवून आपले कान बंद करणारे तरूण आपले तेच खरे करणारे असतात. पोटापुरते शिक्षण घेऊन एखादी कागदी पदवी घेऊन नोकरी मिळवता येते. परंतू प्रतिष्ठा, प्रसिद्धी मिळवण्यासाठी काहीतरी वेगळे, असामान्य करायचे असते, पण ज्ञानाची तहान त्यांना कधीच लागत नाही.

तारूण्याच्या वाटेवर...
वाचनालयाच्या उंबरठ्यावर
कवितेच्या लाटेवर
कथांच्या काठावर

अशी परिस्थिती आजकाल किती तरूणांची होते हे सांगणेच कठीण. शिखराच्या आणि घसरण्याच्या वाटा एकमेकांच्यात घट्ट बांधून असलेलं हे वय पुन्हा येणारं नसतं. कोणत्याही नवीन शब्दाची गुगलवरून माहिती मिळवून त्या शब्दाची चव संपवून टाकणारे तरूण मनाला कल्पनांचे पंखच फुटू देत नाहीत. मग स्वैरपणे उडणे तर दूरचीच गोष्ट.

व्हिडिओ लायब्ररीत कॅसेट बदलण्यासाठी धावपळ करणाऱ्या याच तरूणांना हे माहित नाही की, जगाच्या लायब्ररीत त्यांच्या आयुष्याचे पुस्तक असेच धुळ खात पडणार आहे. फेसबुकवर तासनतास बसणाऱ्या आजच्या तरूणांना आत्मचरित्र हा शब्द नवीन वाटतो. ही शोकांतिकाच आहे. मोठमोठ्या लेखकांची पुस्तके वाचनालयात जळमटलेली आहेत. एखाद्या भिकाऱ्याने मंदिरासमोर भिक मागावी तशी ही पुस्तके 'मला वाचा ना' म्हणून भिक मागत आहेत. हे न वाचणारे तरूण जीवनाच्या महाभयानक प्रवासातून कसे वाचणार ?

पिकनिक स्पॉटवर जाऊन रम्य निसर्गाचा आल्हाददायक अनुभव घेणाऱ्यांची गर्दी कमी तर व्हॉटसॲपवर इमेज पाठवण्यासाठी फोटो काढणाऱ्यांचीच गर्दी जास्त असते. फेसबुकवर कोणाला किती लाईक्स मिळणार यात स्पर्धा करणारी तरूण पिढी जीवनाच्या स्पर्धेत हारणार हे स्पष्ट दिसतंय. अशा तरूणांचे आयुष्य देव कधीही फॉरवर्ड करणार नाही. गुगलवर तासन् तास बसणाऱ्या तरूणांनो गुगलवर स्वतःचे नाव सर्च करून पहा, आपण कुठे आहोत ते कळेल. तारूण्याच्या वाटेवर सारे काही अतिशय कठीण झाले आहे. युवकांनो, जगाच्या बाजारात जा, मगच तुम्हाला जग समजेल. 'जग' ही एक रंगभूमी आहे. त्या रंगभूमीमध्ये आपले स्थान निश्चित करता आले पाहिजे. त्यासाठी सतत वाचन, नव-नवीन शोधण्याची वृत्ती, जगण्यातला प्रामाणिकपणा आणि कष्ट करण्याची वृत्ती असेल तर आपले जीवन समाजमय बनेल असा मला विश्वास वाटतो.

❑ ❑ ❑ ❑

पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील

कु.सुप्रिया घाडगे
बी.ए.भाग-३

रत्ना वा मौक्तिका मूल्य मुळी नुरे ।
रमणीची कूस जिथे नृमणिखनी ठरे ॥

असे जे माझ्या महाराष्ट्रभूचे श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकर यांनी आपल्या 'महाराष्ट्र गीतात' वर्णन केले आहे, ते खरोखरच यथार्थ आहे. या महाराष्ट्रात वेळोवेळी अशा व्यक्ती जन्माला आल्या की, त्यांच्या कार्याच्या तेजापुढे कोट्यावधी रत्नेही निष्प्रभ ठरावीत. असाच एक रत्न या विसाव्या शतकाच्या पुर्वार्धात जन्माला आला आणि तो म्हणजे कर्मवीर भाऊराव पाटील.

आण्णांचं मूळ घराणं मुडबुद्रीच. मुडबुद्री हे कर्नाटकातल्या मंगलोर तालुक्यातल छोटस गाव. देसाई हे त्यांचे आडनाव. कर्मवीरांचे पूर्वज नशीब आजमवण्यासाठी महाराष्ट्रात आले व ऐतवडे बुद्रुक, जि.सांगली येथे स्थिरावले. पुढे त्यांच्या घराण्यात पाटीलकी आली. त्यामुळे त्यांचे देसाई हे आडनाव जाऊन पाटील हे आडनाव रूढ झाले.

पायगौंडा पाटील आणि गंगाबाई या दांपत्याच्या पोटी भाऊरावांचा जन्म कुंभोज गावी आश्विन शु. ५ ललित पंचमी या दिवशी म्हणजे २२ सप्टेंबर १८८७ या साली झाला. भाऊराव जन्मताच सशक्त होते. जसे जसे दिवस जात होते तस तसे भाऊराव अंगापिंडानं वाढत होते. भाऊराव बेडर होते. भिती त्यांना माहित नव्हती. एकदा ते नदीत पोहायला गेले असताना डोहातून सुसर बाहेर आली. त्यांचे सगळे मित्र घाबरून पळून गेले. एकटे भाऊराव तिथे निश्चलपणे उभे होते. भाऊराव बंडखोर होते. अन्यायाची त्यांना प्रचंड चीड होती. अन्याय करणारा मग कितीही मोठा असो ते त्याच्याविरूद्ध पेटून उठत. भाऊरावांच्या आई गंगाबाई एकदा पाणवठ्यावर पाणी भरण्यासाठी गेल्या होत्या. अनेक ब्राह्मण स्त्रियांना वारंवार विनवण्या करूनही त्यांना पाणी कुणी देत नव्हतं. भाऊरावांना या अवहेलनेची चीड आली. त्यांनी आपल्या सारख्याच बंडखोर मित्रांना गोळा केलं आणि विहिरीचं पाणी शेंदायला सुरूवात केली. त्या स्त्रियांना पहात राहण्याखेरीज गत्यंतर उरलं नाही.

भाऊरावांच्या वडिलांची, पायगौंडा पाटलांची नोकरी फिरतीची असल्यानं भाऊरावांचं प्राथमिक शिक्षण सांगली जिल्ह्यातल्या विटा या गावी झालं. विट्यात पुढच्या शिक्षणाची सोय नव्हती. भाऊरावांना पुढच्या शिक्षणासाठी कोल्हापूरला पाठवण्यात आलं. भाऊराव जरी अभ्यासासाठी राहत असले तरी अभ्यासाकडे त्यांचं पूर्ण दुर्लक्ष होते. खेळ आणि सार्वजनिक कार्य यातच ते गुंग असत. भाऊराव इंग्रजी सहावीत नापास झाले आणि त्यांच शिक्षण थांबले. भाऊरावांना वय अठरा वर्षे झालं तेव्हा त्यांच्यासाठी वधुसंशोधन चालू झालं. मुली पहाता पहाता कोल्हापूरातल्या कुंभोज गावची आदगोंडा पाटलांची मुलगी आदाक्का पायगौंडा पाटलांच्या घरातल्या सगळ्यांना आवडली. जैन समाजाच्या रितीरिवाजाप्रमाणे या वधूवरांचा विवाह समारंभ १९१२ साली धुमधडाक्यात साजरा झाला. कुंभोजची 'आदाक्का' ऐतवड्याच्या पाटलांच्या घरची 'लक्ष्मी' झाली.

एकदा भाऊरावांच्या जीवनाला प्रचंड कलाटणी देणारी घटना घडली. पायगौंडा पाटलांच्याकडे पाहुणे आले होते. ते दुपारी जेवायला बसले. गंगाबाई आणि लक्ष्मीबाई त्यांना जेवण वाढत होत्या. तेवढ्यात त्यांनी पायगौंडा पाटलांना सहज विचारले 'तुमचे चिरंजीव भाऊराव काय व्यवसाय करतात.' तसे ताडकन पायगौंडा पाटील म्हणाले 'काही करत नाही. दोन वेळा खातो आणि गावभर फिरतो.' सासऱ्यांनी आपल्या पतीचा केलेला हा अपमान लक्ष्मीबाईच्या जिव्हारी लागला. चटकन त्यांच्या डोळ्यात पाणी आलं. आपल्या वडिलांनी आपल्या पत्नीदेखत केलेला अपमान भाऊरावांच्या काळजात रूतला. काही करून दाखवावं म्हणून त्यांनी घर सोडलं आणि ते सातारला निघून आले. विचार करता करता आपण शिकवण्या घ्यायच्या अस ठरवलं. शिकवण्या घ्यायच्या म्हणजे त्या विषयाचं ज्ञान हवं यासाठी त्यांनी शहरातील विद्वानांकडे जाऊन त्यांनी शिकायला सुरूवात केली. अभ्यासात कधीच यश न मिळालेल्या भाऊरावांना या शिकवणीच्या व्यवसायात अपूर्व यश मिळालं. भाऊरावांचं नाव सगळीकडे होऊ लागले. पाटील मास्तर म्हणून ते साताऱ्यात नावाजले जाऊ लागले.

ग्रामीण भागामध्ये शिक्षणाची पुसटशी जाणीव नसतानाही तेथे शिक्षणाची जाणीव त्यांनी निर्माण केली. तळागाळातील गोरगरीब समाजाची अवस्था अत्यंत दयनीय होती. गोरगरीब मुलांच्या शिक्षणाच्या उन्नतीकरिता शिक्षण संस्था स्थापन करणे गरजेचे आहे आणि अशी संस्था स्थापन करायचं ठरलं. सामान्य जनता म्हणजे रयत आणि या रयतेला शिक्षण देणारी संस्था म्हणून या संस्थेच नाव 'रयत शिक्षण संस्था' असं ठेवण्यात आलं. ४ ऑक्टोंबर १९१९ रोजी विजयादशमीच्या दिवशी या संस्थेची स्थापना काले या गावी झाली.

एखाद्या कार्याची सुरूवात करणे सोपे असते परंतू सातत्याने पुढे चालू ठेवणे तितकेच कठीण असते. सुरवातीच्या काळात दुधगाव, नेर्ले, काले येथे जी वसतिगृहे सुरू केली होती. तेथील मुलांच्या जेवण्याखाण्याची, पुस्तके, वह्या, पाटी, दप्तर या शैक्षणिक साहित्याच्या खर्चाची सोय करणे अत्यंत कठीण काम होते. परंतू भाऊरावांनी त्या प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये मोठ्या जिद्दीने सर्व अडचणींवर मात केली. गावागावातून, घराघरातून आपल्या कार्याचा प्रसार व प्रचार केला आणि समाजाचे पाठबळ मिळवले. रयत शिक्षण संस्था म्हणजे एक वटवृक्ष आहे, जो यांच्या छायेखाली येतो, त्याला विसावा मिळतो. म्हणूनच अण्णांनी संस्थेचे 'वटवृक्ष' हे बोधचिन्ह ठरविले.

वटवृक्षाच्या या छायेखाली विद्यार्थ्यांची संख्या हळूहळू वाढत गेली. त्यांच्या खर्चाची सर्व जबाबदारी भाऊरावांवर असल्याने ते सतत मदत मिळवण्यासाठी प्रयत्नशील असत. अनेक मित्रांनी, धनिक, व्यापाऱ्यांनी त्यांच्या या शैक्षणिक कार्यास मदत केली. अण्णा वसतिगृहाच्या खर्चासाठी धान्य व पैसे गोळा करण्यासाठी वारंवार फिरतीवर जात असे. त्यावेळी वसतिगृहाची सर्व व्यवस्था वहिनींना पाहावी लागे. वहिनी 'सर्व विद्यार्थ्यांच्या माता' झाल्या होत्या. प्रत्येक विद्यार्थ्यास वाटे, वहिनींचे आपल्यावर प्रेम आहे. इतक मोठं वसतिगृह चालवायच म्हणजे अवघड काम होत. पूर्वी वसतिगृह चालू असताना भाऊराव स्वतः काही ना काही व्यवसाय करत. त्यांचा येणारा पैसा वसतिगृहासाठी वापरत पण पुढे भाऊरावांचं व्यक्तिगत उत्पन्न कमी होत गेले तेव्हा भाऊरावांकडे किर्लोस्कर कंपनीचे काही शेअर्स होते ते वेळोवेळी भाऊराव विकत गेले. शेअर्स संपल्यानंतर त्यांचं लक्ष लक्ष्मीबाईच्या दागिन्याकडे गेलं. लग्नात लक्ष्मीबाईंना त्यांचे बंधू कलगौंडा पाटलांनी गळ्यात जवळजवळ नव्वद तोळ्यांचे दागिने घातले होते. शेअर्स नंतर वसतिगृहाच्या अडीनडीप्रमाणे लक्ष्मीबाईच्या गळ्यातील एक एक दागिना कमी होऊ लागला.

भाऊराव पहाटे उठत. एका हातात कंदिल आणि दुसऱ्या हातात काठी घेऊन मुलांना पहाटे उठवून अभ्यासाला बसवत. मुलांची प्रगतीपुस्तक पहात. कुणाला कमी मार्क असतील तर वरच्या वर्गातल्या मुलाला त्याचा अभ्यास घ्यायला सांगत. एकदा भाऊराव फिरतीवर गेले होते. त्यावेळी वसतिगृहाची परिस्थिती अत्यंत बिकट होती. वसतिगृहातल सर्व धान्य अगदी कडधान्यही संपली होती. व्यापारी पूर्वीची उधारी जास्त राहिल्याने उधार द्यायला तयार नव्हते. वसतिगृहातील पोरं उपाशी राहण्याचा प्रसंग आला होता. सुरुवातीला काय करावं ते त्यांना समजेना. थोडा विचार केल्यावर त्यांच्या मनानं काही तरी निर्णय मनाशी ठाम केला. वसतिगृहातील रेक्टरीला बोलावून घेतलं आणि गळ्यातील अखेरचा दागिना सौभाग्य अलंकार मणीमंगळसूत्र काढलं आणि त्यांच्या हातात देत त्या म्हणाल्या, 'सोनाराकडे जा, हे गहाण ठेव आणि पैसे आण.' त्यातून धान्य, मीठ, मिरची, तेल घेऊन ये. काही झालं तरी पोरं उपाशी राहता कामा नयेत. ३० मार्च १९३०ला वसतिगृहातील मुलांची आई त्यांना सोडून दूर निघून गेली कधीच परत न येण्यासाठी.

कष्टाविना ज्ञान दिल्यास त्यांची किंमत वाटत नाही असे भाऊराव मानत. कमवा, शिका आणि शिकवा हे त्यांचे धोरण होते. भाऊरावांनी मुलांना 'कमवा व शिका' हा मंत्र दिला. 'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद' हा कानमंत्र मुलांना दिला. वंचितांचे शिक्षण, संमिश्र वसतिगृहे आणि राष्ट्रीय एकात्मता, परिवर्तनवादी समाज आणि सार्वत्रिक शिक्षण हा ध्येयवाद पूर्ण करण्यासाठी भाऊरावांनी व 'रयतेने' स्वावलंबन, स्वाभिमान, स्वाध्याय आणि समता या पंचसूत्रीचा अवलंब केला. शिक्षण संस्थासाठी जागा, धन व गुणी विद्यार्थी आणि गुणी शिक्षक मिळवण्यासाठी भाऊराव अखंड हिंडत. अशा भटकंतीत त्यांनी अनेक हिरे मिळवले आणि त्यांना पैलू पाडले.

कर्मवीरांना, स्वत:ला उच्च शिक्षण घेता आले नव्हते. तरीही त्यांनी शिक्षणकार्य हातात घेतले आणि महात्मा फुले यांच्यासारखीच मनाची व वृत्तीची उदारता ठेवून ते वाढविले. म्हणून ते महाराष्ट्राचे 'कर्मवीर' झाले. राष्ट्रपतींनी त्यांना 'पद्मभूषण' किताब देऊन त्यांच्या सेवेचा गौरव केला. पुणे विद्यापीठाने 'डी.लिट' पदवी देऊन त्यांचा सन्मान केला. पण बहुजन समाजाने त्यापूर्वीच त्यांचा गौरव त्यांना 'कर्मवीर' असे संबोधून केला होता.

कर्मवीरांनी नोकरीच्या निमित्ताने दुर्गम, दुष्काळी डोंगराळ भाग पायी तुडविला होता. महात्मा फुले यांच्या प्राथमिक शिक्षणाविषयीची तळमळ व प्रयत्न त्यांनी अभ्यासले होते. मुलांच्या प्राथमिक शिक्षणाची सोय जोपर्यंत होत नाही व ते त्यांना मिळत नाही तोपर्यंत त्यांचे उच्च शिक्षण करणे व होणे अशक्य आहे हे त्यांनी जाणले होते. म्हणून त्यांनी प्राथमिक शाळा काढण्याकडे प्रथम लक्ष केंद्रित केले. स्वत:च्या माध्यमिक शाळा नसल्यामुळे कर्मवीरांना आपल्या शाळेमध्ये असा नवनिर्माण प्रयोग राबविता येत नव्हता म्हणून कर्मवीरांनी माध्यमिक शाळा सुरू करण्याचा संकल्प केला. संस्थेच्या शाळेतून माध्यमिक शिक्षण पूर्ण करणाऱ्या गोरगरिबांच्या मुलांना उच्च शिक्षणासाठी कोल्हापूर, पुणे, सांगली, मुंबई इ. ठिकाणी पाठवावे लागे. त्यांचा खर्च संस्थेमार्फत कर्मवीरांना करावा लागे. त्याचा मोठा ताण कर्मवीरांना सहन करावा लागे. त्यामुळे त्यांनी कॉलेज स्थापन करण्याचा निश्चय केला. रयत शिक्षण संस्था ही आशिया खंडातील एक सर्वात मोठी शिक्षण संस्था आहे. कर्मवीर आण्णा कायम भविष्यकाळाचा विचार करीत असत. गावोगावी शाळा काढताना त्यांनी स्थानिक कार्यकर्त्यांना या कार्यात सहभागी करून घेतले. त्यामुळे रयत शिक्षण संस्थेचे कार्य सुरळीत चालू राहिले.

१९१९ साली रयत शिक्षण संस्थेच्या रूपाने कर्मवीरांनी एक छोटेसे रोपटे लावले. त्याचे संगोपन केले. त्याचे कालांतराने महान वटवृक्षात रूपांतर झाले. हे करताना कर्मवीरांनी ऊन, वारा, पाऊस यांची तमा बाळगली नाही. आयुष्यात अनंत अडचणी आल्या. जीवघेणी संकटे आली. कर्मवीरांनी त्यावर सर्व शक्तीसह मात केली. वटवृक्ष कधीही कोसळू दिला नाही. अविरत कष्टांचा परिणाम कर्मवीरांच्या प्रकृतीवर झाला. रक्तदाब, हृदयविकारासारख्या व्याधी जडल्या. शेवटी पुण्याच्या ससून रुग्णालयामध्ये त्यांना दाखल करण्यात आले. ९ मे १९५९. शिवजयंतीचा दिवस. छत्रपती शिवाजी महाराज, राजर्षी शाहू महाराज ही कर्मवीरांची स्फूर्तीस्थाने. कर्मवीरांचा शिवजयंतीच्या दिवशीच मृत्यू झाला. ज्ञानाचा यज्ञ मांडणाऱ्या एका महान ऋषीचा अंत झाला. रयतेचा तारणहार रयतेला पारखा झाला.

ज्ञानाची ज्योत फुलविणाऱ्या त्या कर्मवीर भाऊरायांना व 'रयत शिक्षण संस्थेला' माझा कोटी-कोटी विनम्र प्रणाम !

❑ ❑

आई

जीवनाच्या वाटेवर जगताना
जीवनाच्या वाटेवर जगताना
आईसारखे प्रेमळ कुणी नाही
सुख दु:खात साथ देते आईची वाणी.

तिच्या पाखराला होता काही
किती वेदना तिच्या मनी
तिच्या मायेपुढे फिके सर्व काही.

देव्हाऱ्यातील देवासमान असते आई
गेले उडून पाखरू घरट्यातूनी.
वाट पाहताना तळमळते
हीच आई, हीच आई.

वादळातून सुखरूप जाण्याची
हिंमत देते फक्त आई.
तिच्याच पदराखाली मिळते
सर्व दु:खांना मुक्ती.

कु. रश्मी जाधव
बी.ए. भाग - ३

❑ ❑

एक महान कर्मयोगी कर्मवीर भाऊराव पाटील

कुंभोज गावात घडले दिव्य वारणा नदीच्या काठी.
कर्मवीरांनी घेतला जन्म गंगाबाई मातेच्या पोटी.
वटवृक्षाच्या सावली खाली
भरवली ज्ञानाची गंगा.
अण्णांनी स्थापन केली
'रयत शिक्षण संस्था'
ज्ञानदिपांच्या फुलवल्या ज्योती
प्रकाश उजळला दाही दिशांनी.
विद्येची गंगा पोहचवावी गोरगरिबांसाठी
हा ध्यास त्या महान कर्मवीरांनी घेतला हाती.
गोरगरिबांना शिक्षण देऊन
दिली प्रेरणा शैक्षणिक कार्याला.
पुण्यश्लोक कर्मवीर झाले स्वर्गवासी
९ मे १९५९ला
असे हे महान कर्मवीर समाजहितचिंतक
आता पुन्हा होणे नाही.
नि:पक्ष समाज उद्धारकाने
उजळून टाकल्या दिशा दाही.

कु. सोनाली घाडगे
बी.ए. भाग - ३

माझ्या आयुष्यातील मैत्रिणींसोबतची पहिली पाणीपुरी !

कु.स्नेहल लामजे
बी.ए.भाग-२

मैत्रिणींनो, तुम्हाला माझ्या आयुष्यातील मैत्रिणींसोबतचा एक किस्सा, एक 'मुव्हमेंट' शेअर करायचंय. खूप दिवसांची गोष्ट आहे. असं सांगून तुम्हाला 'बोअर' नाही करणार ! काय सांगू मैत्रिणींनो, रात्रीची वेळ होती. फार रात्रीची पण नाही, सायंकाळचे ७ वाजले होते. त्यावेळी आमच्या मैत्रिणींच्या ग्रुपने ठरवलं, चला आज काही तरी मस्त चमचमीत खाऊया. थोडं बाजारात फिरून आलो. जवळजवळ दिवे लागलेच होते. म्हटलं चला आयुष्यात थोडा 'टाईमपास' करूया. सायंकाळचे पाऊणेसात वाजले होते. आम्ही सर्व मैत्रिणींनी एक रोड गाड्यांना चकवा देत पार केला. मध्येच एखाद्या गाडीचा प्रकाश तोंडावर पडे ! आम्ही त्या गाडीवाल्याला पुटपुटत आणि हसत कसा तरी तो रोड पार केला. जवळ जवळ 'तारेवरची कसरतच' म्हणावी लागेल ती. रोडवर नुसते हॉर्नच ऐकू येत होते.

रोडच्या बाजूलाच एक पाणीपुरीवाल्याचा आमच्यासाठी गाडा-कम-हॉटेल होता. मोठ्या मुश्किलीने आम्ही साऱ्याजणी तेथे पोहचलो. उभे राहण्याशिवाय पर्याय नव्हता. कारण त्या पाणीपुरीवाल्याने काय 'फाईव्हस्टार' नव्हतं बांधलं, आमच्यासाठी आम्ही येणार म्हणून..... ! रोडवरच असल्याने काही 'टवाळ मुले' तेथे पाणीपुरी खाण्याच्या बहाण्याने मुलींना पाहण्यासाठी येत असतील. त्यांच्या सोबत त्याचं 'घोडं' ते तर पाचवीलाच पुजलेलं. ते लोक 'त्या' घोड्यावर फाईव्ह स्टारमध्ये बसल्यासारखे ऐटीत बसले होते. आम्हाला नाईलाजाने उभेच रहावे लागले. उभे राहून पाय दुखू लागले. नाही तरीपण पाणीपुरी खायचीच होती ना !! महाराणी असल्यासारखे सगळ्यांनी ऑर्डर दिली !!

ऑर्डर केल्याप्रमाणे दोन प्लेट भेळ व ३ प्लेट पाणीपुरी भेटली. पाणीपुरीची प्लेट भेटल्यासरशी आम्ही गपागप खायला सुरूवात केली. आवासल्यानंतर एखाद्याने तोंडात काहीतरी कोंबावं तसं आम्ही पाणीपुरी तोंडात बसत नसतानाही कोंबत होतो. मध्येच त्या पाणीपुरीवाल्याला खुश करण्यासाठी पाणीपुरी खरंच किती छान आहे ! असं म्हणत होतो. आम्ही सगळ्या जणींनी महिनाभर उपाशी राहून एखाद्याने ताट पटापट संपवावं तशी पाणीपुरी पूर्ण संपवली. खाता येत नसतानाही ती पाणीपुरी सर्व चेहऱ्या बाजूने अंगावर सांडत संपवली. पोट गच्च झालेलं. आता नंबर येतो ते बिल भागवण्याचा. तो किस्सा तर खूप गंमतीशीर !!!!

तोंड पुसत आपलेआपले पैसे एकजणीजवळ गोळा केले. एकूण बिल ७० रू. झाले. जिच्याकडे गोळा केले होते तिने ते घाईघाईने पाणीपुरीवाल्याला फक्त तिच्याजवळ गोळा झालेले ५० रू दिले. कारण आम्हाला तेथून पटकन सटकायचं होतं. तिथे मुलांचीही गर्दी खूप वाढत चालली होती. तसेही ते पाणीपुरीवाला मधून मधून आमच्याकडे बघायचा कारण बिचाऱ्याकडे थोड्याच डिश होत्या. त्यात आम्ही गप्पा मारत मारत खात असल्याने त्याला डिश कमी पडत होत्या. त्याने तर आम्हाला मनातल्या मनात शिव्याही दिल्या असतील. ज्या दोघींनी भेळ घेतली होती, त्या शेवटी राहिल्या. त्यांनाही आम्ही थोडी भेळ खाऊ लागलो. तरीही ती भेळ काही संपली नाही. म्हणून शेवटी ती भेळ घरी घ्यावी लागली. आम्ही डिश पाणीपुरीवाल्याला दिल्या आणि तेथून पटकन सटकलो. अंधार फार होत चालला होता. आम्ही खूप घाईत होतो. तेवढ्यात मागून आवाज आला "आहोऽऽ २० रू. दिलेच नाहीत !"

एखाद्याने जोरात थोबाडात मारावी तसं झालं मनात ! परत माघारी न जाता तेथेच एकमेकींना दोष देत पैसे जमवले व परत त्याला दिले. आमचा चाललेला गोंधळ पाहून तेथील सर्वजण आम्हाला हसायला लागले. आम्हाला खूप लाजल्यासारखं झालं. आमचा मोठा 'पोपट' झाला. नंतर आम्हीही सर्वजणी एकमेकींकडे पाहून जोरात हसू लागलो. कारण म्हणतात ना मैत्रीत सगळं माफ असतं. तसंही स्वतःच्या अपमानावर स्वतः हसल्यावर तो मोठा अपमान वाटत नाही आणि तसंही तो झालेला अपमान एकटीचा नव्हता. आमच्या सर्वजणींचा होता. त्यामुळे अपमानाचं ओझं खूप हलकं होतं. त्यामुळे काहीच वाटल नाही. खरंच मैत्रिणींनो, मैत्रिणींमध्ये वेळ घालवायला खूप छान वाटतं. मैत्रीचा सहवास नेहमीच हवा-हवासा वाटतो. मैत्रीत खूप मोठी ताकद आहे. असा हा मैत्रिणींसोबतचा पाणीपुरीचा किस्सा सफल झाला.

❑ ❑ ❑ ❑

कन्यारत्न

आले कन्यारत्न पोटी
दु:ख झाले साऱ्या जगी.
काय सांगू माझी व्यथा
किती सोसायचे तरी.

सुख दु:खाचे सोबती
नाही कुणी वाटेवरी.
आयुष्याच्या दारी आहे
एकटीच उभी.

साथ सोबत कुणाची
त्या डोळ्यातील आसवांची
ना सोबत सोडून जाणार ते कधी.

जन्म घेतला लेकीचा
म्हणूनी आईला येई कमीपणा.

स्वाभिमानाने जगेन
ताठ मानेने राहिन.

न झुकणार या जगी
कर्तव्य गाजविण सर्व लोकी.
न बळी पडेन समाजाला
या रूढी परंपरेला.

मग होईल आनंद
थोर आपण भाग्यवंत.
'कन्यारत्न' आले पोटी
कोटी कोटी धन्यवाद
असे म्हणेल माय-बाप

कु. तेजस्विनी संकपाळ
बी.ए. भाग - २

मरणयातना

कु.आरती कुडाळकर
बी.ए.भाग-१

स्वयम उन्हाळ्याच्या सुट्टीसाठी त्याच्या मामाच्या गावी आला. त्याच्या मामाच्या शेजारी एक जाधव कुटूंब राहत होतं. या कुटूंबातील अनिता नावाच्या स्त्रीला हृदयविकार असल्याचे तिचा नवरा प्रकाश याला कळते. या दोघांना विनायक, अमृता नावाची दोन मुले असतात. प्रकाशला त्याच्या बायकोला हृदयविकार आहे याचा राग येतो व तो तिच्याशी वाईट प्रवृत्तीने वागतो. असेच ३, ४ वर्ष जातात आणि नंतर प्रकाश दुसऱ्या बाईच्या सोबत लोकांना दिसतो. खुप दिवस असेच चालू असते. पण एक दिवस प्रकाश त्या बाईसोबत पळून जातो व लग्न करतो. पहिली बायको व दोन मुले असताना तो असा विचित्र वागतो.

३ महिन्याने प्रकाश त्याची दुसरी बायको सोनाली हिला घेवून त्याच्या राहत्या घरी येतो. अनिताला राग येवून पण काहीच फायदा नव्हता. कारण तिच्या घरातील दुसरी माणसे तिला तिच्या आजाराबद्दल हिणवतात व समजवतात. तिच्या नंतर तिच्या मुलांचे संगोपन कोण करणार ? म्हणून ती शांत राहते व तिच्या सवतीचा स्वीकार करते व जे व्हायला नको ते होते. तिच्या सवतीमुळे तिचा नवरा, मुले तिच्यापासून दुरावतात. आधीचं जीवघेणा आजार असताना जवळची माणसं कायमची दुरावत होती. तिच्या तब्येतीसाठी तिला चांगल्या हॉस्पिटलमध्ये नेत नव्हते. शेजारची मदत करत होते तर ती पण तिच्या घरातील माणसे स्वीकारत नव्हती. योग्य औषधउपचार नसल्याने तिची प्रकृती अधिकच बिघडली. ती आज मरेल कि उद्या अशी स्थिती निर्माण झाली. दूर गावची माणसं, तिचे नातेवाईक तिला भेटून जाऊ लागले. ती अंथरुणावर पडून मरणाची वाट पाहू लागली.

एक दिवस स्वयम तिला पाहिला गेला होता तर ती जोर-जोरात किंकाळत होती. तिला रक्ताची उलटी झाली. तिला हॉस्पिटलमध्ये नेले तर डॉक्टरांनी ''आता काहीचं होऊ शकतं नाही'' हे उद्गार काढले. तिला परत घरी आणले. अनिताला अफाट वेदना होत होत्या. ति तिच्या नवऱ्याला म्हणाली, ''अहो बघा ना मला खुप दुखतयं माझं पोट..... ! आणि जोर-जोराने रडायला लागली. तिचा नवरा मात्र फक्त पाहत राहिला.

त्या घरातील फक्त तिचा लहान दीर तिच्या वेदनांची कदर करत होता. पण त्याच्या त्या काळजीला तिच्या नंदेने वेगळाच अर्थ लावला. अनिताचे आणि तिच्या लहान दिराचे अफेअर आहे असे तिने सगळ्या गल्लीत उठवले. हेच नाही तर अनिताची मुलगी अमृता १२ वर्षांची. तिला तिच्या नंदेने तमाशात नेले. अनिताची इच्छा होती अमृताने खूप शिकावे, पोलिस व्हावे. पण तस नाही झाले. दिवसेंदिवस तिच्या वेदना वाढत होत्या. हृदय आतल्या आत विरत जात होतं. तिचं पूर्ण शरीर सुजलं होतं. रक्ताच्या उलट्या सारख्या करत होती. हे सगळ स्वयम पाहत होता. त्याला ते सहन नाही झाले. तो गावी परत आला. दोन दिवसांनी फोन आला ''अनिता वारली.''

स्वयम पुन्हा मामाच्या गावी अनिताला शेवटचं पाहावं म्हणून आला. अनिताची नणंद, सवत, जाऊ, सासरा मोठं-मोठाने रडत होते. नणंद म्हणजे पुनम मी काय केले अनितासाठी ते रडत रडत सांगत होती. स्वतःचे गुणगाण कळत-नकळत करत होती. तिची सवत सोनाली म्हणाली 'अनिता का मला सोडून गेलीस; काळजी करू नकोस. तुझी मुलं तिच माझी मुलं.' अनिताची मुलगी अमृता म्हणाली 'तु माझी आई नाहीस. आज माझी आई मेली. इथून पुढे मी माझ्या काकूला आई म्हणेन पण तुला नाही. अनिताचा मुलगा विनायक याला माहित नव्हत काय झालं. कारण तो ५ वर्षांचा होता. पण तो रडत होता. आई गेल्याचे त्याला कोठे तरी जाणवत होतं. स्वयमला वाटलं अनिता मेली ते बरच झालं. कारण अनिताला होणारा शारीरिक व मानसिक त्रास स्वयमने पाहिला होता. पण त्याने पाहिले ते तर माणुस जातीलाच लाजवणारे होते. अनिता मेली नव्हती. तिच अंग सुजल्यामुळे आणि हृदय आतल्या-आत चिरल्यामुळे तिला काहीच हालचाल करता आली नव्हती. स्वयमने अनिताला सुक्ष्म नजरेनं पाहिलं; तर तिच तोंड, डोळ्याची पापणी कळत-नकळत हालत होती.

स्वयम दुसऱ्या लोकांना सांगणार तोच अनिताच्या नंदेनं तिचं तोंड दाबलं. तिच्या नाकात कापूस घातला. तिचे कान आवळून बांधले आणि तिची मांडी घालून तिला डांबाला बांधली. श्वास कोंडून सुद्धा अनिता ३,४ तास जिवंत होती. कारण मेल्यानंतर चेहऱ्यावर सुरकुत्या पडतात. अंग थंड होतं. पण हे सगळे बदल तिच्यात ३,४ तासाने झाले. हे नक्की स्वयमचा भास होता कि हे सगळं खरं तेच समजत नव्हतं. मनाने मेलेल्या अनिताला शरीराने वाचवण्यात काहीच अर्थ नव्हता. म्हणून स्वयमने काहीच आरडा-ओरडा केला नाही. अनिताच्या मरणाला तिचं सर्वच कुटुंब हिस्सेदार होते. अनिता मेली याचं दुःख कोणालाच नव्हतं. पण अनिता फक्त २५ वर्षे जगली याच वाईट मात्र वाटत होतं. अनिताने खुप कमी वयात खूप त्रास, वेदना सहन केल्या होत्या. काही लोक तिच्या मृत्यूसाठी देवाला दोष देत होते, पण यात देवाचा काय दोष. अनिताला तर तिच्याच कुटुंबियांमुळे मनाचा आणि शरीराचा त्याग करावा लागला. अनिताने खूप वेदना सहन केल्या होत्या. तिने ज्या मरणयातना सहन केल्या त्या वेदना होत्या कि 'मरणयातना' हे मात्र तिलाच माहित... !

❑ ❑

'कवडसे.....चांदण्याचे !'

डोळे पुसायला कोणी असेल तर,
रूसायला बरे वाटतं.....
ऐकणार कोणी असेल तर
बोलायला बरे वाटतं.....
आशेला लावणार कोणी असेल तर
वाट बघायला बर वाटतं.....
आणि,
आपल्यावर मरणार कोणी असेल
तर,
मरेपर्यंत जगायला बरं वाटतं.....

❑ ❑

किती बरे झाले असते,
भविष्य प्रत्येकाला ठरविता आले असते.
आपले कोण ?
परके कोण ? हे ओळखून,
त्याच्यावरती प्रेम करता आले असते...

❑ ❑

काही आबोलक्या भावना
शब्दाच्या कुशीत निजतात.....
कधी हास्यात फुलतात
तर, कधी आसवात भिजतात.....

कु. अपर्णा यादव
बी.ए. भाग - २

जीवनातील हास्य हरविले तर... ?

कु.स्नेहल यादव
बी.ए.भाग-१

माणूस जेव्हा जन्माला येऊन त्याच्या जीवनात प्रत्येक प्रकाराच्या कृतीला तो महत्त्व देत असतो. जेव्हा आपण भांडणातून आपला राग व्यक्त करतो, तसेच आपणाला जेव्हा आनंद होतो, तेव्हा आपल्या चेहऱ्यावर उमटलेलं हसू आपण दुसऱ्याजवळ व्यक्त करतो. माणूस भांडणाला, रागाला, दिसण्याला अशा प्रत्येक प्रकारच्या कृतीला महत्त्व देत असतो. पण क्वचितच माणसे आपल्या स्वतःच्या हसण्याला महत्त्व देत असतात.

हास्य म्हणजे तर काय ? हास्य म्हणजे हसणे. जेव्हा आपणाला आनंद किंवा हास्य विनोद झाला असेल तेव्हा जे आपल्या चेहऱ्यावर दिसते ते हसणे असते. जी व्यक्ति कधीच हसत नाही. त्यांना काय कळणार हसण्याचे महत्त्व. पण जी व्यक्ति सतत हसतमुख असतात त्यांनाच जीवनातील हास्य माहित असणार, असं म्हटलं जातं की,

"आनंदात असताना हास्य
तुमचे असावे, तुम्ही सर्वजण
दुःखात असताना थोडे तरी अश्रू
माझे असावेत, मी एकाकी असताना
सोबत तुम्हां सर्वांची असावी, अशीच
तुमच्या सर्वांची माया माझ्यावर असावी.

खरचं आपल्या मानवी जीवनात हसणे हे आलेच पण...त्यामुळे मानवी जीवनावर काही परिणाम तरी होणार नाही ना... ? त्यांची वयोमर्यादा तरी उलटणार नाही ना... ? असे प्रश्न माझ्या मनामध्ये सतत चालू राहिले.

पण नाही...? हे असले विचार केले म्हणू प्रश्नांची उत्तरे मिळाली ना... ? मला जे प्रश्न पडले ते योग्यच होते.

खरचं माणूस जेव्हा हसतो तेव्हा त्याच्या चेहऱ्यावर तेज दिसते; म्हणून माणसाने अगदी खळखळून हसले पाहिजे. जसा समुद्र खळखळ त्याच्यापेक्षा जोरात हसले पाहिजे. समुद्र खळखळ की समुद्रातील लाटेला वाटतं हसण्यासाठी किनाऱ्याकडे जावावं पण किनाऱ्याला मात्र वाट जमिनीचच असतं. 'मी' मला 'तु' तुला असं समुद्रातील लाटेचं व किनाऱ्यालगतच्या जमिनीचं असतं असं म्हणतात की,

"लाटेच असतं एकच उद्दिष्ट,
कसंही करून किनाऱ्याला गाठावं.
किनाऱ्याला नसेल का वाटत लाटेकडे
धावावं कदाचित वाटत असूनही त्याला
ते शक्य नसावं, आधार द्यायचं
वचन त्याचं जमिनीशी पक्क असावं."

असं या समुद्राच्या किनाऱ्याचं आणि त्या किनाऱ्याच्या काठावर आपटणाऱ्या लाटेचं असतं. पण व्यक्तिच तसं नसतं. एखादी व्यक्ति ध्येयाकडे जायचं आहे ना ? तर ते स्वतःच जायचं आणि तेही सगळ्यांच्याबरोबर हसतमुखाने पुढे जायचं. क्वचितच एखादी व्यक्ति अशी असेल की ती दुसरा पुढे जात असताना त्याला मागे ओढते कारण तो कधीच मनाने, स्वभावाने, निर्मळ व स्वच्छ

नसतो आणि कधीच तो हसतमुख नसतो. या विचारांनी त्याच्या चेहऱ्यावर हास्य भाव कधीच नसतो. तो सतत विचारांच्या पायऱ्या दिवसेंदिवस मोजत असतो. जर रस्त्याने जात असलो तरी मोठ्या आजी, आजोबा बऱ्याच अशा व्यक्ति दिसल्या तर आपण थोडेतरी स्मित हास्यात त्यांचे स्वागत केले पाहिजे.

माणसाच्या जीवनामध्ये सुख-दुःख, धैर्य, आयुष्याची वाटचाल, कयास, डोळ्यातील अश्रू, नाती-गोती, परिस्थिती, नियत, स्वप्न, लढाई, काळ-वेळ, दुसऱ्याच्यात गुरफटणे, जिव्हाळा या गोष्टी येतातच पण त्याच्यात एक महत्त्वपूर्ण अशी ही गोष्ट असते; ती हास्यवंदन... ! नेहमी माणसे स्मितहास्य झाले नाही तर हास्यवंदन करायला विसरत नाही. मला म्हणावेसे वाटते की,

जीवन हे असच असतं
धैर्याने सामोरे जायचं असतं,
कधीही मागं सरायचं नसतं.
सुखदुःखांनी भरलेलं असतं,
जीवन हे असंच असतं.
वाटलं नव्हतं जन्माला आले तेव्हा,
जीवनात आयुष्याची वाट घेवून जाईल कुठं.
कारण वाट अवघड आहे. म्हणून घाबरायचं नसतं.
जीवन हे असचं असतं.
एक मात्र मनी कयास होता
विद्यार्थीनीमध्येच माणूस बनेन
हाच ध्यास होता.
कारण माणसाचं जगणं माणुसकीचं असतं,
जीवन हे असंच असतं.
लढली कित्येकदा जिंकली स्वतःशीच
एक दिवस माझा असेल ठरवलं होते मनाशीच.
कारण विद्यार्थीनी वयातच ते स्वप्न पहायचं असतं.
जीवन हे असचं असतं.

या शालेय जीवनात बऱ्याच आठवणींतून जाताना ओलावल्या डोळ्याच्या कडा, जिव्हाळ्याची नाती आणि मैत्रिणी दुरावताना पडतो अश्रूंचा सडा.
कारण येणाऱ्या अश्रूंना कधी थांबवायचं नसतं.
जीवन हे असच असतं.
परिस्थिती माणसाला बनविते सर्व काही
नियतीपुढे कुणाचाच इलाज चालत नाही.
कारण नियतीला सोडून कधीच वागायच नसतं.
जीवन हे असचं असतं.
दुर होताना मैत्रिणींपासून मन ठसाठसा रडत होते.
डोळ्यातून येणाऱ्या अश्रूंना डोळेच आडवत होते.
कारण दूर होताना मन मात्र तिथेच ठेवायचं असतं.
जीवन हे असचं असतं.
भेटलात भविष्यात कधी
तर मैत्रिणींनो तसेच पुढे जावू नका.
बोलावे अशी इच्छा नाही
पण हास्यवंदन करायला विसरू नका.
कारण हृदय आहे जवळ म्हणून
श्वास घ्यायचा कधी विसरायचं नसतं.
जीवन हे असच असतं.
धैर्याने सामोरे जायचं असतं.
कधीही मागे सरायचं नसतं.

काही व्यक्ति अशा असतात; जर समोरचा रागावला असला तरी तो व्यक्ति त्याचा राग आपल्या हास्यातून घालवत असतो, पण काही व्यक्ति तर अशा असतात की, त्या दुसऱ्याचे मन आपल्या हास्यातून वळवून घेत असतात. माणूस भरपूर प्रकार हास्यातून व्यक्त करत असतो. जर जास्त अत्यानंद झाला असेल तर खळखळून हसतात आणि जर एखादी बातमी चांगली असून ती आपल्याला आवडली नाही, तर सगळ्यासमोरचे चेहऱ्यावरती थोडं हसू असतं. काहीजण मनातून विनोद घडला तर ते हसू

दुसऱ्याला न दाखवता आतून हसू येते ते हसू असतं. मानव आपले जीवन कधी-कधी हसण्याच्या प्रकारातून जगत असतो. हसलो तर चेहऱ्यावर तेज येते आणि आपले मन मोकळीक बनते आणि जगात सर्वच मानव जातीच्या जीवनात सुखदु:खाचे पाऊल पडत असते. त्याला सावरण्याची इच्छा शक्ती लागते. तेव्हा माणसाला आनंद होतो तेव्हा तो पूर्ण लख्ख प्रकाशात खुलून दिसतो. पण.....

जेव्हा माणसाच्या अंगावर एखादा डोंगर कोसळल्यागत दु:ख कोसळले तर माणूस हसणंच विसरतो. म्हणूनच मी म्हणेन की..... ?

हास्य हरवलं तर... ? मानवी जीवन कसे जगावला मिळेल आपल्याला... ? जर असं झालं तर माणूस एकमेकांशी संवाद साधू शकणार नाही आणि मानवी प्रेम, जिव्हाळा, माया, ममता, वात्सल्य याच गोष्टी नाहीशा होतील या जगातून आणि आपल्या माणसातील आपलेपणा नाहिसा होईल.

कारण माणसाच्या जीवनातीलच हास्य हरवणार आहे. आता हेच घ्या ना ? आपल्याच जवळ झालेल्या शहरातला बॉम्बस्फोट ते शहर म्हणजे 'मुंबई' मला या आपल्या देश बांधवांच्याबद्दल एवढेच म्हणावेसे वाटते की,

''माणसा माणसा कधी होशिल तू माणूस''

जगत असताना धर्माला मध्ये नको आणूस, नसतो मानवाला कोणताही धर्म, मोठे बनवते त्याला स्वत:चेच कर्म, पण एक वेळ अशी येते माणूस म्हणून जगत असताना वाटे माणसाचीच भीती. जगात सर्वात श्रेष्ठ काय असा वाद असताना पैशापुढे फिकी पडतात सगळी माणुसकीची नाती. दहशतवादी कृत्यामध्ये 'मुंबई' सारी हादरली. पाषाण हृदयी माणसे सुद्धा त्यावेळी भेदरली. ताजमध्ये उठला होता आगीचा डोंब. आतील माणसांनी जीवाच्या आकांताने मारली बोंब. निष्पाप असे अनेकजण होते, आयुष्य संपणार आहे क्षणात त्यांना माहित नव्हते. आगीच्या त्या वणव्यात लढता-लढता अनेकजण शहिद झाले. माणूसकीच्या रक्षणासाठी त्यांचे लाखमोलाचे प्राण गेले. धन्य आहे. ती माता. जिनं त्यांना जन्म दिला. धन्य आहे, ती सखी जिनं त्यांच्याबरोबर संसार केला.

संसाराच्या सुखामध्ये भरगच्चं होती माया. आयुष्य वाढण्याआधी अनेक पिलांची हरवली होती छाया. वाढणाऱ्या वृक्षाची पालवी आता खुंटली होती. माणसांचे डोळे पाण्याने डबडबले होते. माणूसकीच्या या हत्याकांडात खंबीर आता रहायला हवं. शोधात तुमच्या निघालो आहोत. आता जगच काय ? पण.....लावण्यासाठी तुम्हांला पुरणार नाही. दहशतवादाविरूद्ध होवू या एकत्र सारे.

आपल्या देशासाठी माझे प्राण नेहमीच असतील अर्पण, या धक्यातून सुद्धा त्यांनी ते दु:ख झेलले म्हणूनच त्याच्या सगळ्या भावना गंभीर होवू लागल्या.

''दु:खी साऱ्या भावना, आतल्या आत गिळायच्या ओठात साखर पेरून. फक्त गोड स्मृती जपायच्या. कितीही संकट आली तरी हसत सामोरे जायचं. निर्धारात लढून पुढची वाट काढत रहायचं. आशा-अपेक्षा साऱ्या मनातल्या मनात लोपवायच्या. मदतीचा हात पुढे करून कोसळणाऱ्या भिंती सावरायच्या. माणूस म्हणून जन्मल्यावर चांगल्या गोष्टी करायच्या. चंदनाप्रमाणे झिजून सुगंधी स्मृती मागे ठेवायच्या.....''

खरचं कसं असताना मानवाच्या जीवनात दु:ख काय आलं ही गेलं ही आणि सुख सुद्धा येतं ही जातं ही, पण यात बऱ्याच आठवणी असतात. त्यातल्या काही दु:खाच्याही आणि सुखाच्याही असतात. म्हणून आनंदाला पारावार नाही. म्हणून त्याच्या चेहऱ्यावर हसूच हसू उमटत असतं.

पण..... ? पण जर आपल्याच आयुष्यात जर एकदम आभाळ कोसळलं तर ते दु:खातच आपण व्यक्त करतो. तेव्हा आपल्या चेहऱ्यावर हसूच नसतं. म्हणूनच म्हणेन की,

''वाट धावते धावते
चढ उतार घेऊन.
दु:ख गिळते हसत
आत हुंदका पिऊन''

या उक्तीप्रमाणेच मला काय म्हणायचे आहे ते तुम्हांला समजलेच असेल. तुम्हीच बघा ना... ?

जेव्हा सुख येते तेव्हा दु:खाच्या गोष्टी कधीच आठवत नाहीत आणि जेव्हा दु:ख येते तेव्हाच आपल्याला दु:खाच्या गोष्टी कळतात हा सगळा नियतीचा खेळ असतो म्हणूनच मी म्हणेन.

'जीवनातील हास्य हरवलं तर..... ?' आणखी काय होईल आणि या जीवनाच्या हरवलेल्या हास्याचा माझ्या जीवनातील शेवट..... ?

❑ ❑ ❑ ❑

एक होतं माळीण गाव

एक होतं माळीण गाव, त्यावर घातला नियतीनं घाव
माती सोबत साखरझोपेत, गाडला गेला सारा गाव ।। १ ।।

माणूस-काणूस गुरं ढोरं, काहीच तिथं न्हायलं न्हाय
भांडी-कुंडी जमीन जुमला, सारं काही माती मोल ।। २ ।।

दिवस रात्र खोदती ढिगारे, मातीमधुनी निघती प्रेते
कोणकोणाचे ना कळले नाते, अश्रूंचे हे पाट वाहते ।। ३ ।।

कितीक प्राणी, कितीक माणसे या मातीने केली मोठी
या मातीच्या कुशीत पिकले, हे सारे माणिक मोती ।। ४ ।।

असा कसा रे, नियतीचा घाव, मातीमोल झाला माळीण गाव
माती सोबत साखर झोपेत, गाडला गेला सारा गाव ।। ५ ।।

कुणीच नसते कुणाचे वाली, आपण आपले प्राक्तन घ्यावे
सोबत घेऊन जगत रहावे, या नियतीच्या रखवालीखाली ।। ६ ।।

एक होतं माळीण गाव, त्यावर घातला नियतीने घाव
एक होतं माळीण गाव, त्यावर घातला नियतीने घाव ।। धृ ।।

कु. स्नेहल घाडगे
बी.ए. भाग - ३

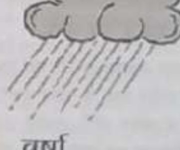

वर्षा

नाही आषाढाची ओळ
नाही श्रावणांच्या सरी
कोरड्या या दऱ्याखोऱ्या
झाले उघडे डोंगर
जंगलाची ओळख
किती गेली दूरवर
उघड्या शेतात
रानातल्या झोपडीत
बिबट्याचे येणे जाणे
आता गावच्या वस्तीत.

कु. मोनाली पिसाळ
बी.ए. भाग - २

पाल खंडोबा देवस्थान : धार्मिक स्थळ

कु.कोमल पवार
बी.ए.भाग-३

'सदानंदाचा यळकोट-यळकोट' च्या जय घोषाने पालीचा परिसर दुमदुमतो. या निमित्त श्री क्षेत्र पालीचा खंडोबा व यात्रा उत्सवाची महती सांगणारा महत्त्वपूर्ण असा लेख.....

कराडच्या वायव्येला ३२ कि.मी. वर व पुणे-बंगळूर महामार्गावरील काशिळ गावापासून पश्चिमेला ७ कि.मी. वर तारळी नदीच्या दोन्ही तीरावर वसलेले आहे. याचे मूळ नाव राजापूर असून येथील खंडोबाचे मंदिर प्रसिद्ध आहे. यास खंडोबाची पाल म्हणूनही ओळखतात. एका आख्यायिकेनुसार या गावात पालाई नावाची गवळण खंडोबाची भक्त होती. तिच्या नावावरून पाल हे नाव पडले.

नदीच्या उजव्या तीरावर गाव तर डाव्या तीरावर खंडोबाचे मंदिर आहे. हे मंदिर सुमारे ५०० ते ५५० वर्षापूर्वी आबाबिन शेटी पाघोडे नावाच्या वाण्याने बांधले. मंदिराचा मूळ ढाचा म्हणजे दगडी बांधकामाचे गर्भगृह व त्याच्या बाहेरील बाजूस १०.६६ × ८.५३ मी.चा द्वारमंडप आहे. द्वारमंडप चार स्तंभांवर आधारलेला असून स्तंभ साधे आहेत. स्तंभांचे मध्यस्तंभ चौरसाकृती, अष्टकोनी व गोलाकार आहेत. सर्व स्तरातील लोकांचे पालचा खंडोबा दैवत आहे. गर्भगृह १.४८ × १.४८ मीटरचे असून त्यात दोन लिंगे आहेत. त्यापैकी एकावर खंडोबाचा तर दुसऱ्यावर म्हाळसाबाईचा पितळी मुखवटा आहे. त्यांच्या शेजारीच उजव्या बाजूला काळ्या दगडाची खंडोबाची दुसरी पत्नी बानुबाईची मूर्ती आहे. तसेच पाठीमागे त्याचा मुख्य प्रधान हेगडी पेंढारी व त्याची पत्नी त्यांच्या घोड्यावर बसलेल्या पितळेच्या मूर्ती आहेत. द्वारमंडपातील उत्तरेकडील देवळीत गणपतीची व दक्षिणेकडील देवळीत सिद्धवासिनीची मूर्ती आहे. मुख्य मूर्तीवर सतत पाण्याचा अभिषेक होण्यासाठी उत्तरेकडून एक दगडी नाली काढण्यात आली असून तिच्याखाली दगडी घोड्याची मूर्ती आहे. शिवाजी व राजारामच्या कालावधीत प्रसिद्धीस असलेल्या सेनापती धनाजी जाधवांनी मंदिराच्या प्रकारात ६.३ × ६.३ मीटरचा मंडप बांधला आहे. तो सर्व बाजूंनी उघडा आहे. हा १२ स्तंभावर आधारलेला असून गाभाऱ्याच्या देवळीच्या उंचीएवढा आहे. त्यात सभोवती लोकांना बसण्यासाठी दगडी बैठका आहेत. मंडपाचे छत विस्तीर्ण असून त्यावर पागोळ्या व त्याखाली कोरीव भिंती आहेत. संपूर्ण मंडपाचे बांधकाम दगडी असून त्यातील स्तंभांना रंगरंगोटी केलेली आहे. यापैकी काही स्तंभ नक्षीकाम केलेल्या पितळी पत्र्याने मढविलेले आहेत. मंडपाच्या प्रत्येक कोपऱ्यावर लहान कळस आहेत व मध्यभागी लहान शिखर आहे. द्वार मंडपावर शिखर असून गाभाऱ्यावरही मुख्य शिखर आहे. सर्व शिखरे विटांची असून त्यास ठिकठिकाणी देवळ्या आहेत. त्यामध्ये देवदेवतांच्या मूर्ती बसविल्या आहेत.

मंदिराच्या प्रकारामध्ये पूर्व-पश्चिम ४२.६२ मी. लांब व उत्तर दक्षिण २४.३८ मीटर रुंदीचा फरसबंदी चौक आहे. त्या चौकात वायव्येस ओंकारेश्वर महादेवाची मूर्ती व नैर्ऋत्येस हेडगीची मूर्ती आहे. मंडपाच्या समोर पूर्वेला दगडी छताखाली पितळी पत्र्याचे आवरण असलेला नंदी आहे. त्याच्या दोन्ही बाजूला घडीव दगडांच्या ३.५७ मीटर उंचीच्या दोन दिपमाळा आहेत. दिपमाळा गज व वृषभांनी तोलून धरलेल्या असून खालच्या बाजूस मानव, पशू व वृक्षवल्लीचे कोरीव काम आहे. त्याच्यापुढे पूर्वेला नक्षीकाम केलेल्या पितळी पत्र्याने आच्छादलेला दगडी हत्ती आहे. यावर दगडी छत आहे. नंदीच्या दक्षिणेला शिवाजीच्या काळातील लहान देऊळ असून त्याच्या उत्तरेला तुळशी वृंदावन आहे. प्रांगणाची भिंत ६.०९ मीटर उंचीची असून तिच्या पश्चिमेला, वायव्येला दक्षिणेकडील अर्धा भाग व पूर्व बाजूच्या उत्तरेकडील अर्ध्या भागात चिरेबंदी दगडांचे बांधकाम मराठा सरदार शिंदे व उर्वरित बांधकाम धनाजी जाधवाने केलेले आहे. मठाचे बाहेरील छत सपाट असून त्याचा गच्चीसारखा उपयोग केला जातो. मठाचे दालने एकसारखी नाहीत. याचा उपयोग भक्तांना व प्रवाशांना राहण्यासाठी तसेच देवाचा घोडा ठेवण्यासाठी होतो. प्रांगणात मध्यभागी कोरलेल्या कर्मशिला आहेत. नंदी व द्वारमंडप यांच्या मधोमधही कोरलेली मोठी कर्मशिला असून ती पितळी पत्र्याने मढविली आहे. प्रांगणाला तीन प्रवेशद्वारे आहेत. पूर्वेकडील प्रवेशद्वार लहान असून त्याच्या आतील बाजूस ९.१४ मी. उंचीच्या दोन दिपमाळा आहेत. प्रत्येकीवर दिवे लावण्यासाठी १२ कोरीव खोबण्या आहेत. प्रवेशद्वाराचे व या दिपमाळांचे बांधकाम नेरच्या पाटील गमाजी चव्हाणने केले आहे. उत्तरेकडील प्रवेशद्वार लहान असून ते शिंद्यांनी बांधले आहे. दक्षिणेकडील धनाजी जाधवाच्या मठाजवळील प्रवेशद्वार मुख्य असून ते ३.६५ मीटर उंच व ५२ मीटर रूंद आहे. हे सुस्थितीत असून सुंदर आहे. त्याच्या आतमध्ये भितीच्या बाजूला मठाची आणखी दोन दालने असून ती मुधोळच्या घोरपड्यांनी बांधली आहेत. त्यापैकी एका दालनात गणपतीची मूर्ती आहे. त्यातील एकात मारुतीची मूर्ती आहे. प्रवेशद्वाराच्यावर सुशोभित नगारखाना असून नगारखान्यांचे व प्रवेशद्वाराच्या मनानीचे बांधकाम रहिमतपूरच्या मान्यांनी केले आहे. प्रांगणाबाहेरील जागाही दगडी फरसबंदीची आहे. प्रांगणाच्या पूर्व बाजूची भिंत कच्ची असून तिला लागून असलेल्या दालनांची पडझड झालेली आहे. दक्षिण बाजूला धनाजी जाधवाच्यावेळी अर्धवट राहिलेली दगडी चौकोनी इमारत आहे. दक्षिणेकडे पूर्व बाजूला काही इमारती आहेत. या इमारतींच्या बाजूला घडीव दगडांचे ९.१४ मी. उंचीचे, ६.०९ मी रूंदीचे व आतील बाजूने १.०२ मी. रूंदीची कमान असलेली महाद्वार आहे. याचे बांधकाम कराडच्या मुतालिक घराण्यातील यमाजी शिवदेवने केले आहे. सन १९९० मध्ये याचा जीर्णोद्धार केला आहे.

या देवस्थानास दक्षिणेतील राजघराण्यांकडून पुष्कळ देणग्या व इनाम मिळाले आहेत. या देवस्थानाचे वर्षातून बरेच उत्सव व यात्रा भरतात. पुजेचा खर्च भागविण्यासाठी देवस्थानास काही जमीन इनाम मिळाली आहे. पौष महिन्यात येथे (जानेवारी) खंडोबाची मोठी यात्रा भरते. यात्रेला फार दुरवरूनही भाविक येतात. यात्रेच्या वेळी नदीचे पात्र कोरडे असल्याने यात्रेकरू नदीच्या पात्रात मुक्काम करतात. यात्रेच्या दिवशी उत्सवमूर्तीस पितळी पत्र्याचे मुखवटे घालून हत्तीवरून मिरवणूक काढली जाते. यात्रा चार दिवस असते. शेवटच्या दिवशी खंडोबाचे लग्न होते.

मराठा काळात हे कसब्याचे ठिकाण होते. फेब्रुवारी १७९९ मध्ये चतुरसिंगाने आपला भाऊ म्हणजे कोल्हापूरचा छत्रपती शिवाजी तिसरा याच्या पराभवाचा जो बदला घेतला त्याच्याशी पाल येथील खंडोबाच्या देवळाचा संबंध पोहचतो. पेशव्यातर्फे रास्तेनी सुमारे २ ते ३ हजाराची फौज घेवून सातारा या गावाजवळच्या डोंगरात दबा धरून बसला.

त्यानंतर त्याने देवळात जाऊन खंडोबाची विधीपूर्वक पूजा केली व रस्त्यांवर हल्ला केला. शत्रू बेसावध होता. परंतु बंदुकांच्या आवाजाने त्यांनी तलवारी व बंदुका हातात घेतल्या. त्यानंतर काही क्षणार्धात चतुरसिंगाच्या सैन्याची धांधापांग झाली. चतुरसिंग कोल्हापूरला पळून गेला.

महाराष्ट्र, कर्नाटक व आंध्र प्रदेशातील अनेक भाविकांचे कुलदैवत मल्हारी म्हाळसाकांत खंडोबारायाचे 'पाली' हे पवित्र व जागृत देवस्थान अन् तीर्थक्षेत्र म्हणून महाराष्ट्रात ओळखले जाते.

खंडेरायाचे व म्हाळसाचे बालपण आदनराळ येथे गेले. पाली येथे खंडोबा देवाचा म्हाळसा देवीशी विवाह. जेजुरी येथे नवसाचा लंगर सुटला. पाली येथे मृग नक्षत्रावर श्री खंडोबा व म्हाळसादेवी विवाहासाठी यात्रा भरते. वऱ्हाडी मंडळींकडे कोल्हापूरच्या छत्रपतींचा घोडा, पिवळा झेंडा असतो. ग्रामदेवतांच्या काठ्या, पालख्या घेतलेल्या दिसतात.

पूर्वी येथील धनगर व गवळी लोकांच्या वस्तीत पालाई गवळण होती. ती खंडोबाची भक्त होती. वृद्ध झाल्यावर तिला डोंगरावर जाता येत नव्हते. मार्तंड प्रसन्न झाले. जेथे कपिला गाय दुधाची धार सोडेल तेथे मी स्वयंभू प्रकट होईन, असा दृष्टांत दिला. तेच खंडोबा मंदिर होय. पालाई गवळणीच्या नावावरून गावाला पाल व पुढे पालीचा खंडोबा असे नाव पडल्याचे सांगितले जाते.

काही दुष्ट लोकांनी देवांचे दागिने लंपास करून चोरीचा आळ खाशाबा पाटील यांच्यावर आणला. खाशाबाला अटक होऊन तारगाव येथील तुरूंगात बंदिस्त केले. देवाच्या लग्नासाठी वऱ्हाडी मंळळी पाली येथे जमली होती. देवाचे मानकरी खंडोबाचा धावा करत होते. त्यांना यात्रेसाठी जाऊ दिले नाही. विवाहाची वेळ जवळ येऊ लागली. पाटलांनी म्हाळसाकांताची आराधना केली. पाटलांच्या हातातील हातकड्या तुटून पडल्या. तुरूंगाचे दरवाजे उघडले गेले. हे समजल्यानंतर गोरा साहेब येऊन पाहतो तर तुरूंगात सर्वत्र भंडारा व खोबऱ्याचा खच पडला होता. त्यांनी पाटलांना नमस्कार केला व माफी मागितली.

देवालयात दोन तेजस्वी स्वयंभू लिंग व समोरच पालाईची समाधी पंचधातूंनी मढवलेली आहे. दोन्ही बाजूस गणपती, मंडपाबाहेर कासवाची भव्य प्रतिकृती आहे. आवारात हत्ती, घोडा, नंदी आदि मूर्ती आहेत. मुख्य देवाच्या गाभाऱ्यात बानाईदेवी, हेगडी प्रधान देवालयासमोर दिपमाळा, शिवबा भक्तांची समाधी आहे.

कुलदैवत खंडोबाच्या मानाबाबत वाद मिटवण्यासाठी स्वतः छत्रपती शिवाजी महाराज अष्टप्रधान मंडळासह पाली येथे आले होते. महाराजांनी खंडेरायास वंदन करून एक दिव्य करण्याचे ठरविले. निवाडा म्हाळसाकांतावर सोपवला. मंदिराच्या आवारात महाराजांनी उकळलेल्या तेलाच्या कढईत सोन्याचे कडे टाकले. ते प्रथम उचलण्यास खरडे यांना सांगितले. त्यांच्या हाताला जखम झाली. नंतर काळभोर यांना कडे काढण्यास सांगितले. त्यांच्या हाताला इजा झाली नाही हे पाहून महाराजांनी काळभोर यांना प्रेमाने आलिंगन दिले. तेव्हापासून काळभोर घराण्याला पाटीलकी व देवाचा मान दिला असे जुने लोक सांगतात.

खंडोबा-म्हाळसा विवाह सोहळा पौषातील मृग नक्षत्रावर येतो. देवराज पाटील लग्न सोहळ्यासाठी मिरवणूकीने विवाह मंडपात येतात. दुपारी एक पाटील यांच्या पोटाशी देव बांधून प्रथम आवारात पालखीमधून व हत्तीवरून मोठ्या डामडौलात मिरवणुकीने या पाल गावच्या उपविभागाच्या देवालयातील वाळवंटात येतो. पुढे गाडा, पालखी काठ्या व चोपदारांचा घोडा मानाप्रमाणे जा

असतात. भंडारा, हारतुरे, फुलांची वृष्टी होते. ताशा, नगारे, लेझीम, हलग्या व शिंगे या रणवाद्यांनी परिसर दुमदुमतो.

भाविक भक्तिभावाने खंडोबाच्या लग्न सोहळ्यात रमतात. म्हाळसाकांत मार्तंड भैरवाची मिरवणूक हत्तीवरून पाच वाजेपर्यंत पाली येथील विवाह मंडपात येते. तेथे देवाला स्नान पूजाअर्चा होते. त्यानंतर उपाध्या सर्व मानकरी व भक्तगणांच्या उपस्थितीत विवाह सोहळा पार पडतो.

लग्नानंतर रूकवत आदी कार्यक्रम पाखाळणीपर्यंत होतो. देवराज पाटील श्रीफळ देऊन सर्वांना निरोप देतात. यात्रेत दुकाने, तमाशा, सिनेमा, सर्कस, पाळणा यांची रेलचेल असते.

❑ ❑

हे जग असे भ्रष्टाचार !

येथे नाही माणुसकीचा वारा
मिळतो फक्त भ्रष्टाचाराला थारा.
चोर, दरोडेखोर, खून आणि हाणामारी
आत्महत्या, बलात्कार याचीच आली दुनिया सारी.
लाचलुचपत, डोनेशन फी शिवाय मिळत नाही नोकरी
म्हणून तर भरली आहे खचाखच बेकारी.
पण येथे नाही माणुसकीचा वारा
मिळतो फक्त भ्रष्टाचाराला थारा.
येथे भाजली आहे अज्ञान अंधश्रद्धा
वाद-विवाद, भांडण, तंटा शिवाय कोणाला आहे धंदा.
आम्हाला कितीही वंदा अगर कितीही निंदा
आमच्याच हाती आहे न्याय आणि कायदा.
पण येथे नाही माणुसकीचा वारा
मिळतो फक्त भ्रष्टाचाराला थारा.
बळी तो कान पिळी हे तत्त्व स्विकारती
म्हणून तर नरबळी हुंडा बळीच्या पडतात अस्थी.
सर्व आंदोलने अत्याचारांना आली भरती
कोण पाहती संस्कृती निती आणि अनिती.
पण येथे नाही माणुसकीचा वारा
मिळतो फक्त भ्रष्टाचाराला थारा.

कु. शैलजा थोरात
बी.ए. भाग - १

❑ ❑

मी तुझीच !

दिसली ना तुला कधी
समोर मी असता जरी.
शोधती नजरा आता
भोवती मी नसता तरी.
आठवणीत रमतोस माझ्या
भास होता जरी.
शब्दातूनी भासातली कळते
प्रीत तुझी मजवरी.
रेशमी बंध आपुले हे जुने
अमान्य केलेस जरी.
आठवण माझी येता
भास कवटाळलेस उरी.
आज आयन्यात पाहता
काही खंत जाणवते खरी.
आठवण तुझी येता
बरसती आसवांच्या सरी.
नाते आपुले युगायुगांचे
तरी तुजविन वाटते अपुरे.
नाही झालास माझा तरी,
मी तुझी तुझीच रे !
नाही झालास माझा तरी,
मी तुझी तुझीच रे !

कु. स्नेहल घाडगे
बी.ए. भाग - ३

स्वामी विवेकानंद

कु.स्नेहल घाडगे
बी.ए.भाग-३

''सर्व शिक्षणाचे ध्येय 'माणूस' निर्माण करणे हेच असले पाहिजे.'' - स्वामी विवेकानंद.

पारतंत्र्याच्या शृंखलांनी बद्ध झालेल्या भारतीय जनतेच्या मनात भारतीय धर्म, संस्कृती, आचार-विचार व परंपरा यांचा दीप प्रज्वलीत करणारे, मरगळलेल्या भारतीयांच्या नसा-नसात चैतन्य निर्माण करून त्यांना स्वदेश, स्वधर्म व स्वत्त्वाची जाणीव करून देणारे, दारिद्र्य अज्ञानाच्या महानिद्रेतून भारतीयांना जागे करणारे या दिव्य संदेशाने सर्व समाजाला जागे करणारे स्वामी विवेकानंद म्हणजे 'माणूस' निर्माण करणे हेच साऱ्या शिक्षणाचे खरेखुरे ध्येय आहे; हे सांगणारे पहिले भारतीय पुरूष होते.

चरित्र

विवेकानंदांचे मूळ घराणे बंगालमधले. सारस्वत समाजातील एक प्रसिद्ध घराणे म्हणून ते ओळखले जाई. विवेकानंदांच्या पणजोबांचे नाव राम मोहन दत्त. आजोबांचे नाव दुर्गाचरण दत्त. राममोहन दत्त हे प्रसिद्ध वकील होते. दुर्गाचरण दत्त हे परमार्थ वृत्तीचे सद्गृहस्थ होते. त्यांनी ऐन २५व्या वर्षीच संन्यास पत्करला. विवेकानंदांचे वडिल विश्वनाथ दत्त. ते देखील प्रसिद्ध वकील होते. वकिलीत त्यांनी अमाप पैसा मिळविला. दानधर्मासाठीही खर्च केला. विवेकानंदांच्या आईचे नाव भुवनेश्वरी. ती शिवभक्त होती. विवाहानंतर बरेच दिवस पुत्रप्राप्ती नसल्यामुळे ती फार दु:खी होती. पुत्रप्राप्तीसाठी तिने शंकराला साकडे घातले. कालांतराने तिला साक्षात्कार झाला. शंकर-भक्ती फळास आली. १२ जानेवारी १८६३ रोजी भुवनेश्वरीला पुत्रलाभ झाला. त्याचे नाव नरेंद्र दत्त असे ठेवले.

बालपण

नरेंद्र अत्यंत हूड वृत्तीचा होता. तथापि आईच्या धार्मिक संस्कारांचाही त्याच्यावर अधिक पगडा होता. खेळण्यासाठी म्हणून बालपणीच त्याने 'सीताराम'ची मूर्ती आणली. खेळामध्ये तो त्या मूर्तीची पूजाही करीत असे.

नरेंद्रचे वडील वकील असल्यामुळे सर्व जाती-जमातीचे व धर्माचे लोक घरी येत-जात असत. त्यामुळे सर्व जाती-जमातीची माणसे म्हणून सगळी सारखीच ही समतेवरील नरेंद्रची निष्ठा बळावत गेली. लहानपणापासूनच रामभक्त हनुमान व शंकराविषयी भक्तिभावही मनी वसला.

शिक्षण

नरेंद्रचे शिक्षण त्याच्या वयाच्या पाचव्या वर्षीच कलकत्ता येथील मेट्रोपॉलिटन स्कूलमध्ये सुरू झाले. पण हळू हळू शाळेतील चार भिंतीमध्ये सुरू असलेल्या शिक्षण पद्धतीला नरेंद्रचे मन विटून गेले. त्यामुळे शाळेच्या कृत्रिम वातावरणाचा त्याग करून नैसर्गिक वातावरणाकडे त्याचे मन ओढ घेऊ लागले. झाडावर चढणे, उपवनात भटकणे व खेळ खेळणे यांमध्ये त्यांचे मन रममाण होऊ लागले. शालेय अभ्यासक्रमापेक्षा शालेतर कार्यक्रमातच नरेंद्र अधिक रस घेत असे. शाळेतील एका शिक्षकाच्या निरोप-समारंभात नरेंद्रने

फार प्रभावपूर्ण भाषण केले. यावेळी भारतीय किर्तीचे वक्ते सुरेंद्रनाथ बॅनर्जीकडून नरेंद्रने शाबासकी मिळविली. सन १८८० मध्ये नरेंद्रने कलकत्ता येथील प्रेसिडेंसी कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला. येथे उच्च शिक्षण घेत असताना हर्बर्ट स्पेन्सर व जॉन स्टुअर्ट मिल यांच्या तत्त्वज्ञानाचा नरेंद्रवर फार प्रभाव पडला.

जीवनाचे तत्त्वज्ञान

विवेकानंद केवळ वेदांताच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रसार करून थांबले नाहीत. तर ते त्या तत्त्वज्ञानानुसार आपले जीवनही जगत होते. प्रत्येक कामाला ईश्वर समजून ते काम अत्यंत पूज्य भावनेने केले पाहिजे, यावर विवेकानंदांचा अत्यंत कटाक्ष होता. ज्या मनुष्याचा आपल्या सामर्थ्यावर विश्वास असेल, त्याने ग्रहांच्या गणिताप्रमाणे कधी पावले उचलू नयेत. माणसाने आपल्या सामर्थ्यावर विश्वास ठेवून काम केले पाहिजे, हेच सांगितले आहे. आपणास सामर्थ्यशाली बनविणाऱ्या ज्या ज्या गोष्टी असतात, त्या त्या चांगल्याच अशा सामर्थ्यातून आपल्याबरोबर समाजाचे जीवनही समृद्ध केले पाहिजे. अशा सामर्थ्यानिशी आपण चालू लागलो की; आकाशातील तारेदेखील आपण आपल्या मुठीत बांधू शकू. एवढा प्रचंड आत्मविश्वास निर्माण होतो. तेव्हा मनुष्य स्वत:च आपल्या भविष्याचा निर्माता असतो. या गोष्टीची जाणीव विवेकानंदांच्या जीवनविषयक तत्त्वज्ञानातून स्पष्ट होते.

शिक्षणाचे ध्येय

सर्व शैक्षणिक उपक्रमांचे ध्येय 'माणूस' निर्माण करणे हेच असले पाहिजे. विवेकानंदांनी २ सप्टेंबर १८९९ मध्ये लिहिलेल्या एका पत्रात म्हटले आहे की 'जीवन म्हणजे संघर्ष आणि भ्रमनिरास ह्यांची एक मालिकाच होय.....सुखोपभोग हे जीवनाचे रहस्य नव्हे, तर अनुभवाच्या द्वारे मिळणारे शिक्षण हे जीवनाचे रहस्य होय.' शिक्षणविषयक सर्व ध्येयांच्या मुळाशी विवेकानंदांचा जो विचार रूजला आहे तो म्हणजे शिक्षणातून 'माणूस' निर्माण करणे हा होय. ते म्हणतात, 'शिक्षणातून माणसाला विकसित करणे हा या शिक्षणाचा उद्देश आहे. ज्या वळणामुळे इच्छाशक्तीचा अविष्कार आपल्या स्वत:च्या नियंत्रणाखाली येऊन सुफलीत होतो त्यालाच शिक्षण म्हणतात. 'माणूस' घडविणारा धर्म आपल्याला हवा आहे. 'माणूस' निर्माण करणारे सिद्धांत आपल्याला हवे आहेत. सर्व बाजूंनी 'माणूस' निर्माण करणारे शिक्षण आपणास हवे आहे.'

शिक्षक व विद्यार्थी

शिक्षण पद्धतीमधील परस्परावलंबी दोन महत्त्वाचे भाग म्हणजे शिक्षक व विद्यार्थी होय. विद्यार्थी अनुकरणप्रिय असल्यामुळे त्यांच्या मनावर शिक्षकाच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सतत परिणाम होत असतो. एका व्यक्तिमत्त्वाचा दुसऱ्या व्यक्तिमत्त्वावर होत असलेला परिणाम म्हणजेच शिक्षण होय. ही प्रक्रिया शाळेत व शाळेबाहेर सतत चाललेली होती. म्हणून शाळेत घडून येणारी प्रक्रिया जेवढी प्रभावी असेल तेवढा विद्यार्थी सर्वांगीण तयारीचा बनू शकेल यासाठी स्वामी विवेकानंद गुरूकुल पद्धतीचा अधिक आग्रह धरतात.

स्त्री शिक्षण

सर्व विश्वामध्ये एकच आत्मतत्त्व भरून राहिले आहे. त्यामुळे पुरूषामध्येही एकच आत्मतत्त्व आहे की, स्त्री ही स्वातंत्र्यास पात्र नाही. 'जेथे स्त्रियांचे जीवन विषादमय असेल, तेथे कुटुंबाचीच काय देशाचीही प्रगती होणार नाही.' असे विचार ऐकावयास मिळतात. स्वामी विवेकानंदांच्या मताप्रमाणे स्त्रियांचे सर्व प्रश्न शिक्षणामुळेच सुटू शकतील. शिक्षणामुळे स्त्रिया स्वावलंबी तर होतीलच. स्त्री शिक्षणास धार्मिक अधिष्ठान लाभावे असे विवेकानंदांना वाटते. त्यामुळे सीता, संघमित्रा, लीलावती, अहिल्याबाई,

मीराबाई व झाशीची राणी लक्ष्मीबाई अशा थोर स्त्रियांच्या चरित्र-कार्यातून सतत प्रेरणा मिळत राहील. आपल्या देशाची संस्कृती, ज्ञान, शक्ती व भक्ती यांनी उजळलेले साहित्य, स्त्रिया जेव्हा वाचतील तेव्हाच आपल्या देशाचे भवितव्य उजळू लागेल.

❑ ❑

स्वामी विवेकानंदाचे शिक्षणविषयक निवडक विचार

- ★ असे शिक्षण पाहिजे
- ★ इतरापासून शिकावे
- ★ शिक्षण कशाला म्हणावयाचे ?
- ★ खरे शिक्षण
- ★ खरा शिक्षित कोण ?
- ★ माणूस निर्माण करतो ते शिक्षण.

❑ ❑

'कवडसे.....चांदण्याचे !'

आयुष्याची स्वप्ने पाहताना
वास्तवाला कधी विसरायचं नसतं.
गुलाबाला स्पर्श करताना
काट्याचं भान मात्र ठेवायचं असतं.
जीवन हे शुन्यातून उभं करायचं असतं.....
आई-वडिलांचे ऋण फेडल्याशिवाय
मरणाचं नावं घ्यायचं नसतं.....

❑ ❑

प्रेम

प्रेम असावं असं,
मनातून जाणवणारं,
शब्दातून बोलणारं.....
प्रेम असावं असं,
माणुसकी आणि नितीमत्ता असणारं,
शुभ्र झऱ्यासारखं खळखळ वाहणारं.....
प्रेम असावं असं,
संकटकाळी प्रोत्साहन देऊन धीर वाढवणारं
मनामध्ये आशादायी स्वप्न बहारणारं.....
प्रेम असावं असं,
सुखाच्या क्षणी बरोबर असणारं,
पण, दुःखात एक पाऊल पुढे ठेवणारं.
प्रेम असावं असं,
योग्य गुणांना न्याय देणारं,
आणि चुकांना लगेच सांगणारं.....
प्रेम असावं असं,
तुझे-माझे न करता
सर्व आपलेच म्हणणारं.....
प्रेम असावं असं,
कधी ही न संपणारं
असं कि, मृत्यूनंतरही अमर राहणारं..... !

कु. अपर्णा यादव
बी.ए. भाग - २

आई

ही नाती अशीच असतात, त्यांच्यात प्रेमाचा सागर असतो,
त्यातच एक छान नातं आईचं, लेकराचं ते नातं असते.
आई ही प्रेमाची आस असते, डोक्यावर मायेची सावली असते,
म्हणते मन असे एकदा, व्हावा गौरव तिचा कधीतरी एकदा.
आईची ती जाणीव असावी, तिच्या प्रेमाची भूक असावी.
तिची ती माया न्यारीच असते म्हणूनच तर ती मला हवी असते.
आई ही एक अनमोल रत्न असते, मिळावी ती प्रत्येक जन्मी आशा असते,
ज्याने सेवा करूनी घेतले पुण्य, तो गरीब असूनी झाला धन्य.
तिच्यातला तर आपण अंशच असतो, मग का तिचा अनादर होतो,
झाले कितीही शिकूनी मोठे, आईला विसरूनी ते राहिले छोटे.
आई ही आत्मा ईश्वरांना, तरीही ईश्वराला हवी असते,
मग तिच्यातला अंश असूनी आपल्याला ती का नको असते.
आईविना लेकरू असा, जसा असूनी पाणी जवळ तो तहानलेला जीव,
माया त्यांची त्यांनाच कळते, त्या लेकरापासून ती दुर असते.
आई धन्य गं, माया तुझी अपार गं, तु तर विश्व माझं, हवी तुच मला जन्मोजन्मी गं,
आई तु अशी गं, नाही बोलता येत मला शब्दात गं, आई थोर तु थोर तुझे उपकार गं,
हवी तुच मला गं, तु हवी मला गं.....आई.....

कु. रेश्मा राठोड
बी.ए. भाग - १

''एक मैत्री असावी गालातल्या गालात हसणारी
कधी रडणारी तर कधी रूसणारी
कधी रागवणारी तर कधी समजवणारी
पण कधी न विसरणारी.''

❑ ❑

''तुम ना मिले कोई गम नहीं
बस बात करो ये मिलने से कम नहीं
और हमारी दोस्ती दुनियादारी से कम नहीं
दोस्ती को भुलने वाले हम नहीं''

❑ ❑

मैत्रीचा मोती कुणाच्याही भाग्यात नसतो.
सागराच्या प्रत्येक शिंपल्यात मोती नसतो.
जो विश्वासाने मैत्री जपतो तोच खरा मैत्रीचा मोती असतो.

कु. सोनाली घाडगे
बी.ए. भाग - ३

क्षण

आयुष्याचे सगळे क्षण
गमवण्यासाठी नसतात.
आयुष्याचे सगळे क्षण
स्मरणासाठी नसतात.
काही क्षण
हसण्यात विरतात.
अश्रूंना उभारी देतात
आणि
काही क्षण केवळ जपण्यासाठीच असतात.

कु. मोनाली पिसाळ
बी.ए. भाग - २

आयुष्य

आयुष्य हे काय असते,
सुखादुःखाचा डोंगर असतो.
काहींचं आयुष्य छान असते,
काहींच्या पदरी दुःखच असतं.
त्यांनाच आयुष्य काय असतं ते पटत असतं.
जेव्हा भूक लागते,
तेव्हा कोणतीही भाजी खाल्ली जाते,
पण त्यांच काय,
ज्यांना भूक भागविण्यासाठी भाकरीच नसते.
अलिकडे पाण्याची नदी वाहत असते,
त्या पाण्याची फक्त नासाडीच असते.
पण त्याचं काय, ज्यांना पाण्याविना जगणं नसतं.
प्रत्येक सण आपल्यासाठी कपड्याचा ढीग असतो,
तरी हा नको तो नको असंच आपण म्हणतो.
पण त्यांच काय ज्यांच्याकडे कधी सणच नसतो,
स्वतःच्या फाटक्या-तुटक्या कपड्यावर गुजराण असतं.
आपल्याकडे निदान आई तरी असते,
आपल्यासाठी रात्रंदिवस झटत असते,
पण त्यांच काय, ज्यांच्यासाठी
कोणी काहीच करणारे नसते.
एका गरीब भुकेशिवाय अन्
गरिबीशिवाय त्यांच्याकडे कुणी उरलेले नसते.....

कु. रेश्मा राठोड
बी.ए. भाग - १

हुंडा बंदी

हुंडा देणार नाही
हुंडा घेणार नाही.
तरच जोडी जोडायची
अगं मगच सुपारी फोडायची...

हुंड्यावरती नजर
अगं नाही पोरीची कदर
ज्याला कशी कोणाची कदर
आता खोड त्यांची मोडायची
अगं मगच सुपारी फोडायची.....

बाप काढतोय हुंड्याला कर्ज
अगं भरतोय रोज त्याचं व्याज
संसाराचं त्यातच ओझं
अगं महागाई वाढत्या रोज
संसाराची गाडी कशी आता ओढायची
असं नसलं तरच सुपारी फोडायाची.....

असलं गोडी दोघांची
तर जोडावी जोडी दोघांची
हीच ओळख खऱ्या सुखाची.

धरू या संगत कायद्याची
अगं मगच सुपारी फोडायची.....

अगं मगच सुपारी फोडायची.....
अगं मगच सुपारी फोडायची.....

कु. मोनाली पिसाळ
बी.ए. भाग - २

त्रिवेणी
२०१४-२०१५

हिंदी विभाग

"तुम कोठी-बंगलो में रहते
मैं रहता झोपडपट्टी में
तुम ए.सी. कूलर मे सोते,
मैं तपता श्रम की भट्टी में
तुम दूध-मलाई में नहाओ
मैं रोटी को मुहताज रहूं
तुम मालिक मैं नौकर ठहरा
फिर समता का संसार कहाँ है ?"

जयप्रकाश कर्दम

विभागीय संपादक
प्रा. डॉ. मोहिते वंदना एस.

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) एलान-ए-मलाला : युसुफझाई	कु.तबस्सुम मुल्ला	बी.ए.भाग-२	५३
२) मीरा की भक्ति भावना	कु.सायली पवार	बी.ए.भाग-३	५५
३) स्त्री-पुरुष समानता	कु.सुफिया डांगे	बी.ए.भाग-३	५७
४) बाल शिक्षा की आवश्यकता	कु.वर्षा घाडगे	बी.ए.भाग-३	५८
५) प्राचीन नारी / आज की नारी	कु.रविना शेजवळ	बी.ए.भाग-३	६०

पद्य विभाग

१) जिंदगी का सफर	कु.स्नेहा चव्हाण	बी.ए.भाग २	६२
१) सच्चाई	कु.स्नेहा चव्हाण	बी.ए.भाग २	६२
१) कॉलेज	कु.रेश्मा देशमुख	बी.ए.भाग ३	६२
१) दुनिया	कु.धनश्री खालकर		६३
१) दोस्त	कु.आश्विनी कांबिरे	बी.ए.भाग ३	६३
१) विचार	कु.आश्विनी कांबिरे	बी.ए.भाग ३	६३
१) हिंदी दिन	कु.मुक्ता पवार	बी.ए.भाग ३	६४
१) बेटियाँ	कु.अर्चना शितोळे	बी.ए.भाग ३	६४
१) माँ-बाप को भूलना नहीं	कु. राजश्री कुम्हार	बी.ए. भाग - २	६४

संपादकीय मंतव्य

आज इस स्पर्धा के युग में छात्र केवल एक परिक्षार्थी बना दिखायी देता है । हर दिन महाविद्यालय में व्याख्यान के लिए उपस्थित रहना, परिक्षा देना, यश संपादन करना और जितना जल्दी हो सके अर्थार्जन के लिए चला जाना यहि छात्र का एक मात्र उद्देश्य बना है । इसी में व्यस्त रहने के कारण न ही उसे साहित्य पठन में रुची है न कि लेखन में । अपवाद के रूप में कुछ इने-गिने छात्रों को इसमें लगाव है ।

परंतु ध्यान में रखना चाहिए कि साहित्य सृजन का कार्य महान है । साहित्य को लेकर विद्वानों ने लिखा है । साहित्य के उद्देश्य व्यवहार ज्ञान प्राप्ति, कांता समान उपदेश, परमानंद प्राप्ति आदि है । साहित्य से उपर्युक्त उद्देश्यों की पूर्तता होती है इसके साथ-साथ साहित्य लेखन तथा पठन की एक नयी दिशा, नया विचार और प्रेरणा भी मिल जाती है । परंतु, आज का छात्र साहित्य पठन लेखन से बिल्कूल परे है । ऐसे छात्रों को प्रेरणा देने के लिए महाविद्यालय ने २०१३-१४ से 'त्रिवेणी' नामक वार्षिक अंक का प्रकाशन करके एक नया कदम उठाया है । विभाग संपादक के रूप में मुझे ऐसे लगता है कि छात्रों को महाविद्यालय ने एक सुनहरा मौका दिया है । वे जरूर इसका लाभ उठाएँ ।

प्रा. डॉ. श्रीमती मोहिते वंदना एस.
हिंदी विभाग

एलान-ए-मलाला युसूफझाई

कु.तबस्सुम मुल्ला
बी.ए.भाग-२

लड़कियों के लिए अनिवार्य शिक्षा की माँग करती हुई तालिबानी गोली का शिकार हुई पाकिस्तान की १७ वर्षीय सामाजिक कार्यकर्ती मलाला युसूफजाई को १० अक्तूबर, २०१४ का 'नोबेल शांति पुरस्कार' प्रदान किया गया ।

मलाला युसूफजाई का जन्म १२ जुलाई, १९९७ में पाकिस्तान के खैबर पख्तूनख्वाह प्रांत के स्वात जिले में हुआ । मलाला के पिता का नाम जियाउद्दीन युसूफजाई है । तालिबान ने २००७ से मई २००९ तक स्वात घाटी पर कब्जा कर रखा था । इसी बीच तालिबानी आतंकवादी के भय से लड़कियों ने स्कूल जाना बंद कर दिया था । मलाला तब आठवी कक्षा की छात्रा थी और उनका संघर्ष यही से शुरू हुआ । २००८ साल के अंत तक वहाँ करीब ४०० स्कूल बंद हो गए । इसके बाद मलाला के पिता उसे अगली पढ़ाई के लिए पेशावर ले गए । तब वह ११ साल की थी । पेशावर में उन्होंने नेशनल प्रेस के सामने मशहूर भाषण दिया । जिसका शिर्षक ''हाउ डेयर द तालिबान टेक अवे माय बेसिक राइट टू एज्यूकेशन ?'' था । पिताजी के इस भाषण से मलाला प्रभावित हुई ।

२०१२ को मलाला अपने साथियो के साथ स्कूल जा रही थी । तब तालिबानी आतंकी उस बस पर सवार हो गए । उनमे से एक आतंकवादी ने बस में पूछा मलाला कौन है ? लेकिन सभी बस में बैठे लोग खामोश रहे लेकिन सभी की निगाहे मलाला की और घूम गई । इससे आतंकियो को पता चला कि मलाला कौन है । उन्होने मलाला पर एक गोली चलाई जो उसके सिर में लगी । मलाला पर यह हमला ९ अक्तूबर २०१२ को खैबर पख्तूनख्वाह प्रांत के स्वात घाटी में किया गया । मलाला को इलाज के लिए ब्रिटेन लाया गया । वहाँ उन्हें क्वीन एलिझाबेथ अस्पताल में भर्ती कराया ।

स्वास्थ्य का खतरा समाप्त होने पर मलाला लंडन से पाकिस्तान और दुनिया भर के बच्चों की शिक्षा के लिए आवाज बुलंद कर रही थी । पत्रकारों से बातचीत मे मलाला ने कहाँ है कि, वे पढ़ाई पूरी करने के बाद पाकिस्तान में राजनीति में जाना चाहती है । और शायद 'प्रधानमंत्री' बनना चाहेगी ।

पुरस्कार मिलने से पहले मलाला ने 'बीबीस उर्दू' से खास बातचीत की । वह कहती है कि, मुझे बहुत खुशी हो रही है, मुझे गर्व हो रहा है कि पाकिस्तान को इतना बड़ा पुरस्कार मिला है । यह पुरस्कार मेरे लिए नही बल्कि मेरे देश और उन बच्चों के लिए है जो अपने हक के लिए आवाज उठाते है । बच्चे जिन समस्याओं का सामना कर रहे है वो स्कूल नही जा सकते है । घरेलू मामलो की वजह से उनकी पढ़ाई प्रभावित हो रही है । ऐसी समस्याओ को उठाया जा रहा है ।

यह तो अभी एक बहुत लंबे सफर की शुरूआत है । आप देखेंगे कि करीब पाच करोड़ सत्तर लाख बच्चे स्कूलो से बाहर है । यह एक बहुत बड़ा ख्वाब है । आप ऐसे हर एक बच्चे को स्कूल भेजना चाहते है । मैं वो दिन देखना चाहती हूँ, जब कोई भी बच्चा स्कूल से बाहर न हो । यह एक बहुत बड़ा अभियान है । इसके लिए सबको मिलकर काम करना होगा । इस लक्ष्य को पाने के लिए यह जरूरी है कि, दुनिया के नेता इसे पाने के लिए एक हो जाए और इसे अपनी पहली प्राथमिकता बनाए ।

आज से १५ साल पहले जो सहस्राब्दी लक्ष्य बनाए गए थे । तो प्राथमिक शिक्षा को उसमें शामिल किया गया था । लेकिन हम चाहते है कि इसमे माध्यमिक शिक्षा को भी शामिल किया जाए । हम तरक्की पाना चाहते है और चाहते है कि हर कोई आगे बढ़े, तो इसके लिए जरूरी है कि हर बच्चे को शिक्षा दी जाए । मैं बच्चो की आवाज को उठाऊँगी, हमने मलाला फंड बनाया है । इसके अलावा मै इस बात की कोशिश करूँगी कि, बच्चो की आवाज बुलंद कर सकूँ । उनकी आवाज ही दुनिया तक पहुँचा सकूँ ।

आप देख रहे है कि सीरिया के बहुत से बच्चे बेघर हो गए है । वो स्कूल नही जा सकते है । नाइजीरिया के हालात बहुत बुरे है । मेरे अपने देश पाकिस्तान के ५० लाख बच्चे स्कूलों से बाहर है । इसीलिए मै महसूस करती हूँ कि मेरे ऊपर बहुत बड़ी जिम्मेदारियाँ है । 'नोबेल पुरस्कार' को जो पुरस्कार राशि मुझे मिलेगी उसे स्वात और शांगलाहील के स्कूलों पर खर्च किया जाएगा । मेरी कोशिश है कि अपने गाँव मे मै एक बहुत बड़ा स्कूल देख सकू, जहाँ पर अच्छी शिक्षा दी जाए ।

यह बहुत बड़ी बात है कि बच्चो की शिक्षा के लिए काम कर रहे भारत और पाकिस्तान के दो लोगों को एक साथ पुरस्कार दिया जा रहा है । यह जरूरी है कि सभी देश अमन की बाते करे । स्कूलों से बाहर रह-रहे बच्चे, महिलाओं के साथ भेदभाव और गरीबी ही हमारी असली समस्याएँ है । इन्हें हम मिलकर हल करना चाहिए । सीमा पर बिना वजह होनेवाली लड़ाईयाँ और आरोप, प्रत्यारोप बंद होने चाहिए । वतन के लिए एक-दूसरे के खिलाफ हो जाना बहुत ही अजीब बात है । आज जरूरी यह है कि हम अमन की बात करे । इसी में हमारी तरक्की है ।

मेरी या मेरे अभियान का विरोध करनेवाले लोगों की संख्या बहुत ही कम है । बाकी का पाकिस्तान जो असली पाकिस्तान है, वो शिक्षा का समर्थन करता है । मेरे अभियान का समर्थन करता है । मुझे इस बात की बहुत अधिक खुशी है कि मेरे लिए पाकिस्तान में लोगों ने दुआएँ की है वो मेरे काम पर गर्व करते है । मै इस बात से बहुत अधिक खुश हूँ, कि मेरा देश मेरे साथ खड़ा है ।

जो लोग मेरे खिलाफ है, मै उनसे खफा नही हूँ । मै नाराज तब होती हूँ, जब लोग मेरे अभियान के खिलाफ आवाज उठाते है । ऐसे लोगों से मै कहना चाहती हूँ, कि इसमे मेरा कोई व्यक्तिगत हित नही है । मै सिर्फ इतना ही चाहती हूँ कि हर बच्चे को शिक्षा मिले । मैने यह अभियान इसीलिए शुरू किया था, क्योंकि स्वात में मै खुद इसी हालात से गुजरी हूँ, मैं स्कूल नही जा सकी, मेरी सहेलियाँ स्कूल नही जा सकी ।

''बंदूक देना आसान है पर, किताबे देना मुश्किल है...क्यों ?''

मैं चाहती हूँ कि मेरा देश एक विकसित देश बने । जहाँ बच्चो के लिए शिक्षा की अच्छी व्यवस्था हो । अच्छा अस्पताल हो क्योंकि अगर आप पश्चिमी मुल्कों में देखे तो वहाँ पर लोगों के लिए बहुत सी सुविधाएँ है । मेरा यही सपना है, मै यही करना चाहती हूँ । मुझे उम्मीद है कि इस काम में लोग मेरा समर्थन करेंगे ।

मलाला को लड़कियों की शिक्षा के अधिकार की लड़ाई लड़ने के कारण उन्हें अनेक पुरस्कारों से

सम्मानित किया गया है । उसका सम्मान अनेक देशों ने और लोगो ने किया । 'अंतरराष्ट्रीय बालशांति पुरस्कार', पाकिस्तान का 'राष्ट्रीय युवा शांति पुरस्कार' (२०११) के अलावा कई बड़े सम्मान मलाला के नाम दर्ज हो गए है । लड़कियों की शिक्षा के अधिकार की लड़ाई लड़नेवाली साहसी मलाला युसूफ्जाई की बहादूरी के लिए संयुक्त राष्ट्र द्वारा मलाला के १६वे जन्मदिन पर '१२ जुलाई' को 'मलाला दिवस' घोषित किया गया है । और १० अक्टूबर, २०१४ को मलाला को 'नोबेल पुरस्कार' दिया गया ।

(संकलित)

❑ ❑ ❑ ❑

चुटकुले

लक्की : मेरे पिताजी लोगो को गलत मार्ग पर जाने से रोकते हैं ।

विक्की : क्या वे समाजसुधारक है ?

लक्की : नहीं वे ट्रॅफिक पुलिस में हैं ।

❑ ❑

दो कॉकरोज गा रहे थे, 'मुन्नी बदनाम हुई, डार्लींग तेरे लिए

गाना खतम होते ही दोनो कॉक्रोज मर गए बाताओ क्यो ?

क्योंकि गाना 'हिट' था ।

❑ ❑

पती अपने पत्नी को साडी लाता है

पत्नी : अजी ! आप हजारों में एक है ।

(पती जोर से थप्पड लगा देता है)

पती : कमीनी ! बताओ बाकी के ९९९ कौन है ।

❑ ❑

सबसे बडा बेवकुफ :

अध्यापक ने क्लास में कहा, ''कक्षा में जो सबसे बेवकुफ लडका हो वह खडा हो जाए ।'' कोई खडा नहीं हुआ, पर खडकसिंह खडे हो गए । अध्यापक ने पूछा, ''क्लास में तुम ही सबसे बेवकुफ लडके हो क्या ?'' खडकसिंह ने उत्तर दिया, ''आप अकेले खडे अच्छे नहीं लग रहे थे ।''

❑ ❑

कडक रोटी

डॉक्टर : आपके तीन दाँत कैसे टूट गए ?

मरीज : पत्नी ने कडक रोटी बनाई थी ।

डॉक्टर : तो खाने से इनकार कर देते ।

मरीज : जी, वही तो किया था....!

धनश्री ज्ञानदेव खालकर *(संकलित)*
बी.ए.भाग ३

पति - आज ऐसी चाय बनाओ कि पिते ही तन बदन झुमने लगे और मन नाचने लगे ।

पत्नी - हमारे यहाँ भैस का दूध आता है । नागिन का नहीं ।

सायली प्रशांत पवार
बी.ए.भाग ३

मीरा की भक्ति भावना

कु.सायली पवार
बी.ए.भाग-३

भक्तिकालीन कृष्णभक्त कवयित्री के रूप में मीरा का नाम अग्रणी है । उनका जन्म सन १४९८ में राजस्थान के जोधपूर राज्य में कुकडी नामक गाँव में हुआ । उनका काव्य समर्पण और जल के सिक्त; पल्लवित एवं पुष्पित है । वह बचपन से कृष्ण भक्ति में लगी थी । भक्ति में माधुर्य और विरह की पीड़ा ऐसी अभिव्यक्त हुई है, कि समस्त भारत में अनेक पद बड़े भक्ति भाव से गाये जाते है । उनके अनेक काव्य प्रसिद्ध है । जैसे - राग गोविंद, मीराबाई का मल्हार, मीरा की पदावली ऐसे अनेक काव्य लोकप्रिय है ।

मीरा कृष्ण भक्ति में इतनी लीन हो गई थी कि उसे कौन सी भी परवाह नहीं थी । एक दिन मीरा की शादी मेवाड़ के प्रसिद्ध महाराणा सांगा के ज्येष्ठ पुत्र राजकुमार भोजराज के साथ हो जाती है । जब वह ससुराल आ जाती है, तब वह अपनी कृष्ण मूर्ती अपने साथ ले जाती है । तब उसके ससुरालवाले उसे कहते है, कि तुम यह मूर्ती क्यों लायी हो, यह मूर्ती घर में नहीं आनी चाहिए । तो उस पर मीरा कहती है, कि मेरा तन-मन सब उसे अर्पित है । मैं उसे प्यार करती हूँ । उनकी मूर्ती मेरे आँखो में बसी है । वह मेरी आँखे से दूर नही होगी । तो घरवाले उसपर नजर रखने लगे । वे कहाँ जाती है, क्या करती है । उसपर सब पाबंदी लगायी जाती है । विवाह के ४-५ वर्ष के पश्चात ही मीरा विधवा हो जाती है । माता-पिता तथा पति के देहांत के बाद मीरा ने मन को झकझोर दिया था । वो संसार से एकदम विरक्त हो गई । मीरा राजकुल की मर्यादा छोड़कर साधू-संतों एवं भक्तों के बीच प्रसन्न रहने लगी । तब लोग उसपर अमानुष अत्याचार करने लगे । मीरा अपने आराध्य को प्राप्त करने के लिए लोक-लाज की तथा काल मर्यादा की परवाह न करके अपने पैरों में घुँघरू बाँधकर नाचने लगी । तब सब लोग उसे पागल कहने लगे । तब वह मेवाड़ छोड़कर मेड़ता आ जाती है ।

मीरा को मारने के लिए उसपर बहुत प्रयोग किये गये । पर उसपर कोई असर नहीं हुआ । उसके पति ने उसे विष से भरा हुआ प्याला पिने के लिए दिया और उसने वह अमृत समझकर हँसते-हँसते पिया । पर उसपर कोई असर नही हुआ । फिर एक दिन मीरा के यहाँ पिटारे में विशैला नाग भेजा गया उसे मारने के लिए पर वहाँ जाने के बाद वह नाग शालीग्राम बन जाता है । और वह सब कृपा भगवान श्री कृष्ण की उसपर होती है । वह कहती है कि मेरा तन-मन सब तुम्हारे चरणों में अर्पित है । मेरे गिरधर नागर स्वामी में तुम्हें शरण आई हूँ । अब मेरी रक्षा करना तुम्हारे ही हाथ में है ।

मेरे तो गिरधर गोपाल दुसरे न कोई ।
जाके सिर मारे मुकुट मेरो पति सोई ।।

मीरा अपना तन-मन-धन सब कृष्ण पर न्योछावर कर देती है । उसके खातिर जोगन बनकर काशी जाने को भी तैयार थी । मीरा से पता चलता है कि, प्रेम का मार्ग निराला होता है । अनेक विघ्न

बांधाओं का सामना करना पड़ता है । किंतू प्रेम में इतनी तीव्रता होती है, कि किसी प्रकार की भी रूकावट प्रेम को रोकने में असमर्थ रहती है । मीरा को भी किसी की भी परवाह नहीं है । इसीलिए वह बताती है कि उसे बहुत रोकने के बावजूद भी वह कृष्ण के प्रति मन से दूर नहीं हो सकती । सगे-संबंधी एवं साथियों के प्रेम पूर्वक उपदेश ससुराल के लोगों के मर्मस्पर्शी तथा प्राणघातक प्रयास भी उन्हें अपने मार्ग से विचलीत नही कर सके ।

''राणा ने विष दिया मानो अमृत पिया,
वो तो गली-गली हरी गुनगुनाने लगी ।
मेहलों में पली बन के जोगन चली,
मीरा रानी दिवानी कहाने लगी ।
ऐसी लागी लगन मीरा हो गयी मगन
वो तो गली-गली हरी गुनगुनाने लगी ।''

❑ ❑ ❑ ❑

शायरी

बिना पुकारे हमें साथ पाओगे
करो वादा कि दोस्ती आप निभाओगे
हमें ये नहीं कहते की हमें रोज याद करना
बस याद करना उस वक्त जब अकेले-अकेले
चॉकलेट खाओगे

प्रियांका रामचंद्र पवार
बी.ए.भाग ३

शेरो शायरी

अगर दिन है, तो रात भी होगी
होते हो क्यों उदास कभी बात भी होगी
इतने प्यार से दोस्ती है
रब को कसम जिंदगी रही तो
मुलाकात भी होगी ।

❑ ❑

निंद अपनी भुलाकर सुलाया हमको
आँसू अपने गिराकर हँसाया हमको
दर्द कभी ना देना उस, खुदाकी तस्वीर को
जमाना कहता है माँ-बाप जिनको ।

अनिता माने *(संकलित)*
बी.ए.भाग ३

''हर खामोशी का मतलब इनकार नही होता ।
हर नाकामयाबी का मतलब हार नही होता ।
क्या हुआ हम तुम्हे पा नही सके
सिर्फ पाने का मतलब प्यार नही होता ।''

''खुदा की बनी कुदरत नहीं देखी ।
दिलो में छुपी दौलत नही देखी ।
जो भी कहता है,
की दूरियों से मिटती है दोस्ती ।
उसने शायद हमारी दोस्ती नही देखी ।''

''आकाश में प्यार होता है,
चाँद और चांदनी का ।
पढाई ध्यान से करना ।
सवाल है जिंदगी का ।''

''हर रास्ते का मकाम नही होता
दिल के रिश्तों का नाम नही होता ।
खोजा हैं आपको दिल की रोशनी से,
आप जैसा दोस्त किसी के लिए
आम नही होता ।''

''हर खुशी दिल के करीब नही होती ।
जिंदगी गमो से दूर नही होती,
ऐ दोस्त, दोस्ती को संजोकर रखना ।
क्योंकी, दोस्ती हर किसी को नसीब नही होती ।''

आरती सोनावले, बी.ए.भाग १

स्त्री-पुरुष समानता

कु.सुप्रिया डांगे
बी.ए.भाग-१

हमारे भारत को स्वतंत्रता प्राप्ती को आज ६२ साल हो गये । इन ६२ सालों में भारत में बहोत सारे क्षेत्रों में आज औरतों का स्थान आगे है । इनमें चौका, बरतन, खेती, शिक्षा, सेहत, राजकारण, टेक्निकल आदि सभी क्षेत्रों में औरतें बहोत आगे निकल चुकी है । भारत को आझादी मिलने के बाद शिक्षित औरतों की संख्या बढ गई । प्रायमरी शिक्षा से लेकर विश्वविद्यालय शिक्षा तक औरतों की संख्या बढ गई । घर की चार दिवारों से बाहर निकलकर आज की औरतें मुक्त रूप से सोचने लगी है । आर्थिक दृष्टि से वो आत्मनिर्भर हो गई है । लेकिन आज भी उसे बहोत सारी समस्याओं का सामना करना पड़ता है । इसमें देखा जाये तो घर की ओर से लेकर सामाजिक, शैक्षणिक, राजकीय, प्रशासकीय आदि समस्याओं से वो ग्रस्त है ।

भारत में आज भी कही स्थानों पर औरतों को आदमियों की दासी समझा जा रहा है । कहीं-कहीं तो लड़कियों को अनेक बंधनों में बाँधा जाता है । लड़कियों को शिक्षा से वंचित किया जाता है । क्योंकि उन्हे शिक्षा देकर क्या फायदा ? वो तो दुसरो के घर जायेगी । यही समझने के कारण उन्हे जादा शिक्षा नहीं दी जाती । लड़की कितनी भी होशियार रहेगी तो भी उसे घर के कामों में हात बँटाकर ही शिक्षा लेनी पड़ती है । पर घर में लड़का रहेगा वो पढाई में होशियार नही होगा, तो भी शिक्षा देने का प्रयास किया जाता है ।

हमको स्त्री-पुरूष समानता को लेकर पढाई करनी है तो मुझे लगता है कि स्त्री और पुरूष इनका दोनों का प्रमाण गिनती की हार्पटसे एक होना चाहिए । आज भी स्त्री और पुरूष की गिनती निकाली जाये तो समझ में आ जायेगा की इनमें १००० आदमियों में सिर्फ ९३३ औरतें है । और अभी तो इनमें बहोत फरक निकाला जा रहा है । सभी घरो में ऐसा लगता है कि लड़का होना चाहिए । क्योंकि लड़का अपने खानदान को आगे लेकर जायेगा और बुढापे का सहारा बनेगा । इसी समझ की वजह से लड़कियों के जन्म को नकारा जाता है । प्राचीन काल में जब घर में लड़की पैदा हुई तो उसका गला दबाकर उसकी हत्या की जाती थी । नहीं तो उसे पानी में डुबोकर मार दिया जाता था । सिर्फ प्राचीन काल ही नहीं तो आज भी इसी प्रकार की घटनाएँ घटीत हो रही है । या उसकी गर्भ में ही हत्या की जाती है । उसे इस दुनिया में आने से पहले ही मार दिया जाता है । इसी वजह से लड़कियों की संख्या दिन-ब-दिन कम हो रही है ।

❑ ❑

आज भी कानूनी नियमों के नुसार औरतों को ३३% आरक्षण मिला है । औरतें राजकाज के कामो में हात बँटाने लगी है । लेकिन आज भी अपना निर्जीपन प्रकट नहीं कर सकती । उस पर बंधन डाले जाते है । औरतों को जायदाद का अधिकार दिया गया है । वो भी उससे छीन लिया जाता है । आज भी हमारे समाज में दहेज लिया जाता है । दहेज न मिलने पर उस औरत पर अन्याय-अत्याचार किये जाते है ।

औरत यह उपभोग की वस्तू न होकर आधारशक्ति है । उसी की वजह से संसार है । उसे समानतापूर्वक बर्ताव देना चाहिए । सभी घरों में लड़का-लड़कीवाली दरार को नष्ट करना चाहिए । आज औरतें पुरूषों के कंधे से कंधा मिलाकर हर क्षेत्र में काम करती हुई दिखाई दे रही है । ज्यादा मात्रा में नारी ही पढ़ी-लिखी दिखाई देती है । सभी घरो में लड़कियों को लड़कों के बराबर स्थान देना चाहिए । तभी हमारे समाज में होनेवाली लड़का-लड़की यह दरार कम हो जायेगी ।

❑ ❑

बाल शिक्षा की आवश्यकता

कु.वर्षा घाडगे
बी.ए.भाग-३

शिक्षा का प्राचीन काल -

शिक्षा क्षेत्र को समृद्ध बनाने के लिए शिक्षा महर्षी जोतीराव और सावित्रीबाई फुलेजी ने असाधारण योगदान दिया है । महिला शिक्षा को केंद्र में रखकर बहुत सारे प्रयास किए । इसका परिणाम यह हुआ कि औरतों ने अपना चुल्हा चौका सँभालकर साक्षर होना अपना उद्देश्य बनाया और उसी दृष्टि से अपने कदम उठाये । खासकर हमारे देश का भविष्य तब उज्ज्वल बनेगा जब हर बच्चा साक्षर होगा । परंतु एक समय था कि उस काल में शिक्षा लेना याने समय बरबाद करना तो घर का कारोबार कौन देखेगा ? यही मानसिकता आम आदमी की थी । उस समय लोगों की सोच थी पढ़-लिखकर किसका भला हुआ है । खेती या छोटे-मोटे काम करके गुजारा करना यही जीवन का उद्देश्य बना था ।

हमारे भारत देश की जनसंख्या आम तौर पर १०० करोड़ २० लाख है । परंतू इसमें से २५% जनता निरक्षर है । इसके लिए अनेक कारण होंगे । इन कारणों को सुलझाने के लिए सरकार, मिड़ीया, संस्थाएँ अपनी-अपनी ओर से कोशीश कर रही है । परंतु, अनपढ़ माँ-पिता इसकी ओर ध्यान नहीं देते । नजरअंदाज करते है । अतः बच्चे पढ़ाई से बहुत अछूते रहते है । इसी का परिणाम हमारे देश पर भी हुआ है । प्रगती में बाधा आ गयी हैं ।

हमारा भारत देश कृषिप्रधान देश है । परंतु, खेती में काम करनेवाले किसानों के बच्चे जिन्हें शिक्षा की बेहद जरूरी है । यदि किसान अपने बच्चों को पढ़ाते, साक्षर बनाते तो जो खेती परंपरागत पद्धति से हो रही है । वो आधुनिक तकनीकि के आधारपर होगी । और कम श्रम में जादा धन प्राप्त होने के कारण किसान अपनी और तरक्की करेगा । इसमें शक नहीं । इसमें कृषी क्षेत्र की शिक्षा बच्चों को देना बहुत जरूरी है । अतः किसानों का प्रबोधन करके बच्चों को साक्षर बनाने के लिए प्रेरित करना चाहिए ।

बाल शिक्षा आवश्यक है, परंतू देहाती इलाके में आज भी अनपढ़ बच्चे इधर-उधर दिखाई देते है, इसका नतिजा यह निकलता है, कि आवारा बन जाते है । परंतू, कोई परिवार ऐसे है कि आर्थिक अभाव या स्थान की दूरी के कारण भी अपने बच्चों को पढ़ाने के लिए नहीं भेज सकते है । या लड़कियों का विचार करेंगे तो सामाजिक असुरक्षितता के कारण उन्हें शिक्षा से वंचित होना पड़ता है । फिर भी अनेक प्रयत्न करके लड़कियों को साक्षर बनाना आवश्यक है । क्योंकि लड़कियाँ ही परिवार की आगे जाकर दिशादर्शी है । मराठी में कहावत है - ''शिकलेली आई घर पुढे नेई'' शिक्षा से सिर्फ किताबी ज्ञान नहीं मिलता, तो व्यावहारिक ज्ञान भी मिल जाता है । स्कुल में स्वसुरक्षा के हेतू कराटे प्रशिक्षण दिया जाता है । छोटे-छोटे उद्योगों का ज्ञान व प्रशिक्षण देकर सभी बड़े बनने के बाद अपने-अपने पैरों पर खड़े हो सकते है । इसीलिए बाल शिक्षा बहुत जरूरी है ।

समाज में एक ओर भयानक समस्या है, कि पिछड़ी हुई जातियाँ उदा. पारधी, दरवेशी, वड़ार आदि जातियों में तो शिक्षा का नामोनिशान नहीं दिखाई देता । इसमें से ही कुछ बच्चे पढ़-लिखकर इतने बड़े बन जाते है । उँचे क्लास वन के पद पर काम करते है । परंतु, जो अज्ञानी है उसे समझाना चाहिए कि बच्चों के लिए शिक्षा क्यों जरूरी है ?

आर्थिक अभाव निरक्षर होने के कारण और अपने माँ-बाप का परंपरागत व्यवसाय मानकर ये भी गुनहगार, चोर, ड़ाकू, उचक्के बन जाते है । इसका नतीजा यह होता है कि बेगुनाह लोगों को उनकी सजा मिलती है । अतः सरकार के द्वारा जो नयी-नयी योजनाएँ जो खासकर इन लोगों के लिए है । उसकी जानकारी इनके घर-घर तक जाकर देना, उसका प्रबोधन करना जरूरी है । जिसके कारण ये साक्षर बनकर अपना छोटा-मोटा व्यवसाय करके अपना गुजारा कर सकेंगे । जब आर्थिकता का प्रश्न मिट जायेगा तो अपने आप ये प्रवृत्ती बंद होगी । बाल-शिक्षा अभाव के कारण बालमजुरी की समस्या उग्र रूप धारण कर रही है । ऐसे बच्चों को सालाना किराये पर रख के अपना परिवार सँभाला जाता है । तो ऐसे माता-पिताओं का प्रबोधन करके बच्चों पर हुए अत्याचारों को रोक लगानी चाहिए । इसके लिए दूरदर्शन के विभिन्न चॅनेलों पर ऐसे प्रोग्रॅम दिखाकर प्रबोधन किया जाता है । अतः स्पष्ट है, कि मिड़िया भी इस हेतू सक्षम काम कर रही है । या साहित्य जो समाज का हूब-हू चित्र अपने साहित्य के माध्यम से उतारते है । उसका भी असर जरूर होगा ।

शिक्षा के अभाव में ढोंग-आड़म्बर जैसी अंधश्रद्धाओं में आज भी भयानक, क्रुर घटनाएँ घटीत हुई देखने को मिलती है । आज २१वी सदी में हमारा देश कम्प्युटराईज्ड हो रहा है, तो दूसरी और अंधश्रद्धाएँ, निरक्षर समाज में शिक्षा अभाव के कारण आज भी नर-बली, पशु-बली दी हुई दिखाई देती है । यदि बाल शिक्षा आवश्यक कर दी गयी तो आनेवाली सभी आपत्तियाँ बंद होने के लिए लाभ होगा । सच्चे अर्थों में छोटे बच्चों को उनके माँ-बाप को उनकी शिक्षा के लिए प्रेरित करना चाहिए ।

बच्चों को शिक्षा देते समय उनकी चाह की ओर ध्यान देना चाहिए । अपने विचार उन पर न थोपे । इससे उनमें दिशा हिनता आती है । ऐसा कहा जाता है कि, ''होनहार बिरवन के होत चिकने पाथ'' इसी उक्ति के अनुसार अपने बच्चों को पहचानकर उन्हें योग्य मार्गदर्शन करना चाहिए । ताकि बच्चे एकदम मुक्त रूप से जिसमें चाहत है, उसी में करियर कर सकते है । शिक्षा के कारण समाज में कैसा रहना, बोलना, बर्ताव करना आदि सभी बातों का ज्ञान मिल सकता है । वे अलग करियर करके देश के लिए एक सज्जन व्यक्ति बन जायेगा । अर्थात शिक्षा ही ऐसा माध्यम है कि जिसके कारण परिवार, रिश्ते-नाते, देश की प्रगति सभी उसपर निर्भर है । अतः बच्चों को शिक्षीत करना बहुत ही आवश्यक है ।

❑ ❑ ❑ ❑

प्राचीन नारी / आज की नारी

कु.रविना शेजवळ
बी.ए.भाग-३

वैदिक-काल में जो नारीयों को अधिकार मिले थे वे अनेक प्रभावों के कारण नष्ट हो गये । अत: नारी की एक अबला के समान स्थिति बन गयी अत: मैथिलीशरण गुप्तजीने लिखा है ।

"हाय अबला जीवन तुम्हारी यही कहानी
आँचल में दूध और आँखो मे पानी ।"

स्वातंत्र्यपूर्व काल की नारी को कानूनी संरक्षण नही था । उस समय नारी को केवल भोग्या के रुप में देखा जाता था । सती प्रथा उस समय जोरोपर थी । शादी के बाद कुछ दिनों में ही पति की मृत्यू हुई तो उस स्त्री को जिंदगीभर विधवा के रुप में समाज के अनेक लांछन प्रताडनाओं को सहन करके जीवन गुजरना पडता था । आज भी ये भयानक रुप कही-कही दिखाई देता है ।

प्राचीनकाल से स्वातंत्र्यप्राप्ती के बाद प्रत्येक प्रथा को समय के साथ बदलना पडता है । और स्वातंत्र्य या शिक्षा के कारण हो लेकिन नारी का रुप बदला हुआ दिखाई देता है । शिक्षा प्राप्त करके स्वावलंबी बनकर वो अपना ही नही तो पूरे परिवार का भरण-पोषण करने लगी है । वह पुरुषों के साथ सभी क्षेत्रों में कामयाब हुई दिखाई देती है । वह जीवन के बारे में गंभीरता से सोचने लगी है । पुनर्जन्म अथवा सात जन्मों तक यहिं पति मिले जैसी बातों से उसकी आस्था समाप्त हो गई है । उपन्यासकार नारी के बारे में कहते है इन उपन्यासों में नारी के विविध रुप देखने को मिलते है । माँ, बहन, साँस, बहू, रखैल, वेश्या आदि । पत्नी के रुपों में कोई घुटनभरी जिंदगी जीनेवाली पत्नीयाँ है तो कोई क्रांती करनेवाली पत्नीयाँ है ।

सूर्यबाला का उपन्यास "यामिनी कथा" उपन्यास की यामिनी की जिंदगी घुटनभरी है । पति प्रेम से वंचित यामिनी कहती है,-

"में यहाँ हूँ विश्वास । मुझे ढुँढो, मुझे स्पर्श करो तुमने तो कहा था । मुझे कभी किसी बात की कमी नही होगी ।" अंत तक यामिनी को जीवन में व्यथा ही मिलती है । जब पति वापस आता है तो असहाय बिमारी लेकर ।

मेहरुन्निसा परवेज का उपन्यास "आँखो की दहलीज" में तालिया जो संतान विहिन है । उसकी व्यथा स्पष्ट करते हुए कहती है, "जब एक औरत को मालूम हो जाय कि वह अपने पति को वारिस नही दे सकती तो सोचिए उसे जीने का क्या हक है ?" अर्थात वहाँ तालिया का पति समझदार है परंतु खुद तालिया अपने को दोषी समझकर घर छोडके चली जाती है ।

प्रभा खेतान का उपन्यास "छिन्नमस्ता" की प्रिया के विचार क्रांतिकारी लगते है वह कहती है,

"क्या चुटकी भर सिंदूर से ही पत्नी कहलाने का हक मिलता है और बीस वर्ष बिना सात फेरे के संबंध को यूँ ही नकार दिया जा सकता है ? प्रिया अपनी रखैल माँ पुष्पा के प्रति विद्रोह करती दिखाई देती है ।

चित्रा मुद्‌गल का उपन्यास "एक जमीन अपनी" की अंकिता का दांपत्य जीवन पति के कारण टूट जाता है । पति कहती है-"यह घर मेरा है....और यहाँ तस्विर वही लटकेगी जैसे में चाहूँगा....इसका फैसला तुम कैसे कर सकती हो" इसी कारण बेचैन होकर अंकिता अपना माथा दीवार पर पटकती है और अपने बेजान बच्चे की आहुती देती है । इसी उपन्यास की कोकिला का दांपत्य जीवन पति के कारण टूट जाता है ।

अग्निहोत्री जीने 'नीलोफर' उपन्यास में नीलम के माध्यम से जातिभेद की समस्या को स्पष्ट किया है । नीलम हिंदू होकर मुस्लीम से शादी करती है । उसे मुस्लीम जाति के रिवाजों में रहने के लिए बाध्य किया जाता है । वह इसी का विद्रोह करते हुए कहती है-"मुझे बार-बार काफिर कहकर क्यों कोसते हो ? तुम भी तो एहसान फरामोश हो ।" "जाति भेद का विद्रोह करनेवाली नीलम जब उसका पति देश को लेकर गद्दारी करता है तो उसे खुद गोलियों से भून देती है ।" नारी की चेतना के रुप में कहूँगी ।

"मंझील की जुस्तजू में क्यू भटक रहा है राही ।
इतना आझीम हो जा कि खुद मंझील तुझे पुकारे"।

❑ ❑

प्यार का अंजाम

शादी से पहले	:	हीरो नं.१
शादी के बाद	:	कुली नं.१
शादी से पहले	:	मैने प्यार किया
शादी के बाद	:	ये मैने क्या किया ?
शादी से पहले	:	जानेमन मत जाओ,
शादी के बाद	:	जान मत खाओ ।
शादी से पहले	:	तुम बिन रहा न जाए ।
शादी के बाद	:	तुमको सहा न जाए ।
शादी के पहले	:	आप कुछ तो बोले ।
शादी के बाद	:	जरा चुप भी हो ले ।
शादी के पहले	:	आई लव यू ।
शादी के बाद	:	आलू ले आओ ।
शादी से पहले	:	मिलने कब आयोगी ?
शादी के बाद	:	मायके कब जाओगी ।

आरती सोनावले
बी.ए.भाग १

❑ ❑

जोक

Boy : हैल्लो Pammi Darling कैसी हो....?
Girl : कौन
Boy : तेरा आशिक हूँ जान !
Girl : तू बंटी है ना.....?
Boy : हाँ पर तुम्हें कैसे पता
Girl : तू बन्सीलाल का बेटा है ना ?
Boy : हाँ पर तुम्हें कैसे पता !
Girl : तू रामलाल का पोता है ना ?
Boy : हाँ पर Darling तुम्हे ये सब कैसे पता
Girl : हरामखोर मैं तेरी माँ हूँ....
तुने Pammi को नहीं mammi को फोन लगाया है !
Maa : तु घर आ फिर बताती हूँ तुझे !

"एक लडका राम मंदिर गया और रोने लगा है राम मेरी गर्लफ्रेंड खो गयी । रामजी बोले पासवाले हनुमान मंदिर में जाके F.I.R. दर्ज करवा । मेरीवाली भी उसी ने ढूँढी है ।"

प्रियांका रामचंद्र पवार
बी.ए.भाग ३

जिंदगी का सफर

जिंदगी के सफर में कुछ ऐसा भी होता है।
कोई अनचाहा मिलता है।
मनचाहा खो जाता है।

कई आँसू ऐसे होते हैं,
जो आखों में नहीं आते।
कुछ राज ऐसे होते है,
जो बताये नहीं जाते।

कुछ दिल ऐसे टुटते हैं,
जिसकी आवाज तक नहीं आती
कुछ गम ऐसे होते हैं
जिसकी कसक जिंदगीभर नहीं जाती।

अपना गम छिपाने के लिये,
दुनियाँ के सामने हँसना जरुरी हैं।
कहना तो बहुत कुछ है,
मगर चुप रहना जरूरी है।

जिंदगी के सफर में,
कुछ ऐसा भी होता हैं।
कोई अनचाहा मिलता हैं
मनचाहा खो जाता है।

स्नेहा संजय चव्हाण *(संकलित)*
बी.ए.भाग २

सच्चाई

''आसमाँसे उँचा कौन है ?
पिता का साया।
धरतीसे बडी क्या है ?
माता की गोद।
पवन से अधिक तीव्र गति किसकी ?
मन की....।
संसार को किसने ढँक रखा है ?
अज्ञान ने।
संसार में सुखी कौन है ?
जिसपर कर्ज नहीं।
काजल से काला क्या है ?
कलंक।
राष्ट्र की मृत्यु का कारण क्या है ?
भ्रष्टाचार।''

स्नेहा संजय चव्हाण
बी.ए.भाग २

कॉलेज

स्वर्ग से सुंदर कॉलेज
कॉलेज के टीचर्स
सत्यम् शिवम् सुंदरम्
कॉलेज के लडके
हम साथ साथ है
कॉलेज का कॅन्टीन
चार आने की मुर्गी बारह आने का मसाला
कॉलेज का कॉम्पिटिशन
जो जीता वही सिकंदर
कॉलेज की परीक्षा
खून पसीना
कॉलेज का रिझल्ट
कभी खुशी कभी गम
कॉलेज का जीवन
कभी अलविदा ना कहना

रेश्मा राजेंद्र देशमुख
बी.ए.भाग ३

दुनिया

दूर से ये दुनिया सुहानी है।
पास जाके देखो तो बहुत बेइमानी है।
हँसो तो तकलीफ होती है।
रोओ तो खुशी मिलती है।
सही में ये दुनिया सुहानी है।
किसी का भला सोचो,
तो उसी की बात बुरी लगती है
किसी का भला ना सोचो
तो उसी के सामने दुनिया झुकती है।
बस अब ईश्वर को याद करो
तो हर एक चीज अपनी लगती है।
एक ना एक दिन जाना है।
ये सोचकर सब पर प्यार बरसाती है।
तब मत कहना ये दुनिया बेइमानी है।
बस कहते रहना ये बहुत सुहानी है।

धनश्री ज्ञानदेव खालकर *(संकलित)*

दोस्त

जिस दिन बंद होगी मेरी आँखे
उस दिन आपकी आँखो से आँसू बरसेंगे।
कहते है हम बहुत बोलते है,
मगर कभी आप भी हमारी आवाज सुनने को तरसेंगे।
होसला ऐसा हो कि झुक न जाये,
अपने एक इशारे पर तुफान थम जाए।
दिल से माँगे एक सीतारा और,
हमें चाँद मिल जाए।
सबसे इतना प्यार करेंगे कि
हमारे मरने पर किसी के आँखों में आसू आए।
आसमान हम से नाराज हैं।
तारों का गुस्सा बेहीसाब हैं।
क्योंकि चाँद से प्यारा दोस्त हमारे पास हैं।

आश्विनी कांबिरे *(संकलित)*
बी.ए.भाग ३

विचार

एक खुबसुरत दिल हजार खुबसुरत
चेहरे से ज्यादा बेहतर होता है।
इसलिए जिंदगी में हमेशा
ऐसे लोग चुनो
जिनका दिल चेहरे से ज्यादा
खुबसुरत हो।
ऐ बात हवाको बताके रखना
रोशनी होगी चिरागो को जलाके रखना
लहू देकर जिसकी हिफाजत हमने की
इसी तिरंगे को सदा दिल में
बसाके रखना।
चाँद के पास सितारे बहुत है,
पर सितारों के पास चाँद एक ही है
हमारे जैसे दोस्त, आपके पास बहुत है,
लेकिन आपके जैसे दोस्त हमारे पास
एक ही है।

आश्विनी कांबिरे *(संकलित)*
बी.ए.भाग ३

हिंदी दिन

सुनहरा दिन आज का, दिल मेरा मचल उठा ।
देखकर हाल हिंदी का, मन मेरा रो उठा ।
पुरे देश को एक सुत्र में बाँधने वाली राष्ट्रभाषा हमारी
पर मुठ्ठीभर अंग्रेजी बोलने वाली की उसपर सीनाजोरी
हिंदी-दिन को आज हम मनाते है खुशीसे ।
पर शुद्ध हिंदी कौन बोलता है जबानीसे ।
आई-बहन कब के हो गए ब्रदर-सिस्टर
माँ-बाप कहने का जमाना नही, कहे सब मदर-फादर
हिंदुस्थान को इंडिया बना दिया हाथो-हाथ
फिरंगियो ने जो आज भी हमारा छोडा नही साथ ।

मुक्ता पवार *(संकलित)*
बी.ए.भाग ३

बेटियाँ

ओस की बूँदोसी होती है बेटियाँ
पापा की दुलारी और जान से प्यारी होती है बेटियाँ
माँ-बाप के दर्द में हमदर्द होती है बेटियाँ,
रोशन करेगा बेटा तो, बस एक ही कुल को,
दो-दो कुलों की लाज होती है बेटियाँ,
हीरा अगर है बेटा, तो सच्चा मोती है बेटियाँ
काटों की राह में फूल बाँटती है बेटियाँ
कहने को परायी अमानत होती है बिटियाँ
पर बेटों से भी प्यारी होती है बेटियाँ

अर्चना विलास शितोळे *(संकलित)*
बी.ए.भाग १

माँ-बाप को भूलना नहीं

भूलो सभी को मगर
माँ-बाप को भूलना नहीं ।
उपकार अगणित हैं उनके
इस बात को भूलना नहीं ।।
पत्थर पूजे कई,
तुम्हारे जन्म के खातिर अरे ।
पत्थर बन माँ-बाप का दिल
कभी कुचलना नहीं ।।
मुख का निवाला दे
अरे जिसने तुम्हें बड़ा किया ।
अमृत पिलाया तुमको
जहर उनके लिए उगलना नहीं ।।
कितने लड़ाए लाड़
सब अरमान भी पुरे किए ।
पुरे करो अरमान उनके
बात यह भूलना नहीं ।।
लाखों कमाते हो भले,
माँ-बाप से ज्यादा नहीं ।
सेवा बिना सब राख है
मद में कभी फुलना नहीं ।।
संतान से सेवा चाहो
संतान बन सेवा करो ।
जैसी करनी वैसी भरनी
न्याय यह भूलना नहीं ।।
सोकर स्वयं गीले में,
सुलाया तुम्हे सुखी जगह ।
माँ की अमीमय आँखो को
भूलकर कभी भिगोना नहीं ।।
जिसने बिछाये फूल थे
हम दम तुम्हारी राहों में ।
उस राहबर की राह के
कंटक कभी बनना नहीं ।।
धन तो मिल जाएगा मगर
माँ-बाप क्या मिल पाएँगे ?
पल पल पावन उन चरण की
चाह कभी भूलना नहीं ।।

कु. राजश्री कुम्हार
बी.ए. भाग - २ *(संकलित)*

ENGLISH SECTION

"But words are things, and a small drop of ink, falling like dew, upon a thought, produces that which makes thousands, perhaps millions, think"

- Lord Byron

Section Editor
Prof. Latika S. Patil

INDEX

PROSE SECTION			
1) Savagery And Beast Inside The Human Being A Study of William Golding's Lord of The Flies	Ms.Rahina Mulani	B.A.-I	67
2) Mother of Orphans-Sou.Sindhutai Sapkal	Ms.Megha Jambhale	B.A.-III	69
3) A Great Politician : Narendra Modi	Ms.Madhuri Salunkhe	B.A.-II	71
4) Transitions in Indian Mother and Daughter-InLaw Relationship depicted in Rama Mehta's Novel Inside The Haveli	Ms.Jyoti Jagdale	B.A.-II	72
5) King of the Technique-Twist at the End in The Short Story	Ms.Jyoti Kadam	B.A.-I	74
POETRY SECTION			
1) Life	Snehal Sankpal	B.A.I	75
2) Words and Feelings	Dhanashri Bhosale	B.A.II	75
3) What is Time ?	Dhanashri Bhosale	B.A.II	75

Savagery And Beast Inside The Human Being : A Study of William Golding's 'Lord of The Flies'

Ms.Rahina Mulani
B.A.-I

William Golding was honoured with the Nobel prize in 1983 for the writing depicting universal human emotions and behaviour in a realistic manner. His first novel Lord of the Files published in 1954, was actually rejected by many publishers. But later it was appreciated by the readers, critics and writers. Apparently the novel tells us the story of some school boys trapped on an island in Pacific Ocean after their aircraft had an accident. Through these innocent boys, Golding depicts human hunger for power, power struggle and basic savage instincts within human beings. These boys survived from accident, of age-group of 5 to 14 have to live on the island without any adult to guide them. Some of the 'littluns' from them have been separated from their parents for the first time. Ralph, a boy having maturity and leadership quality gathers them by blowing conch shell. Ralph tries to guide all of them. He makes some rules for all and also asserts the discipline should be there. According to Ralph they should give priority to make fire on mountain top and build shelters for themselves. Piggy's spectacles are used for creating fire. Piggy is a fat boy having capacity of thinking intellectually and rationally.

All of them start working as per planning. But soon there comes diversity in opinions. Jack is fond of hunting and according to him they should give priority to hunting for the satisfaction of hunger. Moreover, he does not like Ralph to lead the group. He himself has dominating nature and he starts challenging Ralph's leadership. The suitable opportunity comes ahead in the form of discovery of beast on the mountain top by the twin Sam and Eric. Ralph and Piggy are insistent on maintaining fire for the rescue but Jack openly defies the order. He makes his separate group of hunters. The hunting comes into its full swing with the rhythm 'Kill the pig, cut her throat.' Besides hunting, mock-hunt becomes their favourite entertainment. All these things make readers shudder seeing the savagery and brutality of this hunter group.

Ralph still wish that all of them should stay together and try for their rescue. But Jack is in no way in listening mood. He wants now unquestionable authority. He forcefully drags everyone into his group and only Ralph and Piggy are left aside. When Jack's group attacks Piggy in the darkness and snatches his spectacles, we can feel how Jack and his group is moving backward to primitiveness, from civilization to savagery. Golding wants to suggest that the thin layer of civilizedness in us thus can be easily torn and we become savage with little scratching of this layer. The deaths of Simon and Piggy are not only poignant incidents in the novel but also instances of savagery and presence of beast inside us. Simon's conversation with Lord of Files illustrates this. The Lord of flies tells that beast is inside us and we try to find it outside and control it. The need is to control the savagery within us which is more dangerous.

After Piggy's death, Ralph is Jack's next target. When Ralph is running desperately to save his life, Jack and his group chasing him thirsty for his life, the readers even want to get relief from such kind of brutality of these boys. When Ralph finds himself at the feet of a naval officer, the reader also feels relieved with this dramatic end. The irony is that the fire created by Jack's group to catch Ralph itself has attracted a passing ship to the island and all the boys are rescued. But Ralph weeps for Piggy while returning home.

❑ ❑

Funny Answers

1) On which way can no one walk ?
→ Nor Way
2) Which is the biggest pan of the world ?
→ Japan
3) Which cow doesn't give milk ?
→ Moscow
4) Which cat is not cut ?
→ Muscat
5) Which is the biggest rope in the world ?
→ Europe

Dhanashri Dilip Bhosale
B.A.II

Interesting English

Q : What letter of the alphabet is an insect ?
A : B (Bee)
Q : What letter is a part of the head ?
P : I (eye)
Q : What letter is a drink ?
A : T (tea)
Q : What letter is a source of water ?
A : C (sea)
Q : What letter is a vegetable ?
A : P (pea)

Madhuri Salunkhe
B.A.II

Mother of Orphans-
Sou.Sindhutai Sapkal

Ms.Megha Jambhale
B.A.-III

Sou.Sindhutai Sapkal who is known as Mother of orphans is an indian social worker and social activist known particulary for her work for raising orphan children. She has devoted her entire life for orphans so she is fondly called 'Mai' (Mother). She has nurtured over 1050 orphaned children. Though she has given love to many orphan children, her own life is full of hardships and without love. She was born on 14th Nov 1948 at Pimpri Meghe village in Wardha district in Maharashtra. Her father, Abhimanji Sathe was a cowherd by profession. Being on unwanted child she was nicknamed 'Chindhi.' Though her mother did not want to educate her, Abhimanji used to send her to school under the name of cattle grazing. She used to use leaf of 'Bhavadi Tree' as a slate as she could not afford a real slate because of financial reasons. Due to poverty and early marriage, she had to leave her education after she passed 4th grade.

Her personal life makes us shudder. At the small age of 10, she married to Shrihari Sapkal, a 30 year old cowherd from Navargaon village in Wardha district. By the time she turned 20, she bore 3 sons. She had put up a successful agitation against a local strongman who exploited poor villagers. To have revenge of this, the strongman managed to convince her husband to abandon her when she was beyond 9 months of her pregnancy. She gave birth to a baby girl in a cow shelter outside their house that night all by herself. She went to her mother's place, but she refused to shelter her. Initially she wished to suicide, but afterwards overcome the feeling. She started begging on railway platforms for food. That time she came to know that there are so many children abandoned by their parents and she adopted them her own and started begging even more vigorously to feed them. She decided to become a Mother to anyone who come across to her as an orphan.

She has devoted her entire life for orphans. Today she has a grand family of 207 son-in-laws, 36 daughter-in-laws and over 1000 grandchildren. Even though she has to fight for the next meal, she is feeding her grand family. Many of her adopted children are well-

educated lawyers and doctors and some including her biological daughter are running their own independent orphanages. One of her students is doing Ph.D. on her life. She has been honoured with over 273 awards for her work. She used award money to buy land to make a home for her children. She is still looking for more help from the world. A Marathi Film 'Mee Sindhutai Sapkal' released in 2010. The film was selected for word premiere at the 54th London Film Festival.

❑ ❑ ❑ ❑

Jokes

Height of Satisfaction

A boy was appointed as a Receptionist in a Girl's Hostel. After two months the owner called the boy and said, "Why haven't you come to collect your salary ?"

Boy : "Oh my God ! Salary bhi hai !!!

❑ ❑

Boss hangs a poster in his office "I am the Boss, Don't forget and Remain in your limits."

He returns from his lunch and finds a slip on his desk.

"Your wife called, she was shouting and said she wants the

Poster back at HOME...."

❑ ❑

A student is talking to his teacher.

Student : "Would you punish me for something I didn't do ?"

Teacher : "Of course not."

Student : "Good, because I haven't done my homework."

❑ ❑

Principal : "I've had complaints about you, Johnny, from all of your teachers. What have you been doing ?"

Johnny : "Nothing, sir."

Principal : "Exactly !"

Teacher : What's the past participle of the verb "to ring ?"

Student : What do you think, sir ?

Teacher : I don't think I KNOW.

Student : I don't think I know either, sir

❑ ❑

Two children are talking.

A : Meet my new born brother.

B : Oh, he is so handsome ! What's his name ?

A : I don't know. I can't understand a word he says.

❑ ❑

A man was complaining to a railroad engineer.

What's the use of having a train schedule if the trains are always late.

The railroad engineer replied.

How would we know they were late, if we didn't have a schedule ?

❑ ❑

A guy says to his friend, "Guess how many coins I have in my pocket."

The friend says, "If I guess right, will you give me one of them ?"

The first guy says, "If you guess right I'll give you both of them."

Madhuri Salunkhe, B.A.

A Great Politician : Narendra Modi

Ms.Madhuri Salunkhe
B.A.-II

With the party slogan 'Acche Din Aanewale Hai', a single person successfully won his party the 2014 Loksabha elections. Yes, all of us know it as 'Modi Effect.' With the help of Social Media, Modi could convince even younger generation that his party would bring change in India. Narendra Modi sworn as the Prime Minister on 26 May 2014.

Narendra Damodardas Modi was born on 17th September, 1950 in the family of grocers in Vadnagar, Mehsana District, in Bombay state (Present-day Gujrat). His family belonged to the Ghanchi (Oil-Presser) community, which is categorised among the other backward classes by the Indian government. He was 3rd of six children born to Damodardas Mulchand and Heeraben Modi. As a child, he helped his father Damodardas to sell tea at the Vadnagar railway station and later ran a tea stall with his brother near a bus terminus. He completed his schooling in Vadnagar in 1967, where a teacher described him as being an average student, but a keen debater with an interest in theatre. He did his schooling in Vadnagar and has a Master's degree in Political Science from Gujarat University. During his college days he acted as a pracharak of the Rasthtriya Swayamsevak Sangh (R.S.S.)

At a later stage during the 1990s when Modi was serving in New Delhi as the official spokes person of the Bhartiya Janata Party, he completed a 3 month course in the US on public relations and image management.

Modi is the first Prime Minister of India born in independent India. He is also the first Indian Prime Minister whose mother is alive when he takes office. He holds the record of winning a Lok Sabha seat by the highest margin. (about 5.70 Lakhs, Vadodara)

Modi is a vegetarian. He has a frugal lifestyle, is a workoholic and and introvert. He writes poems in Gujrati. As a speaker, he is known as a crowd-puller. In the critical opinion of Somini Sengupta, writing for the New York Times in a 2009 article on the Supreme Court's ordering of an investigation into Modi's role in the 2002 Gujrat riots, "Mr.Modi has assidously sought to reinvent himself from a scruffy mascot of Hindu Nationalism to a decisive corporate style administrator."

❑ ❑ ❑ ❑

Transitions in Indian Mother and Daughter-InLaw Relationship depicted in Rama Mehta's Novel 'Inside The Haveli'

Ms.Jyoti Jagdale
B.A.-II

Rama Mehta's Sahitya Academy winning novel Inside the Haveli deals with the themes child marriage, women education, place of women in Indian Society, Patriarchy and Pardah System. From these, the problem of child marriage is not much intense today. We have solved it to some extent. But other issues are still there in Indian Society and we must work a lot to solve them. Rama Mehta mainly conerns with women issues and deals with them with sociological approach. That is why nowhere we find a single romantic moment or conversation between Geeta and Ajay as newly married couple even.

The novel 'Inside the Haveli', depicts a particular kind of transition in the mother and daughter-in-law relationship. In Indian society we know the peculiar dimensions of this relationship. In the novel, we find three generations here-Bhabha Sa-Kanwarani Sa and Gita. We find Bhabha Sa as a typical mother-in-law who is very much strict with her daughter-in-law. Kanwarani Sa, though she is mistress of haveli, meekly tolerates the taunts of her mother-in-law. Her mother-in-law does not like that she expended lavishly on the birth celebration of a girl child. Moreover, Bhabha Sa though very old and too weak to run household, she is not ready to give up her authority easily. We find changes in this relation in next generation. Geeta is an educated Bombay girl (to her great surprise and shock) who has to observe pardah and other restrictions as an woman in the Haveli. Her mother-in-law is not as strict as Bhabha Sa was with her. But she wishes that Gita should acquire haveli's code of conduct and she should prove to others that her decision of selecting an educated daughter-in-law is correct and she has successfully moulded her daughter-in-law. In Kanwarani Sa we find a very loving, gentle, caring mother-in-law. But still there is generation gap. That is why when Gita proposes that a servant girl-Sita should go to school along with her own daughter, she opposes it. It is only because of Bhagwat Singji's (Gita's father-in-law) support, Sita was sent to school.

Another issue of differences between Kanwarsani Sa comes when a proposal for Vijay comes form Daulat Sing's Haveli-a very reputed and wealthy family. Vijay-Gita's daughter is still a child and Gita strongly oppses it. Hitherto, Gita though unwillingly has incorporated the traditions of Haveli silently. But now she very strongly rejects the proposal and breaks her silence. Kanwarani Sa has to accept it. She also realizes that her time is over and she should hand over the rule to next generation i.e.to Gita.

The novel shows that changes in any society is a gradual process. Generation gap is always there, but still we can convince our elder generation rather effectively with silent and patient ways rather than having strife. The relationships are also changing with changing time. Especially relationship of mother and daughter-in-law. The older generation of mother-in-laws has started now to accept some new values like women education, attitude towards girl child which is essential for the progress of society.

❑ ❑ ❑ ❑

Interesting English

Q : What starts with E, ends with E and only has one letter ?
A : An envelope.
Q : If you drop a white hat into the Red sea, what does it become ?
A : Wet.
Q : What do you call a boomrang that won't come back.
A : A stick.
Q : What is white when it's dirty and black when it's clean ?
A : A blackboard.
Q : What did the ghost mail home while on vacation ?
A : Ghostcards (Postcards)
Q : What amusement cart ride does a ghost like best ?
A : The roller ghoster (Roller coaster)
Q : What do you say to a ghost with three heads ?
A : Hello, hello, hello.
Q : What's the difference between a ghost and a butcher ?
A : One stays awake and the other weighs a steak.

Madhuri Salunkhe
B.A.II

King of the Technique-Twist at the End in The Short Story

Ms.Jyoti Kadam
B.A.-I

O. Henry is known for the stories having surprising end or giving twist to the story in the last line or paragraph. Bengali director Rituparno Ghosh has made a film Raincoat based on his story Gift of Magi. The 600 short stories written by him gives various shocking ends to us. It is interesting to see how his personal life was full of such shocks and twists.

O. Henry was born at Greenborough in North Carolina State. Though he had not taken much formal education, he learnt a lot from his reading and experiences. He eloped with Athol Estes and married her. His original name is William Sydney Porter. O Henry is his pen name. The story why he took this pen name is very painful one.

In 1891 O. Henry joined First National Bank of Austin in 1891. But it was not a happy job. He resigned it in 1894 and started to work as the editor of a weekly in Hewston. While working in first National Bank of Austin, he was accused of having made illegal money trasactions. Henry left Hewston for Austin to attend the hearing of this case. He was sure that he would be relieved as innocent. But during his railway journey, he frightened by the feeling of the accusation being proved true and thereby his arrest. So he changed his mind to go Austin and caught the train for New Orleans. From there he went to Honduras in central America. During this period, he wrote letters consistently to Athol. When he learnt that Athol was suffering from Tuberculosis, he immediately came to Austin.

Henry was arrested for the same accusation on 5th Feb 1897. But later it was found that when the scam took place, Henry was at Hewston and not in Austin. So automatically he was released as innocent. Though he was relieved from this case, he was arrested for another crime and that was running away to avoid arrest. He was sentenced 5 years imprisonment and sent to a jail in Columbus.

This incident gave a strange turn to Henry's life. He decided not to turn back. He decided to forget past life and start a new one. He adopted a pen name and started writing. He started to write for money which he needed for the education of his daughter. Thus Henry invented his creativity in jail and wrote short stories in the terrific silence of jail accompained only with the calls of guards at night.

Henry was freed from jail in three years due to his decent behaviour. This Henry was totally different. Now he had understood life thoroughly. He was more kind, sympathetic. But after this, his health ruined due to continuous liquor drinking. At the early morning of 5th June 1910, he said, " Light the lamps, I don't want to go home in the darkness" and he passed away. As per his wish the sun was brightly shining and so was his face and success.

❑ ❑ ❑ ❑

Funny Corner

Some ladies were sitting in a park every day. One man was observing them daily as they were talking and laughing loudly.

One day he observed everybody was silent. There must be some serious issue or incidents happened.

So he went to one lady and ask "why 'everybody' is silent today ?"

The lady replied, "All are present today."

Madhuri Salunkhe
B.A.II

Early one morning a mother went to her sleeping son and woke him up, "Wake up, son. It's time to go to school."

Son : Awww Mom ! I don't want to go to school.

Mom : Give me two reasons why you don't want to go to school.

Son : One-All the children hate me. Two-All the teachers hate me.

Mom : Oh ! that's not a reason. Come on, you have to go to school.

Son : Ok. You give me two good reasons.WHY I should go to school ?

Mom : One-You are FIFTY-TWO years old and should understand your responsibilities.
Two-You are the PRINCIPAL of the school.

Madhuri Salunkhe
B.A.II

The past of 'eat' is 'ate' and the future of 'ate' is.... 'weight.' And the most funny part is that people realise it when its 'late.'

Madhuri Salunkhe
B.A.II

Life

A rich man says
Life is funny
A poor man says
Life is money
A teacher says
Life is to be taught
A warrior says
Life is to be fought
A cricketer says
Life is batting
A small child says
Life is crying
An actor says
Life is acting
But I say
Life is nothing but trying.

Snehal Anandrao Sankpal
B.A.I

Teacher : Tell me a sentence that starts with 'I'.
Student : I is the.....
Teacher : Stop ! Never put 'is' after 'I'. Always put 'am' after 'I'.
Student : Ok. I am the ninth letter of the alphabets.

Madhuri Salunkhe
B.A.II

Words and Feelings

Words are words.
And feelings are feelings.
So words can't be feelings.
As feelings can't be words.
Because neither words, nor
feelings can be expressed in each other.
So life is life.
And you are master of it
It depends on you
How you mould it.

Dhanashri Dilip Bhosale
B.A.II

Quotable Quotes

1) Life always offers you a second chance. It is called tomorrow.
2) Everything in your life is a reflection of a choice you have made. If you want a different result, make a different choice
3) Each new day is another chance to change your life.
4) Success always hugs you in private but failure always slaps you in the public !

Jyoti Jagdale
B.A.II

What is Time ?

It is the price of success.
It is the source of power.
It is the source of wisdom.
It is the mission of life.
It is the music of the soul.
It is the valuation of your personality.
It is the foundation of knowledge.
It is very very important for life.
It is the road of happiness.
It is the secret of staying young.
Time is the great Master.
Be the life Maker

Dhanashri Dilip Bhosale
B.A.II

॥ महाविद्यालयाचे क्रीडा नेतृत्व ॥

वार्षिक क्रीडा महोत्सवाचे उद्घाटन करताना प्राचार्य डॉ. कैलास जगदाळे

क्रीडा स्पर्धेतील स्पर्धकांना शुभेच्छा देताना प्राचार्य डॉ. कैलास जगदाळे

खो-खो स्पर्धेमध्ये सहभागी विद्यार्थिनी

जिमखान्यामध्ये सराव करताना विद्यार्थिनी

वार्षिक कब्बड्डी स्पर्धेमध्ये सहभागी विद्यार्थिनी

सातारा विभागीय कब्बड्डी स्पर्धेमध्ये सहभागी महाविद्यालयाचा संघ

॥ एन.एस.एस. विभाग ॥

विशेष श्रम संस्कार शिबीरामध्ये विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन करताना प्रा. सुहास निर्मळे

जनतेच्या आरोग्य विषयक शिबीरात तपासणी करताना डॉ. कांबळे सोबत प्रकल्पाधिकारी प्रा. लालासाहेब पवार

वृध्द महिलांची आरोग्यविषयक तपासणी करताना डॉ. राजगुरू सोबत प्रकल्पाधिकारी प्रा. लालासाहेब पवार

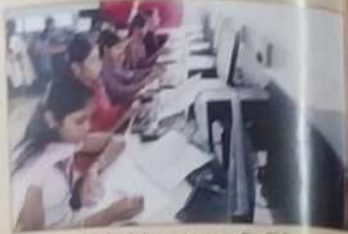

'टॅली' कोर्सचा सराव करताना विद्यार्थिनी

शिलाई मशीनवर सराव करताना विद्यार्थिनी

|| शैक्षणिक सहली ||

जयगड बंदर

लोकमान्य टिळक स्मृति स्थळाला भेट

|| कार्यक्रम विविधा ||

|| सहल विभाग ||

भारतीय शिपयार्ड

जयवंत शुगर वर्क्स धावरवाडी-चोरे गोडावनास भेट

'लोकमान्य टिळक जन्म स्थान' या ठिकाणाला भेट

॥ कार्यक्रम विविधा ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

'धनगरी ओवी गीतांचा चिकित्सक अभ्यास' या समिक्षा ग्रंथावर बोलताना [illegible]
प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे व [illegible]

लोकमान्य टिळक व अण्णा भाऊ साठे यांच्या जयंती प्रसंगी प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे व प्राध्यापक वर्ग

'महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग' या कार्यक्रमात प्रमुख पाहुणे [illegible]
प्रा.एस.व्ही.पवार, प्रा.डॉ.अभय पाटील व प्रा.दिनेश पाटील

त्रिवेणी
२०१४-२०१५

सामाजिकशास्त्रे विभाग

*"Excellence is never an accident.
It always the result of high intention,
sincere effort, and intelligent execution;
it represents the wise choice of many
alternatives - choice, not chance,
determines your destiny."*

- Aristotle

विभागीय संपादक
प्रा.डॉ.अभय पाटील

अनुक्रमणिका

१) चाफळचा स्थानिक इतिहास	कु.कोमल तिकुडे	बी.ए.भाग-३	७९
२) ई-बँकिंग	कु.स्नेहल लामजे	बी.ए.भाग-२	८१
३) ऊस तोडणी कामगारांच्या व्यथा	कु.पूजा यादव	बी.ए.भाग-३	८३
४) पाणथळीतले पक्षी	कु.दिपाली घाडगे	बी.ए.भाग-२	८४
५) डायनोसॉरचे अद्‌भूत विश्व	कु.स्मिता पाटील	बी.ए.भाग-२	८८
६) भावनिक बुद्धिमत्ता करिअरसाठी आवश्यक	कु.राजश्री कुम्हार	बी.ए.भाग-२	९२
७) आपला मेंदू जग कसं हलवून टाकतो	कु.ऋतुजा पवार	बी.ए.भाग-२	९४
८) भारतीय बँकिंगमधील अलिकडील प्रवाह	कु.अश्विनी शेडगे	बी.ए.भाग-२	९६
९) सौ.मंगलताई व रामचंद्र जगताप या उभयतांची प्रकट मुलाखत	कु.मनिषा घाडगे	बी.ए.भाग-३	९९

चाफळचा स्थानिक इतिहास

कु.कोमल तिकुडे
बी.ए.भाग-३

चाफळ : (पाटण ता. १७°२० उ., ७४°०० पू.) उंब्रजच्या पश्चिमेला १० कि.मी. वर चरेगाव-पाडळोशी मार्गावर कृष्णेची उपनदी मांडच्या उजव्या तिरावर वसलेले आहे. रामदास स्वामीच्या वास्तव्याने या गावास धार्मिक व ऐतिहासिक महत्त्व प्राप्त झाले. येथे काही प्राचीन देवळे असून या स्थानाला मांडव्य ऋषींची यज्ञभूमी असे म्हणतात. रामदास स्वामींनी बारा वर्षांच्या तीर्थाटणानंतर नाशिकच्या श्रीरामाचे दर्शन घेवून महाबळेश्वरास आले. तिथे त्यांनी मारूतीची स्थापना केली. त्यानंतर त्यांनी वाई, माहुली, शहापूर, मसूर, उंब्रज व चाफळ या भागात वास्तव्य केले. या भागात आल्यापासून ते श्रीराम मंदिर उभारण्यासाठी जागेचा शोध घेत होते. त्यासाठी त्यांनी चाफळ हे निसर्गरम्य ठिकाण निश्चित केले. ग्रामस्थांनी त्यांना नदीपलिकडील टेकडीवर असलेली स्मशानाची जागा दिली. त्या जागेवर समर्थांनी व त्यांच्या शिष्यांनी स्वहस्ते मंदिर बांधले. याचबरोबर त्यांनी रामोपासनेचा स्वतंत्र पंथ उभारला. या मंदिरासाठी छत्रपती शिवाजीराजांनी ३०० होन दान दिले.

समर्थ मुर्तीच्या शोधात मग्न असताना त्यांना अंगापूरच्या डोहात दोन मूर्ती सापडल्या. त्यातील एक श्रीरामाची व दुसरी अंगलाई देवीची होती. अंगलाईची स्थापना नंतर सज्जनगडावर करण्यात आली. श्रीरामाची मूर्ती सुमारे दोन फूट उंचीची आहे. या मूर्तीची स्थापना चाफळच्या मंदिरात सन १६४८ मध्ये केली. यानंतर चाफळास रामोत्सव सुरू झाला.

या मंदिरासमोर समर्थांनी दासमारूती व पाठीमागे वीर (प्रताप) मारूतीची स्थापना केली. सन १६४४ ते १६५२ या कालावधीत समर्थांनी महाराष्ट्रात १) शहापूर (कराड), २) मसूर, ३) उंब्रज, ४) शिरोळे, ५) मनपाडळे, ६) पारगाव, ७) माजगाव, ८) दहेगाव, ९) शिंगणवाडी, १०) डोळेगाव ११) चाफळ अशी अकरा मारूतींची स्थापना केली. चाफळचे श्रीराम देवस्थान व सर्व अकरा मारूतींची स्थाने यासाठी शिवाजी महाराजांनी ३३ गावे, ४१९ बिघे जमीन व १२१ खंडी धान्य (गल्ला) तसेच उत्सवास व इमारतीस (मंदिरास) वेळोवेळी मदत केली जाईल अशी इनामाची सन १६७९ मध्ये करून दिली.

सन १६७२ मध्ये येथील उत्सवास सैनिकांचा, चोरांचा व मुसलमानांचा त्रास होवू नये म्हणून महाराजांनी दोन सुभेदारांची बंदोबस्ताकरिता नेमणूक केली. याच वर्षी महाराज समर्थांच्या भेटीसाठी चाफळास आले होते. समर्थ सज्जनगडावर वास्तव्यास गेल्यावर ते उत्सवाच्या वेळीच चाफळास येत असत. सन १६८० पर्यंत येथील रामोत्सवाचे वैभव वाढत होते. २ फेब्रुवारी १६८२ मध्ये समर्थांनी इहलोकाची यात्रा संपविली. त्यांच्या पश्चात त्यांच्या शिष्यांनी संप्रदाय एकसंध राखण्याचा प्रयत्न चालविला. परंतू पुर्वीप्रमाणे त्यात जोम व उत्साह राहिला नाही. मंदिराचीही अवस्था बिकट झाली. त्यास भेगा पडल्या. उत्तरेकडील नदी काठचा तट ढासळला. पश्चिम बाजूचा बुरूज व तटाखालील भाग मोडकळीस आला होता. मंदिराचा नगारखाना, बुरूज व रथयात्रा

एखादा भाग शाबूत राहिला होता. सन १७७६ मध्ये बाळाजी यांनी मांडवणे, बुरूज व रथखाना यांनी एक लाख रूपये खर्च करून मंदिराचा सभामंडप, महाद्वार व पायऱ्या बांधल्या. सन १९५७ मध्ये मंदिराची सर्व व्यवस्था विश्वस्त मंडळाकडे सोपवली.

श्रीराम मंदिर (नवीन) :

समर्थांनी बांधलेले राम मंदिर त्यांच्या पश्चात त्याची व्यवस्था न झाल्याने मोडकळीस आले. पेशवाईच्या अस्तानंतर मंदिराची जास्तच दैनावस्था झाली. त्यानंतर डिसेंबर १९६७ च्या कोयना भूकंपात मंदिरास भेगा पडल्या व ते केव्हा पडेल याचा भरवसा राहिला नाही. यावेळी भूकंपग्रस्त भागाच्या पाहणी पथकाबरोबर मुंबईचे उद्योगपती अरविंद मफतलाल मार्च १९६८ मध्ये चाफळला आले होते. त्यांनी मंदिराची बिकट अवस्था पाहिली व हे मंदिर पाडून त्या जागी १९७२ मध्ये नवीन मंदिर बांधून दिले. मुख्य मंदिर संपूर्ण दगडी चौथऱ्यावर असून तारकाकृती आहे. संपूर्ण मंदिराचे आवार उंचवट्यावर आहे. मंदिरात प्रवेश करण्यासाठी दगडी पायऱ्या आहेत. मंदिराभोवती मजबूत दगडी तटबंदी असून तिला चार बुरूज आहेत.

दासमारूती मंदिरासमोर नवीन मंदिराची वास्तू आहे. या मंदिरास पाच शिखरे असून गाभाऱ्यावरील सर्वात उंच शिखर २८.२५ मीटर उंचीचे आहे. त्यावर सुमारे ९० से.मी. सुवर्णकलश व ६.०९ मीटर उंचीचा तांब्याचा ध्वज आहे. मुख्य मंडपावर व त्यापुढील दर्शनी मंडपावर प्रत्येकी एक शिखर व मुख्य मंडपाच्या उत्तर व दक्षिण बाजूच्या दोन चौक्यावर शिखरे आहेत. मंदिराचे संपूर्ण बांधकाम सिमेंट काँक्रिटचे असल्याचा भास होतो. या मंदिराच्या बांधकामाचे वैशिष्ट्य म्हणजे बांधकामात कुठेही लोखंड वापरलेले नाही. मंदिर ज्या चौथऱ्यावर उभे आहे, तो काळ्या दगडाचा असून त्याची रुंदी १.८२ मीटर आहे.

दासमारूती मंदिराजवळ उभे राहिल्यास समोरच छत्रपती शिवाजी व समर्थांची मूर्ती दिसते. पायऱ्या चढून गेल्यावर मंदिराच्या दर्शनी दोन्ही खांबावर उजव्या बाजूस मत्स, कुर्म, वराह व नरसिंह तर डाव्या बाजूच्या खांबावर वामन, परशुराम, बौद्ध व कलंकी या विष्णुच्या आठ अवतारांच्या मूर्ती कोरलेल्या असून राहिलेले दोन अवतार उत्तर बाजूच्या भिंतीवर बाहेरच्या बाजूस कोरलेले आहेत. पुढील दोन खांबावर आठ अवतारांच्या खाली सप्तमातृका व गणेशाची मूर्ती आहे. त्याखाली वराही देवी मूर्ती कोरलेली आहे.

मुख्य मंडपात पूर्वाभिमुख तीन प्रशस्त लाकडी दरवाजे आहेत. याशिवाय बाजूच्या दोन चौकामधून मुख्य मंडपात प्रवेश करण्यासाठी दोन दरवाजे आहेत. मुख्य मंडपातून गाभाऱ्यात प्रवेश करण्यासाठी आणखी एक दरवाजा आहे. या सर्व दरवाजांच्या दोन्ही बाजूच्या दगडी खांबावर जय-विजय, चंड-प्रचंड इत्यादी द्वारपालांच्या मूर्ती कोरलेल्या आहेत. बाहेरील मंडपाच्या घुमटाच्या अंतर्भागात अष्टदिक्पालांच्या आठ मोठ्या मूर्ती आहेत.

दासमारूती :

दासमारूतीचे मंदिर संपूर्ण दगडी असून वर शिखर आहे. मंदिराच्या पाठीमागे स्वामी समर्थांनी स्थापलेली गणपतीची मूर्ती आहे. समोर उजव्या बाजूस एकमुखी दत्ताची मूर्ती आहे. दासमारूती व त्यामागील गणपती या दोन्ही मूर्ती समर्थांनी स्थापलेल्या आहेत. मंदिरही समर्थांच्या काळातच बांधलेले आहे.

वीर मारूती :

हे मंदिर मुख्य मंदिराच्या पाठीमागे ३०.४८ ते ३८.१० मी. वर आहे. मंदिर उंचवट्यावर असून त्याच्या उत्तरेस जुनी तटबंदी आहे. पश्चिम आणि

उर्वरीत मजकूर पृष्ठ क्र. ८७ वर...

ई-बँकिंग

कु.स्नेहल लामजे
बी.ए.भाग-२

आधुनिक काळात बँक क्षेत्रात अनेक बदल घडून येत आहेत. इतर क्षेत्रांप्रमाणे बँकिंग क्षेत्रातसुद्धा नव्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब केला जात आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने ग्राहकांना नवनवीन सेवा-सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जात आहेत. यादवारे ग्राहकांना बँकांकडे आकर्षित केले जात आहे. स्पर्धात्मक जगात सरस ठरण्यासाठी बँका नवीन तंत्रज्ञानाचे प्रभावी माध्यम वापरत आहेत. इलेक्ट्रॉनिक बँकिंग, ए.टी.एम. सेवा, क्रेडिट कार्ड सेवा, डेबिट कार्ड सेवा यांसारख्या अत्याधुनिक सेवा पुरवित आहेत.

'इ-बँकिंगची' संकल्पना ही १९८०च्या काळात उदयास आली. दगड-मातीच्या/सिमेंटच्या इमारतींऐवजी इलेक्ट्रिक माध्यमातून बँकांचे ट्रॅन्झॅक्शन होऊ लागले. सायन्स अ‍ॅण्ड ट्रेक्नॉलॉजीच्या या २०व्या शतकात इ-बँकिंग अधिक लोकप्रिय झाले.

माहिती तंत्रज्ञानाची आधुनिक साधने वापरुन बँकसेवा पुरविण्याच्या व्यवसायाला 'इ-बँकींग' असे म्हणतात. 'इ-बँका' आपल्या सर्व प्रकारच्या व्यवहारांची पूर्तता करण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक साधनांचा वापर करतात. ग्राहकांशी इतर बँकांशी व मध्यवर्ती बँकेशी व्यवहार करताना या बँका इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीचा वापर करतात. इ-बँकिंगमध्ये इंटरनेटचा वापर करणे अभिप्रेत असते. यासाठी सर्व बँका संगणकीकृत केल्या जातात. बँकांच्या दैनंदिन व्यवहारात कागदपत्रे व लेजरऐवजी संगणकाचा वापर केला जातो. बँकेचा कारभार कागदपत्रविरहित (Paperless) बनतो. व्यवहाराच्या सर्व नोंदी संगणकामध्ये केल्या जातात. देशातील/जगातील सर्व संगणक इंटरनेटने जोडले जातात. यामुळे देशातील कोणतीही व्यक्ती इंटरनेटद्वारे बँकेशी संपर्क साधू शकते.

पैसे भरणे, पैशाचे हस्तांतरण (Transfer) करणे, पैसे काढणे यांसारखे व्यवहार व्यक्ती इंटरनेटद्वारे करू शकते. पारंपरिक पद्धतीने बँक व्यवहार करण्यासाठी ग्राहकाला व्यक्तिशः जावे लागते. खात्याची चौकशी करणे, पैसे पाठविणे, पैसे भरणे, पैसे काढणे इ. व्यवहारांसाठी ग्राहकाला बँकेत समक्ष जावे लागते. विशिष्ट सांगाड्यातील बँकेची इमारत, बँकेची कचेरी, कागदपत्रांद्वारे होणारे बँक व्यवहार बँक कचेरीतील ग्राहकांची गर्दी ही पारंपरिक बँक पद्धतीची वैशिष्ट्ये होत. पण आधुनिक काळात इ-बँकिंगमुळे या कालबाह्य वैशिष्ट्यांना तडा जात आहे. इ-बँकिंगमुळे ग्राहकांना बँकेशी व्यवहार करण्यासाठी बँकेच्या कचेरीत समक्ष जावे लागत नाही. आपल्या घरात, दुकानात/कचेरीत बसून ते बँकेशी व्यवहार करु शकतात. संगणक/लॅपटॉप याच्या साहाय्याने ते बँकेच्या संकेत स्थळावर (website) जाऊ शकतात व त्याद्वारे आपले व्यवहार करु शकतात. यामुळे ग्राहकांना बँकेत येऊन तासनतास थांबावे लागत नाही. आपल्या गरजेनुसार ग्राहक केव्हाही बँकेशी व्यवहार करु शकत असल्याने इ-बँकिंग हे ग्राहकांच्या दृष्टीने वरदान ठरले आहे.

इ-बँकिंगबरोबरच बँका ए.टी.एम. (ATM), दूरध्वनी बँकिंग (Tele-Banking), भ्रमण बँकिंग (Mobile Banking), गृह बँकिंग (Home Banking) यांसारख्या इतर सुविधा ग्राहकांना उपलब्ध करुन देत आहेत.

इ-बँकिंगमुळे ग्राहकांना बँकेशी व्यवहार करणे सुलभ जाते. ग्राहक आपल्या गरजेनुसार कोणत्याही क्षणी बँकेशी व्यवहार करू शकतो. बँकेच्या कामकाजाच्या वेळेवर बंधन नसते. ग्राहकांना २४ तास अखंडपणे बँक सुविधा उपलब्ध असते. पारंपरिक पद्धतीमध्ये बँकेची इमारत, फर्निचर आदींसाठी मोठ्या प्रमाणात खर्च करावा लागतो. तसेच व्यवहार वाढविण्यासाठी व ग्राहकांच्या सोईसाठी शाखाविस्तार करावा लागतो. इ-बँकिंगमुळे अशा प्रकारच्या खर्चात किंवा बँक स्थापनेच्या खर्चात कपात करता येते. बँक व्यवहाराचा खर्च कमी होतो. इ-बँकिंगमुळे ग्राहकांना कार्यक्षम व दर्जेदार सेवा मिळते. बँक व्यवहाराचा वेग वाढतो. इ-बँकिंगमुळे कमी वेळेत सेवा उपलब्ध होते. सेवेचा दर्जा उंचावतो व सेवांमध्ये विविधता येते. इलेक्ट्रॉनिक बँकिंगमुळे ग्राहकांना बँकेशी व्यवहार करणे आकर्षणीय वाटू लागते. त्यामुळे ग्राहक मोठ्या प्रमाणावर बँकेशी संपर्क साधतात त्यामुळे ग्राहक संख्येत वाढ होते. तसेच बँकेचा नफा वाढतो. इलेक्ट्रॉनिक बँकिंगमुळे ग्राहक अनेक बँकांशी संपर्क साधू शकतो.

इ-बँकिंगमुळे अनेक फायदे मिळत असले तरी याचे काही दोषही आहेत. बँकांना इलेक्ट्रॉनिक माध्यमातून व्यवहार करण्यासाठी प्रारंभी मोठ्या प्रमाणावर खर्च करावा लागतो. तसेच कागदविरहित व्यवहार होत असल्याने त्यातून सुरक्षिततेची समस्या निर्माण होऊ शकते. इंटरनेटद्वारे होणाऱ्या बँक व्यवहाराची पडताळणी करण्यासाठी लागणारी कायदेशीर चौकट अद्यापही तयार होत नाही. इ-बँकिंगचे व्यवहार करताना अनेक व्यावहारिक अडचणी निर्माण होतात. यामध्ये ठेवी ठेवणे/काढणे यासाठी टपाल सेवेचा आधार घ्यावा लागतो. यासाठी वेगळा खर्च करावा लागतो. माहिती तंत्रज्ञान सतत बदलत असल्याने बँकांना नव्या बदलांचा स्वीकार करावा लागतो. त्यामुळे तंत्रज्ञानावरील खर्च वाढत जातो त्याचा विपरित परिणाम बँकांच्या नफ्यावर होतो. बँकांना माहिती तंत्रज्ञानाच्या संदर्भात कुशल व कार्यक्षम कर्मचाऱ्यांचा अभाव जाणवतो. इ-बँकिंगचा अधिक फायदा शहरी लोकांना होतो. ग्रामीण भागात निरक्षरतेचे प्रमाण व संगणक विषयचे अज्ञानामुळे ग्रामीण भागात इ-बँकिंगचा वापर केला जात नाही. बऱ्याच वेळा इ-बँकिंगचा अवलंब करतेवेळी अकाउंट हॅक होण्याचा धोका असतो. तसेच जर आपले ATM कार्ड चोरीला गेले/हरवले तर आपल्याला मोठा धक्का पोहोचू शकतो. आपल्या परवानगीशिवाय त्याचा वापर केला जाण्याची शक्यता असते.

असे असूनही आपल्या गरजेनुसार ग्राहक केव्हाही बँकेशी व्यवहार करू शकत असल्याने इ-बँकिंग हे ग्राहकांच्या दृष्टीने वरदान ठरले आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

ऊस तोडणी कामगारांच्या व्यथा

कु.पूजा यादव
बी.ए.भाग-३

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. महाराष्ट्रात हरितक्रांती घडून आली. महाराष्ट्रात असंख्य धरणे, कालवे, बंधारे बांधले. विशेषत: पश्चिम महाराष्ट्रात जमीन ओलिताखाली आली. पश्चिम महाराष्ट्रातील शेतकरी नगदी पिके घेवू लागला. नगदी पिकातून आर्थिक नफा मिळू लागला. येथील लोकांचे जीवनमान आर्थिक, सामाजिक, राजकिय, सांस्कृतिक हे बदलून गेले.

पश्चिम महाराष्ट्रात ऑक्टोंबर/नोव्हेंबरमध्ये साखर कारखाने सुरु होतात. काही साखर कारखाने सहकारी तत्वावर चालतात तर काही खाजगी तत्वावर चालतात. सरकारी पातळीवरचे साखर कारखाने उत्तर भारतात आढळतात. कोणत्याही प्रकारचा साखर कारखाना असू द्या. साखर कारखान्यातून ऊसापासून अनेक प्रकल्प चालू असतात.उदा.इथेनॉल, अल्कोहोल, कागद प्रकल्प, पार्टीकल बोर्ड, विज, कंपोस्ट खत, गॅस प्रकल्प इ. या प्रकल्पातून साखर कारखाने प्रचंड नफा मिळवतात. हा मिळणारा नफा ऊस उत्पादक शेतकऱ्यांच्या किती वाट्याला येतो हा खरा प्रश्न आहे.

बहुतांश साखर कारखान्यांना ऊस तोडणी मजूर, बैलगाड्या बीड, नगर, ज्या त्या परिसरातील बैलगाड्या उपलब्ध होतात. जुलै-ऑगस्ट महिन्यात साखर कारखाने ॲडव्हान्स रक्कम देतात. काही मुकादम मजूरांना चाली चाली फसवणूक करतात. काही मजूर मुकादमांची, साखर कारखानदारांची फसवणूक करतात. बिचारे ऊस तोडणी मजूर, बैलगाड्यासह, आपल्या कुटुंबियासमवेत साखर कारखान्यावर हजर होतात. मजूरांच्या मुलांसाठी साखर शाळा सुरू केल्या आहेत. मजूरांची मुले शाळेत न जाता आई-वडिलांच्या मागे जात असतात. थंडी, वाऱ्याची, उन्हा, पावसाची यांना काळजी नसते. कोणत्याही नदीचे, विहिरीचे पाणी पितात. असंख्य रोगांना निमंत्रण देतात. सर्व मजूर खोपटामध्ये राहतात. पावळाची, अग्नीची नेहमीच भिती त्यांना असते.

वैज्ञानिक व तांत्रिक युग असताना साखर कारखान्यांनी बैलगाडीवरती बंधने घातली पाहिजेत. कायद्याने बैलगाडीवरती बंदी आणली पाहिजे. सरकार यावरती बंधने आणू शकत नाही कारण त्या मजूरांचा उदरनिर्वाहाचा प्रश्न निर्माण होईल. शासनाने बैलगाड्यांच्या शर्यतीला परवानगी दिलेली आहे. बिचाऱ्या मुक्या प्राण्याचे किती हाल होतात. मुक्या प्राण्यांना मारहाण केली जाते. बिथरवले जाते. यातून अपघात होतात. कित्येक बैलांना हार्ट ॲटॅक येतात. बैलमालक कर्जबाजारी होतात.

ऊस वाहतुकीसाठी बैलजोडीचा वापर केला जातो. बैलगाडीमध्ये २ ते ३ टन ऊस वाहतूक केली जाते. बिचाऱ्या बैलांना किती त्रास होत असेल याची जरा सुद्धा काळजी कोण करत नाही. महाराष्ट्रातील सर्वत्र साखर कारखान्यांचे रस्ते चढ-उताराचे आहेत. बैलांचे, गाडीमालकांचे किती हाल होतात हे न सांगणे. यावर प्रभावी उपाय म्हणजे साखर कारखान्यांनी ऊस तोडणी मजूरांना प्रशिक्षण देवून ट्रॅक्टर कर्जाऊ द्यावा. ऊस तोडणी यंत्राचा अधिक वापर करावा. पाश्चिमात्य देशात ५ कामगार १२०० मेट्रीक टनाचा साखर कारखाना चालवितात. ते भारतात वैज्ञानिक, तांत्रिक गोष्टींचा स्विकार करून साखर कारखाने चालू केले पाहिजेत. म्हणजे ऊस तोडणी मजूरांचे दु:ख तसेच बैलांचे हाल कमी होतील.

बैलगाडीसाठी जे बैल उपयोगी ठरतात ते शेती कामासाठी उपयोगी ठरत नाहीत याचा तरी साखर कारखानदारांनी, शासनाने, समाजाने विचार करावा.

❑ ❑ ❑

पाणथळीतले पक्षी

कु.दिपाली घाडगे
बी.ए.भाग-२

पक्ष्यांचे एक आगळे-वेगळे वैशिष्ट्य म्हणजे स्थलांतर ! अनेक पक्षी निसर्गाने निर्माण केलेल्या प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करण्यासाठी स्थलांतर करतात. जिथे विपुल अन्न असेल, प्रजोत्पादनासाठी पोषक वातावरण असेल, अशा हजारो कि.मी. दूर असलेल्या भूप्रदेशाकडे ते स्थलांतर करतात. आपल्याकडे दरवर्षी हिवाळ्यात भरतपूर, नांदुर, माध्यमेश्वर अशा पाणथळीच्या ठिकाणी हजारो, लाखो पाहुणे पक्षी येतात.

अनेक पक्षी समुद्र किनाऱ्याजवळ विपुल संख्येने राहतात. ते जवळच घरटी करतात. त्यांच्या प्रचंड वसाहती पाहून आपण थक्क होतो. या पक्ष्यांमधील जीवनसंघर्ष, अन्न मिळविण्याच्या पद्धती, प्रणयक्रिडा, प्रजोत्पादन व पिलांचे संगोपन हे सारेच अजब वाटते. पाणबुड्यासारखे पक्षी पाण्यात बुडी घेऊन मासे पकडतात. जलकपोतसारखे पक्षी पाण्यातील वनस्पती, लिलीची पाने यांवरून सहजपणे चालू शकतात.

मानवाच्या निसर्गातील अक्षम्य हस्तक्षेपामुळे अनेक पक्ष्यांची अमानुष कत्तल होत आहे. अनेक जाती नष्ट झाल्या आहेत. डोडो हा बदकासारखा पक्षी त्यामुळेच नष्ट झाला.

निसर्गातील या अनोख्या पक्ष्यांची माहिती व्हावी, त्यांचे संरक्षण व संवर्धन व्हावे अशा उद्देशाने मी हा लेख सादर करत आहे.

१) पांढरे शुभ्र बगळे

सकाळी किंवा सायंकाळी निळ्या आकाशात विशिष्ट आवाज करीत उड्डाण करणारे पांढरे बगळे आपले लक्ष वेधून घेतात. गाई गुरे चरत असतान कुरणात त्यांच्या जवळपास हमखास बगळे दिसता किंवा एखाद्या नांगरणी केलेल्या शेतात पाणी भर म्हणजे पांढरे बगळे मोठ्या संख्येने पहायला मिळता उंच आणि सडपातळ शरीरयष्टीचे, लांबलच काटकीसारखे पाय असलेले, लांब व लवचिक बारी मानेचे हे बगळे तसे आकर्षक पक्षी आहेत. त्यां चोच म्हणजे जणू खंजीरच ! या पक्ष्यांचा समावे बक गणातील (ciconiformes) आरडि (Ardeidae) कुलात केलेला आहे. त्यात क्वा (Heron) आणि बगळा (Egret) या लांब पायां सुटी बोटे असलेल्या पक्ष्यांचा समावेश होतो. त्यां चोच भाल्यासारखी असते. त्यांच्या पायां गुडघ्याखाली पिसे नसतात. बगळ्याचे विविध प्र आढळतात. राखी बगळा, जांभळा बगळा, ग बगळा, मोठा, छोटा व मध्यम बगळा इ. बगळे पांढर रंगाचे असतात, तर हेरॉन तथा क्वाक हे ब विविधरंगी असतात.

बगळ्याचे प्रकार

- मोठा बगळा (Large White Egret)
- गाय बगळा (Cattle Egret)
- राखी बगळा (Grey Heron)
- जांभळा बगळा (Purple Heron)
- काळा बगळा (Reef Heron)
- वंचक (Pond Heron)
- रातबगळा (Night Heron)

२) लांब व मजबूत चोचीचे करकोचे (Storks)

दलदल, पाणथळीची जागा, नदी तथा सरोवरांच्या किनाऱ्यावर राहणारे करकोचे हे मोठे, मजबूत देहयष्टीचे, लांब पायांचे व मानेचे, वरवर बगळ्यासारखे दिसणारे पक्षी आहेत. ते सिकोनिइडी (Ciconidae) तथा ढोक कुलाचे व शिकोनीफॉर्मीस (Ciconiformes) गणाचे सदस्य आहेत. हे पक्षी जरी बगळ्यासारखे दिसत असले, तरी ते आकाराने बगळ्यांपेक्षा मोठे असतात.

करकोचे उथळ पाण्यात भक्ष्य शोधतात. ते दलदलीतून सहजपणे चालतात. त्यांचे लांब पाय आणि बोटांमध्ये असलेले त्वचेचे पडदे अशा प्रदेशात चालण्यासाठी उपयुक्त ठरतात. बहुसंख्य पक्षी चिखल, गाळ यांतून भक्ष्य शोधतात. काही जातींचे पक्षी शेतांमध्ये, कोरड्या परिसरात खाद्य शोधतात. त्यांच्या अन्नात प्रामुख्याने समावेश असतो तो गोड्या पाण्यातील जलचर प्राण्यांचा आणि मोठ्या कीटकांचा ! या पक्ष्यांमध्ये काही क्षत्रबलाक यांसारखे पक्षी नासक्या, कुजक्या, शिळ्या मांसावर उपजिवीका करतात. गिधाडांप्रमाणे मृत ढोरांच्या मांसावर ते ताव मारतात. करकोचे देहाने धिप्पाड असले तरी, अत्यंत वेगाने उड्डाण करतात.

गिधाडाएवढ्या आकाराचा, जवळजवळ १ मीटर उंची असलेला हा पक्षी काहीसा बोजड वाटतो. त्याची चोच खूपच मोठी, लांब व टोकाला थोडीशी वाकलेली व पिवळ्या रंगाची असते. या पक्ष्यांच्या चेहऱ्याचा रंग मेणासारखा नारिंगी-पिवळा असून त्यावर पिसे नसतात. सर्वांगावर पांढरी पिसे असतात. त्यावर चमकदार, हिरवट काळ्या रंगाच्या खुणा असतात. छातीवर एक आडवा काळा पट्टा असतो. पंखावर शेपटीजवळ सुंदर गुलाबी रंगाच्या पिसांमुळे हा बलाक अगदी चित्रासारखा दिसतो.

हे पक्षी जलाशय, सरोवर, पाणथळ जागा अशा ठिकाणी छोट्या किंवा मोठ्या समूहाने राहतात. तेथे ते मासे, बेडूक, पाणकिडे, खेकडे, गोगलगाई यांसारखे भक्ष्य पकडतात. इतर पक्ष्यांबरोबर पाणथळ जागेत, चिखलात हे पक्षी ध्यान लावून उभे असतात. पाण्यात अन्न शोधत ते हळूहळू चालतात. गाळात भक्ष्य शोधताना मान सरळ करून, लांब चोच उघडून चिखलात ती अर्धवट बुडवून ते अन्न शोधतात. हे वसाहत करून राहणारे पक्षी असल्यामुळे नदीकाठावर, जलाशयाच्या काठावरील झाडांवर ते घरटे तयार करतात. मादी एका वेळेस ३ ते ५ अंडी घरट्यात घालते. त्यांची अंडी मळकट रंगाची, ठिपके असलेली असतात. विणीच्या हंगामानंतर हे पक्षी विखुरतात. हा पक्षी भारत व दक्षिण आशियात, नेपाळ, श्रीलंका व बलुचिस्तान येथेही आढळतो.

करकोचे याचे प्रकार

- पांढरा करकोचा (Ciconia ciconia)
- काळा करकोचा (Black stark-c. nigra)
- लोकरी मानेचा (woolly necked stork) तथा
- बिशप करकोचा (Bishop Stork)
- मागुरी करकोचा
- क्षत्रबलाक
- (Adjutant Stork-Leptoptilos dubius)
- लहान क्षत्रबलाक (Lesser Adjutant)

३) लाजाळू व शांत पाणकोंबडी (Water Hen)

नावाप्रमाणेच पाणकोंबडी हा पक्षी जलाशय, दलदल अशा प्रदेशात लपत-छपत राहतो. त्यांचा आकार गावतितरा एवढा असून भुंडे शेपूट, गोलाकार पंख, लांब उघडे पाय, खुप लांब बोटे व नखे असलेले हे पक्षी रॅलिडी (Rallidae) कुलातील सदस्य आहेत. हे पक्षी काही वेळा जमिनीवर जरी वावरत असले, तरी दलदल, पाणथळ ही त्यांची आवडीची ठिकाणे आहेत. त्यांच्या चोची मजबूत, लांब आणि बाकदार असतात. या पक्ष्यांचे पायदेखील अत्यंत वैशिष्ट्यपूर्ण असतात. त्यांना तरंगणाऱ्या जल वनस्पतींवरून लांब

झोपा टाकत सहजपणे चालता यावे, यासाठी त्यांचे पाय लांबलचक तसेच बोटे व नखेही लांब असतात. लांब बोटांमुळे पक्ष्यांचे वजन विभागले जाते. म्हणून जलवनस्पतींवरून चालताना पक्षी पाण्यात बुडत नाही. या पक्ष्यांना पटकन वेगाने उड्डाण करता येत नाही. एकदा का हा पक्षी आकाशात झेपावला म्हणजे वेगाने उडू शकतो. लांब पल्ल्याचे स्थलांतर करू शकतो. पांढऱ्या छातीची पाणकोंबडी किंवा लाजरी कोंबडी, जांभळी पाणकोंबडी, काळी पाणकोंबडी या पाणपक्ष्यांचा समावेश या गटात होतो.

पाणकोंबडीचे प्रकार

पांढऱ्या छातीची पाणकोंबडी

(White breasted water hen - Amaurornis phoenicurus)

जांभळी पाणकोंबडी

(Purple Moorhen - porphyrio prophyrio)

काळी पाणकोंबडी

(Indian Moorhen - Gallinula Chloropus)

४) सुंदर समुद्रपक्षी ऑयस्टर कॅचर (Oyster Catcher)

फक्त समुद्रकिनाऱ्यावरचा गाळ, चिखल तथा दलदलीत आढळणारा कबुतराच्या आकाराचा, हा एक सुंदर समुद्रपक्षी आहे. या पक्ष्याचे खाद्य म्हणजे गाळातील शंख, शिंपले तथा कालव. त्याच्या अनेक जाती असून हिमाटोपिडीडी (Haematopodidae) या कुलात त्याचा समावेश होतो. त्यातील काही जातींच्या पक्ष्यांचा रंग पूर्णतः काळा असून दुसऱ्या प्रकारात पक्ष्यांचे डोके, पाठ, पंख काळे असतात. पोटाचा भाग पांढराशुभ्र असतो. पंखावर जाड पट्टा असतो. या पक्ष्याचे पाय व बोटे अत्यंत मजबूत असतात. त्यांना तीन बोटे असून त्यांचा रंग फिकट गुलाबी असतो. या पक्ष्याची चोच ९ सेंमी. असून दोन्ही बाजूंनी चपटी असते. प्रजोत्पादन काळात चोचीचा रंग भडक नारिंगी असून इतर काळात काहीसा मळकट असतो. त्याचे डोळेदेखील भडक विटकरी रंगाचे असतात. नर-मादी वर-वर दिसायला सारखे असले, तरी मादी काहीशी मोठी असते.

या पक्ष्यांची कोवळी पिले प्रौढ पक्ष्यापेक्षा भिन्न दिसतात. त्यांची पिसे तपकिरी असतात. त्यांच्या पायाचा रंग गडद असून चोचीच्या टोकाला काळा रंग असतो. पुढील बाजूस मानेजवळ पांढरी कॉलर असते.

हे पक्षी प्रत्येक खंडाच्या सागरकिनारपट्टीवर आढळतात; अपवाद आहे फक्त अंटार्क्टिकाचा. भौगोलिकदृष्ट्या त्यांच्यात विभागणी दिसते. काही प्रदेशात दोन जाती एकत्र राहतात.

५) आरडाओरड करणारा पक्षी टिटवी (Lapwing)

रात्रीच्या भयाण शांततेत टिटवीचा कर्कश 'टिटिं ऽ टिटॅं ऽ' आवाज अनेक लोक अशुभ मानतात. तिच्या पिलांना किंवा अंड्यांना शत्रूपासून धोका निर्माण झाला म्हणजे जिवाच्या आकांताने ती ओरडते. टिटवी या पक्ष्याचा समावेश टिटवी कुलात (कॅराड्रीइडी) केलेला असून याच्या प्रमुख दोन जाती आहेत. एक म्हणजे रक्तमुखी (Red Wattled Lapwing) व दुसरी पीतमुखी तथा माळ टिटवी (Yellow Wattled Lapwing) हे पक्षी जलशयाजवळ तसेच माळरानावर आढळतात.

रक्तमुखी तथा लाल गाठीची टिटवी आकाराने तित्तिरापेक्षा मोठी असून तिचे पाय लांब असतात. तिचे शास्त्रीय नाव व्हनेलस इंडिकस (Vanellus indicus) आहे. तिच्या पाठीवर तपकिरी, पोटाकडे पांढरा आणि मानेखाली समोरून काळा रंग असतो. डोक्याजवळ पुढे लाल रंगाची मांसल गाठ (Wattle) असते. डोळ्यांपासून मानेपर्यंत उभा पांढरा पट्टा असून तो खालच्या पांढऱ्या भागात विलीन होतो. तिचे शेपूट पांढरी असते. हा पक्षी श्रीलंका, ब्रह्मदेश, मलाया, सुमात्रा येथे आढळतो. हिमालयात १८३ मीटर उंचीपर्यंत हा पक्षी आढळतो. दलदली नद्या, भाताची कापलेली शेती, लागवडीखालच्या शेतीत आणि उजाड जंगलांमध्ये त्याचे निवासस्थान असते. या पक्ष्याची चोच तांबडी, पण टोक काळे असते. त्याचे पाय लांब आणि पिवळ्या रंगाचे असते. त्याचे पाय लांब आणि पिवळ्या रंगाचे असतात. सतत आरडाओरड करण्याचा या पक्ष्याचा स्वभाव आहे, त्यामुळे रात्री बेरात्री तो ओरडतो. कीटक, सुरवंट, गोगलगाई असे भक्ष्य नेहमी हा पक्षी जोडीने शोधतो.

या टिटवीप्रमाणेच समूहाने राहणारी टिटवी, पांढऱ्या शेपटीची टिटवी, आरापंखी टिटवी अशा टिटवीच्या विविध जाती आढळतात.

कवडी टिटवी (Spur Winged plover)

हा पक्षी टिटवीचा भाऊबंद असून मोठमोठ्या नद्यांच्या वालुकामय काठावर ही जात आढळते. तिची पाठ व छातीचा भाग राखट तपकिरी व पोटावर काळा तुकडा असतो. तसेच डोक्यावर काळा तुरा असतो. तिच्या खांद्यापाशी प्रत्येक पंखाच्या बाकावर एकेक आरी असते. तिचा उपयोग प्रतिकारासाठी अस्त्र म्हणून करता येतो. तिच्या पंखांची टोके काळे असतात.

❑ ❑ ❑ ❑

पृष्ठ क्र. वरून पुढे

दक्षिण बाजूस नवीन तटबंदी बांधण्यात आलेली आहे. मंदिरास सभागृह व गाभारा आहे. सभागृहाचे बांधकाम नंतर केलेले आहे.

ध्यान गुंफा :

समर्थांची एकांतात ध्यानधारणेची ही गुंफा असून त्यात पहिलीच उंच पायरी उतरून आत चार पायऱ्या गेल्यावर डावीकडे ७-८ माणसे बसू शकतील एवढी जागा आहे. पुन्हा उजवीकडे आणखी एक पायरी उतरल्यावर दोनच माणसे बसू शकतील एवढी जागा आहे.

समर्थांचे अस्थिवृंदावन :

रामदास स्वामींनी सज्जनगडावर माघ वद्य नवमी शके १६०३ रोजी देहत्याग केल्यावर त्यांचा अस्थिकलश या ठिकाणी ठेवण्यात आला होता. केशव स्वामी चाफळ मठाची व्यवस्था पाहत. ते दरवर्षी डोमगावी कल्याण स्वामींच्या दर्शनासाठी जात व त्यांना समर्थांच्या अस्थी पवित्र गंगा नदीमध्ये विसर्जन करण्यासाठी येवू असे विचारत.

चाफळपासून थोड्याच अंतरावर शिरगाव येथे समर्थ शिष्य कल्याण स्वामी यांचे बंधू दत्तात्रय यांचा मठ आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

डायनासोरचे अद्‌भूत विश्व

कु.स्मिता पाटील
बी.ए.भाग-२

'ज्युरासिक पार्क' या सुप्रसिद्ध चित्रपटामुळे भूतलावरील एके काळी अनभिषिक्त सम्राट म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या आणि अचानक नामशेष झालेल्या डायनोसॉर या विचित्र प्राण्याची ओळख साऱ्या जगाला झाली.

मध्यजीव महाकल्पातील (मेसोझोइक इरा) ज्युरासिक कालखंड हा डायनोसॉरचा सुवर्णकाळ होता. या कालखंडामध्ये कोंबडीएवढ्या डायनोसॉरपासून ते प्रचंड, धिप्पाड, आकाराच्या डायनोसॉर्सचा संचार भूतलावर होता. हे प्राणी जसे शाकाहारी होते, तसेच हिंस्त्र व मासाहारीही होते. काही जमिनीवर राहत तर काही जलचर होते आणि काही तर चक्क आकाशात उड्डाण करीत. अचानक हे प्राणी नाहिसे झाले आणि मागे ठेवून गेले. आपले जीवाश्मरूपी अवशेष ! त्या जीवाश्मावरूनच संशोधकांनी या प्राण्याची रचना, आकार, प्रतिकृती तयार केली. त्यांच्या पावलांच्या ठशावरून ते एकटे राहत की कळपाने यांचा वेध घेतला. त्यांच्या सवयी, वर्तन, आहार, पर्यावरण, प्रजोत्पादन आदी सर्व गोष्टींचा अभ्यास करून ठोस निष्कर्ष काढले. आज जगभर डायनोसॉर्सच्या जीवाश्मांचा शोध घेतला. अनेक संग्रहालयमध्ये सांगाड्याची मांडणी केलेली दिसते. अमेरिकेच्या न्यूयॉर्क येथील नॅचरल हिस्ट्री म्यूझियमच्या तळमजल्यावरील डायनोसॉरचा भव्य-दिव्य सांगाडा पाहूनच माणूस दिपून जातो. जिवंतपणी हा प्राणी किती महाकाय असेल यांची कल्पना येते.

हे प्राणी का नामशेष झाले असावेत ? त्या काळात तर मानवाचा विकासही झालेला नव्हता. त्यामुळे कोणत्या नैसर्गिक कारणांमुळे ह्या प्राण्यांनी जगाचा कायमचा निरोप घेतला असावा, हे संशोधकांनी अजूनही न उलगडलेले कोडे आहे.

मी भूगोलशास्त्राची विद्यार्थीनी ! शिकत असून या अद्‌भूत प्राण्यांबद्दल मला जिज्ञासा निर्माण झाली म्हणून प्राध्यापकांच्या साहाय्याने माहिती मिळविली आणि लेख मांडण्याचा प्रयत्न केला.

डायनासोरचे वर्गीकरण :

सर रिचर्ड ओव्हेन यांनी १८४२ मध्ये सरीसृप प्राण्यांमधील नव्या गटाला डायनोसॉरिया (Dinosauria) हे नाव दिले गेले. १८८७ पर्यंत हे नाव प्रचलित होते. त्यानंतर मात्र सिले (Seeley) ह्या ब्रिटीश सरीसृप जीवाश्मतज्ज्ञाने ओळखले की डायनोसॉर हे दोन ठळक गणांचे सरीसृप आहेत. त्या दोन्ही गणाचा विकास थिकोडोंट या पूर्वजांपासून झाला असेही त्यांनी नमूद केले. तसेच या दोन स्वतंत्र गणाना सिले याने सॉरिशिया आणि ऑर्निथिशिया अशी नावे दिली आणि आजही त्यांचा उपयोग डायनोसॉर्सच्या वर्गीकरणासाठी केला जात आहे.

परंतू, त्या काळी डायनोसॉरबद्दल कुणालाही पुरेशी माहिती नव्हती कारण ते भूगर्भात जीवाश्मांच्या रूपातच दडलेले होते. त्यामुळे त्यांचे वर्गीकरण करण्याचा प्रश्नच नव्हता. पण जेव्हा डायनोसॉर्सचा शोध सुरू झाला तेव्हा ओघाने त्यांच्या हाडांवरून सांगाड्यावरून त्यांचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास सुरु झाला.

अशा रितीने डायनोसॉरचे वर्गीकरण पाच श्रेणी मध्ये करण्यात आले ते पुढील प्रमाणे आहेत.

सॉरिशिया गण :

या गणात शाकाहारी व मांसाहारी डायनोसॉर्स होते. तसेच द्विपाद सॉरिशियन्सचे पाय पक्ष्यांच्या पायाप्रमाणे होते आणि पायाचे पहिले बोट मागच्या बाजूस वळलेले होते. तीन बोटे पुढे होती, त्याला पाचवे बोट मात्र नव्हते. त्यांना थेरोपोडा म्हणजे पशूंचे पाय असलेले प्राणी असे अयोग्य नाव दिलेले होते. ते मांसाहारी होते.त्यांचे दात चाकूसारखे घट्ट बसलेले होते.

चतुष्पाद सॉरिशियन डायनोसॉर्स हे सर्वात मोठे, अजस्त्र होते. त्यांचे आकार व पाय हत्तीसारखे होते. त्या डायनोसॉर्सची मान, लांब, निमुळती व शेपूट चाबकासारखी होती तसेच त्यांच्यातला एक प्रकार सेम्नोसॉरिया हा मंद गतीने चालणाऱ्या डायनोसॉर्सचा उपगण आहे. सेम्नोसॉरिया डायनोसॉर्सचे शरीर लांबीच्या मानाने हलके होते. त्यांची लांबी १५ ते ३० फूट होती. त्यांचे तोंड चोचीप्रमाणे व गालातील दात तीक्ष्ण होते.

थेरोपोडा :

या उपगणात हिंस्त्र व मांसाहारी डायनोसॉर्सचा समावेश होतो. हे प्राणी द्विपाद असून त्यांचे पुढील पाय हातांप्रमाणे होते व त्यांचे दात तीक्ष्ण होते व त्याचा उपयोग मांसाचे लचके तोडण्यासाठी ते उपयुक्त होते. शेपटी मजबूत व लांब होती. पाठीवर जाड खवले होते.

सिल्युरोसॉरिया :

यात लांब मानेचे व हलक्या देहाचे डायनोसॉर्स होते. सिल्युरोसॉरियाचा अर्थ पोकळ शेपटीचा सरडा. उत्तर ट्रियसिक ते उत्तर क्रिटेशियस (सुमारे २० ते ९ कोटी वर्षापूर्वी) काळातील मोठ्या थरात या लहान प्राण्यांची प्रजाती आढळली. त्यांचे वजन कमी, मान निमुळती व लांबलचक तोंडात लहान व तीक्ष्ण दात व पुढील पायांचा उपयोग ते हाताप्रमाणे करत.

कार्नोसॉरिया :

प्रचंड आकाराचे, हिंस्त्र, शिकारी वृत्तीचे, द्विपाद मांसाहारी डायनोसॉर्स यात होते. ॲल्लोसॉरस, सेरॅटो सॉरस टायरॅनोसॉर याचा या उपगणात समावेश होता.

ऑर्निथिशिया :

या गणातील सर्व डायनोसॉर्स शाकाहारी होते. त्यांचा अत्युच्च विकास ज्युरासिक काळात झाला होता. या गणाचे तीन उपगण पडतात त्यात,

१) पक्ष्यांच्या पायाप्रमाणे पाय असलेले डायनोसॉर्स,
२) चतुष्पाद स्टेगोसॉर,
३) चिलखती देह असलेले ॲकिलोसॉर

या गणात,कॅम्प्टोसॉरस, प्रोटोसेराटॉप्स्, इग्वानोडॉन इ. डायनोसॉर्सचा समावेश होतो.

डायनासोरचे प्रकार

भूतलावर अनेक विविध प्रकारचे डायनोसॉर्स होते. काही डायनोसॉर द्विपाद होते, तर काही डायनोसॉर्स चतुष्पाद होते तर काही कोंबडीच्या आकाराएवढे, तर काही प्रचंड धिप्पाड देहयष्टीचे डायनोसॉर्स होते. त्यांच्या आहारावरून ही गोष्ट लक्षात येते की, त्यात काही शाकाहारी होते तर काही मांसाहारी होते. तर शिकारी प्रवृत्तीचेही होते. त्या काळी भूतलावर जवळपास ५००० जातीचे डायनोसॉर्स होते. नैसर्गिक आपत्तीमुळे जर एखादी जात जरी नष्ट झाली तरी त्या जातीची जागा लगेच दुसरी जात घेत असे, या हजारो जातींना एक विशिष्ट सामान्य नाव असे नव्हते.

काही विशिष्ट डायनोसॉर्सचे प्रकार खालीलप्रमाणे आपल्याला पाहता येईल.

पहिला डायनासोर :

१) प्लेटीओसॉर (Plateosaurs)

सर्वप्रथम भूतलावर कोणता डायनोसॉर अवतरला असेल ? तो म्हणजे प्लेटीओसॉर होय.

काही पुरातत्व शास्त्रज्ञांच्या मते हा सुरुवातीचा डायनोसॉर होय. हा मोठा व भव्य व हिंस्त्र आणि त्याची लांबी ६ मीटर होती. परंतु तो हिंस्त्र नव्हता. तो शाकाहारी द्विपाद डायनोसॉर होता. तो शरीराने बोजड होता. तसा तो बुद्धीनेही मंदच होता. शरीराच्या मानाने त्याचे डोके खूपच लहान त्यामुळे त्याच्या कवटीतील मेंदूही लहान होता. म्हणूनच तो चतुर व बुद्धिमान नव्हता.

२) छोटे व मध्यम आकाराचे डायनासोरस् :

सर्वच डायनोसॉर्स काही भीमकाय नव्हते. काही तर अगदी कोंबडीच्या पिलांएवढे लहान आकाराचे होते. त्याचे उत्तम उदाहरण म्हटले तर कॅम्पोसोग्नॅथस (Compsognathus) डायनोसॉर. हा डायनोसॉर बव्हेरियामध्ये उत्तर ज्युरासिक १५०५ कोटी वर्षांपूर्वीच्या काळात तळ्यांच्या किनाऱ्यावर राहत होता. हा डायनोसॉर मांसाहारी होता. न्युफिओसॉरस नावाचा ४ मीटर लांबीचा डायनोसॉर होता. इतर द्विपाद डायनोसॉर्समध्ये तो दिसत होता. अशा प्रकारच्या प्राण्यांना सर्वसामान्यपणे ऑस्ट्रिच सारखा म्हणून डायनोसॉर असे म्हणत. त्यांचे पाय बळकट आणि मजबूत होते म्हणून त्यांना वेगाने पळता येत होते. तो प्राणी, कीटक, फळे व इतर प्राण्यांची अंडी खात असे. त्यांचे नाव डायनोसॉर्स ओव्हीरॅप्टर (Oviraptor) म्हणून परिचित होता.

३) ॲलोसॉरस (Allosaurus)

उत्तर ज्युरासिक काळात उत्तर अमेरिकेत सापडलेला ॲलोसॉरस हा डायनोसॉर्स जवळ-जवळ ११ मीटर लांबीचा होता. हा भयानक डायनोसॉर मोठा तर होताच पण तो मांसभक्षीही होता. भक्ष्याचा पाठलाग करून हा डायनोसॉर त्यांच्या मजबूत पायांनी भक्ष्यावर झेप घेऊन त्यांना पकडत असत. म्हणूनच त्याला "झेप घेणारा डायनोसॉर" या नावानेही ओळखले जात असे. हा डायनोसॉर धिप्पाड, भीमकाय व हिंस्त्र होता. अमेरिकेतील ज्युरासिक [illegible] हा ॲलोसॉरसच्या निम्म्या आकाराचा होता.

सर्वात मोठा व हिंस्त्र डायनोसॉर :

४) टायरॅनोसॉरस (Tyrannosaurus)

भूतलावर त्या काळी सर्वात मोठा डायनोसॉर कोणता होता ? असा प्रश्न जर कुणी विचारला, तर सर्वात पहिल्यांदा धिप्पाड व हिंस्त्र टायरॅनोसॉरस यांचे नाव येते. कारण त्यांची नाकापासून ते शेपटीपर्यंत त्यांची लांबी १६ मीटर आणि उंची ६ मीटर होती. तर त्यांची कवटी १.५ मीटर लांब होती. टायरॅनोसॉरसचा जबडाही एवढा मोठा होता की तो उघडल्यानंतर १ मीटर रुंद होत असे. त्याचे तोंड एवढे विशाल होते की कल्पनाही येत नाही. हा डायनोसॉर क्रूर व हिंस्त्र होता. मजबूत दात व नखे असलेले पाय यांच्या साहाय्याने तो भक्ष्याला मारून त्यांची चिरफाड करत असे. तसेच त्याचे अवयव आत्मरक्षणासाठीही उपयुक्त होते.

चिलखतधारी डायनासोर :

५) स्टेगोसॉरस (Stegosaurus)

हा डायनोसॉर चिलखती देह असलेला प्राणी होता. चालण्यासाठी तो त्यांच्या चारही पायांचा उपयोग करत असे. पण त्यांचे मागचे पाय मोठे आणि पुढचे पाय लहान व आखूड असल्यामुळे त्यांचे डोके जमिनीला टेकायला येत होते. या डायनोसॉरचे खास व लक्षात पटकन येणारे वैशिष्ट्य म्हणजे त्यांच्या डोक्यापासून ते मध्यावरून ते शेपटीच्या टोकापर्यंत जाणाऱ्या चकत्यांच्या दोन रांगा असत. शेपटीच्या टोकाला मात्र चार धारदार काटे होते. हा डायनोसॉर ७ मीटर लांबीचा होता. त्यांच्या शरीरातील [illegible] वाढ मेंदूच्या आकारमानाच्या वीसपट झालेली होती. यांचा विचार करता शास्त्रज्ञांच्या मते डायनोसॉरमध्ये दोन मेंदू असावेत. एक म्हणजे डोक्याच्या कवटीतील मेंदू व दुसरा म्हणजे पाठीच्या मणक्यातील मेंदू असे दोन मेंदू या प्राण्यामध्ये कार्यरत होते.

सर्वात लांब डायनोसॉर :

६) डिप्लोडोकस (Diplodocus)

डिप्लोडोकस हा भूतलावर चालणारा सर्वात लांब आणि एकमेव डायनोसॉर होता. त्यांच्या नाकाच्या टोकापासून ते शेपटीच्या टोकापर्यंत त्यांची लांबी ३० मीटर एवढी होती. यापेक्षा लांब प्राणी या भूतलावर अस्तित्वात नाही. हा दिसायला तर अत्यंत विचित्र होता. हा डायनोसॉर जलचर असावा. जलाशय व दलदलीच्या प्रदेशात वाढणाऱ्या वनस्पतीवर तो आपली उपजीविका करीत असे. हा अजस्त्र व धिप्पाड होता. त्याचे वजन जवळपास २५ टनांपर्यंत होते. या डायनोसॉर्सचे लांब शेपूट संरक्षणासाठी अत्यंत उपयुक्त होते. त्यांचा संपूर्ण सांगाडा शिप क्रीक व्योमिंग येथे बोन केबीन क्वारीपासून १५ केमी. लांब दूरवर मिळाला आणि तो सांगाडा कार्नेगी म्युझियम, पिट्सबर्ग येथे उभारला आहे. त्याचे दात मात्र फारच कमकुवत होते.

अजस्त्र डायनासोर :

७) ब्रॉंटोसॉरस (Brantosaurus)

'अजस्त्र' सॉरोपोडांपैकी सर्वात अधिक परिचयाचा डायनोसॉर म्हणजे ब्रॉंटोसॉरस तथा ॲपेटोसॉरस हा प्राणी होय. हा डिप्लोडोकसचा जवळचा नातेवाईक म्हणून ओळखला जातो. या दोन्ही डायनोसॉर्सचे सांगाडे जगातील अनेक संग्रहालयांमध्ये उभारलेले आहेत. या डायनोसॉर्सची लांबी २६ मीटर होती आणि तो सर्वात जाड होता. त्यांचे वजन जवळपास ३५ टनांपर्यंत होते. हा प्राणी जास्त करून समुद्रामध्ये राहत असे. जलाशयात राहिल्यामुळे त्यांचे शत्रूपासून आपोआप रक्षण होई. या प्रकारचे सॉरोपोड त्यांचा बहुतेक वेळ दलदलीत, सरोवरात व नद्यात घालवीत असे. या डायनोसॉर्सची कवटी कमी वजनाची होती व त्यांच्या मुखात अनेक मोठे दात असल्याने खाणे सोपे होते.

ढालधारी डायनासोर :

८) प्रोटोसेराटॉप्स (Protoceratops)

मानेवर हाडांची झालर असलेला हा पहिला सेराटॉप्सियन होता. त्यांच्या अंगावर मानेपासून मागच्या बाजूला वाढलेल्या हाडांची झालर असे. त्यांची लांबी दोन २ मीटरपेक्षा कमी होती. त्यांच्या डोक्यावर शिंगे नव्हती. परंतु त्यांच्या तोंडात दात होते. क्रमविकासामुळे या डायनोसॉर्सच्या आकारमानात वाढ झाली. त्यांना मोठी व भीतीदायक शिंगे आली. उत्तर अमेरिकेतील मोनोक्लोनिअसच्या नाकावर एकच लांब शिंग होते.

काटेरी चिलखतधारी डायनासोर :

९) ॲंकिलोसॉरस (Ankylosaurus)

हा डायनोसॉर्स म्हणजे जणू चिलखतधारी रणगाडेच होते. त्यांच्या शरीरावर हाडांचे आवरण होते. या डायनोसॉर्सचा उदय क्रिटेशियस काळात झाला. हे प्राणी कासवासारखे बुटके आणि चपटे शरीराचे होते. त्यातील काही डायनोसॉर्सची लांबी ७ मीटर होती. तर काहींची ५ मीटर लांबी होती आणि त्यांची उंची १.५ अशी होती. आत्मरक्षणासाठी निसर्गाने या प्राण्याला जणू सैन्यातील रणगाड्याप्रमाणेच मजबूत बनविले होते. म्हणूनच त्यांना मध्ययुगीन युगातील "रणांगणावरील रणगाडा" म्हटले जाते. हा प्राणी शाकाहारी असावा असे मानले जाते. परंतु त्याबद्दल निश्चित माहिती कोणत्याही शास्त्रज्ञाला माहिती उपलब्ध नाही.

❑ ❑ ❑ ❑

भावनिक बुद्धिमत्ता करिअरसाठी आवश्यक

कु.राजश्री कुम्हार
बी.ए.भाग-२

समाजात विविध क्षेत्रात निर्माण होणारे ताणतणाव लक्षात घेता मानसिक रूग्णांची संख्या वाढत आहे. या पार्श्वभूमीवर मानसोपचारतज्ज्ञांची निकड मोठ्या प्रमाणावर जाणवू लागली आहे. भविष्यातील या क्षेत्रातील व्यापकता लक्षात घेऊन अनेकांनी मानसोपचारतज्ज्ञ होण्याकडे आपला कल ठेवायला हवा......

माणसाला आयुष्यात मार्गदर्शनाची गरज पदोपदी जाणवते. ते कारकिर्दीविषयी दिले जाणारे किंवा आयुष्यातील विविध टप्प्यांवर येणाऱ्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी दिले जाणारे मार्गदर्शन असो, या दोन्हींची उपयुक्तता सारखीच आहे. कारकिर्द घडवण्याच्या दृष्टीने हा एक चांगला पर्याय मानायला हवा. बदलत्या काळाच्या गरजा ओळखून कारकीर्दीची उपाययोजना करायची असेल तर इतर अनेक क्षेत्रांप्रमाणेच मानसशास्त्रज्ञ किंवा सल्लागार या भूमिकेतही शिरायची तयारी असायला हवी. माणसाला जीवनाच्या विविध टप्प्यांमध्ये वेगवेगळ्या समस्या जाणवत असतात. त्यावर उपाययोजना करण्यासाठी वेगवेगळे मार्ग अवलंबले जातात. त्यात मानसशास्त्रीय उपचार घेण्याची निकड आता अधिकाधिक जाणवणार आहे. घरचे वाढते प्रश्न, स्पर्धात्मक जगातील धावपळीमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या किंवा येणारे नैराश्य अशा अनेक कारणांसाठी मानसोपचाराची गरज वाढणार हे लक्षात घेऊनच नव्या क्षेत्रात कारकीर्द घडवण्याची संधी घ्यायला हवी.

हे शिक्षण पदवी परीक्षेत अंतर्भूत असतेच. बी.ए., बी.एस्सी. अशा पदव्या मिळवताना या विद्यार्थ्यांना मानसशास्त्र हा विषय निवडता येतो. पुढे त्यात कारकीर्द घडवायची असेल तर पदव्युत्तर अभ्यासक्रमही उपलब्ध आहेत. तुम्हाला आवडेल अशा विषयात हे शिक्षण मिळवण्याचीही सोय आहे. मानसशास्त्र या विषयात अनेक विषयांचा अंतर्भाव होत असल्याने कोणत्या विषयासाठी मार्गदर्शक म्हणून काम करायचे हे उमेदवारानेच ठरवायला हवे.

मानसशास्त्राच्या विविध शाखा आहेत. त्यात प्रामुख्याने औद्योगिक मानसशास्त्र, गुन्हेगारी मानसशास्त्र, कुटूंब मानसशास्त्र, शैक्षणिक मानसशास्त्र, क्रीडा मानसशास्त्र आणि कारकीर्द मानसशास्त्र असे भाग पाडता येतात. त्यापैकी एका विषयात स्पेशलायझेशन करून तुम्ही मानसशास्त्र विषयाचे सल्लागार होऊ शकता. मानसोपचारतज्ज्ञ आणि त्यांचे कार्यक्षेत्र याची निश्चित माहिती अनेकांना उपलब्ध नसते.

मानसोपचारतज्ज्ञ नक्की काय करतो याची जाणीव नसते. मानसोपचारतज्ज्ञही डॉक्टरही असतो. फक्त तो मनाचे व्यवहार नियंत्रित करतो इतकाच काय तो फरक. माणसाचे मन आणि त्यांचे वर्तन यांचा निकटचा संबंध असतो. तो व्यवस्थित राहावा हे प्रामुख्याने मानसशास्त्र तज्ज्ञाला पहावे लागते. त्याच्या अंगी संवाद कला, तर्कशुद्ध विचार करण्याची कुवत आणि समोरच्या माणसाचे म्हणणे शांतपणे ऐकून घेण्याची आणि त्याला तितक्याच शांतपणे समजावण्याची कला अवगत पाहिजे. तरच या क्षेत्रात प्राविण्य मिळवता येईल.

वेगवेगळ्या शाखांमध्ये मानसशास्त्रज्ञ म्हणून काम करताना त्या त्या शाखेची माहिती असणे आवश्यक ठरते. उदा. औद्योगिक क्षेत्रात मानसशास्त्रज्ञ म्हणून काम पाहताना त्या क्षेत्रात येणाऱ्या नव्या समस्यांना मार्गदर्शकाने समजावून घेतले पाहिजे. सध्या औद्योगिक क्षेत्रात स्वेच्छानिवृत्तीधारकांची लाट मोठ्या प्रमाणावर आली आहे. त्यांना मानसिक आधाराची गरजही अधिक आहे. अकाली घेतलेली निवृत्ती आणि योग्य गुंतवणूकीअभावी निर्माण होणाऱ्या समस्या यामुळे मानसिक संतुलन बिघडण्याची शक्यता सर्वाधिक असते. अशा वेळी त्यांचे प्रश्न काय आहेत हे समजून घेणे महत्त्वाचे असते. अशा व्यक्तींना योग्य मार्गदर्शन करण्यासाठी कोणते उपाय योजावेत यासंबंधी या विषयात योग्य मार्गदर्शन करण्यात येते तर क्रीडा प्रकारात मानसशास्त्रज्ञाची भूमिका थोडी वेगळी असते. प्रामुख्याने खेळाडूंना नैराश्यातून बाहेर काढण्यासाठी मानसशास्त्रज्ञाला वेगवेगळे उपाय योजावे लागतात. त्याचप्रमाणे त्याला खेळातील बारकावे तसेच खेळासाठी लागणाऱ्या वैद्यकीय उपचारांची माहिती असणेही अगत्याचे आहे. वेगवेगळ्या उपायांनी खेळाडूचे मानसिक स्वास्थ्य संतुलित राखणे ही मानसशास्त्रज्ञासमोरची कसोटी असते.

मात्र समाजात सर्वाधिक मानसशास्त्रज्ञाची खरी गरज कुठे असेल तर ती कुटूंबप्रधान समाजात. कौटुंबिक समस्या आणि त्यामुळे निर्माण होणारे ताणतणाव वाढत आहेत. अशा समस्या मुळात समस्या आहेत हेच मान्य केले जात नाही. त्यामुळे त्यांचे स्वरूप गंभीर होते. अजूनही पांढरपेशा समाजात मानसशास्त्रज्ञाकडे जावून उपचार घेणे हे कमीपणाचे समजले जाते. त्यामुळे वैवाहिक नोकरी संदर्भातील किंवा कुटूंबातील समस्यांवर मार्गदर्शनाची खरी गरज आहे. आता लोकांचा कल मानसशास्त्रज्ञाचा सल्ला घेण्याकडे हळूहळू वाढत आहे. त्यामुळे उद्या या क्षेत्रातील मानसशास्त्रज्ञाला मानाचे स्थान मिळेल यात शंका नाही.

मानसशास्त्राची निकड असणारे आणखी एक क्षेत्र म्हणजे शैक्षणिक क्षेत्र. आजच्या स्पर्धेच्या युगात टिकून राहायचे असेल तर कारकिर्दीची योग्य जडणघडण होणे सर्वात महत्त्वाचे असते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना वेळीच योग्य मार्गदर्शन देणे हेही मानसशास्त्रज्ञाचे काम आहे. अशा प्रकारे व्यावसायिक मार्गदर्शन केंद्र अस्तित्वात असला तरी त्यावरील मानसशास्त्रज्ञाचा दृष्टिकोन अधिक महत्त्वाचा ठरू शकतो.

याखेरीज मुलांच्या मनातील न्युनगंड काढणे, बौद्धिक मापन करून त्याला योग्य त्या शाखेत प्रवेश घेण्यासाठी मार्गदर्शन करणे किंवा स्पर्धेचा ताण आल्यामुळे निराश झालेल्या विद्यार्थ्याला नवी उभारी प्राप्त करून देणे अशा विविध अंगांनी या क्षेत्रातील मानसशास्त्रज्ञाला काम पहावे लागते. म्हणूनच मानसशास्त्रज्ञासमोरील आव्हाने मोठी आहेत आणि त्यांचा पाठपुरावा करण्यासाठी त्याला करावी लागणारी मेहनतही अधिक आहे.

❑ ❑ ❑ ❑

आपला मेंदू जग कसं हलवून टाकतो

कु.ऋतुजा पवार
बी.ए.भाग-२

आपला मेंदू ही एक मिस्ट्री आहे. तो (Co-relation) कोरिलेशन कसं ओळखतो, प्रॉब्लेम्स कसे सोडवतो, तथ्य कशी लक्षात ठेवतो आणि भविष्याचं नियोजन कसं करतो ? काही माणसं इतरांपेक्षा जलद विचार कशी करू शकतात ? मेंदू तज्ज्ञांना बुद्धिमत्तेचं जीवशास्त्र शोधून काढायची आशा आहे. परंतू आश्चर्याचे धक्के बसतच राहतात.

संगीताची देणगी लाभलेल्या मुलांद्वारा बऱ्याचदा गणितीय प्रतिभा प्रदर्शित केली जाते. डॅनिईल बॉईको या सहावीतील मुलानं दोन वर्षांपूर्वीच ६० संगीतरचना कंपोज केल्या. त्यात एका ऑपेराचाही समावेश होतो. त्यानं काही कॉम्प्युटर प्रोग्रॅमही लिहिले. अध्ययनातून असं लक्षात आलंय की वाद्य वाजवणं शिकणाऱ्या लहान मुलामध्ये मेंदूच्या दोन भागांना जोडणाऱ्या कॉर्पस कॅलोसम भागात (Corps-calosum) चेतापेशींची घनता अधिक असते.

माली सोमस्टेड या आता सहा वर्षाच्या असलेल्या मुलीनं दोन वर्षापूर्वी अशी काही चित्रं रंगविली. की ती जणू आधुनिक पोक्त चित्रकारानं रंगवलेली वाटावीत. सर्जनशीलता आणि बुद्धिमत्ता एकमेकांशी निगडीत असले तरी परस्परावलंबी नाहीत. अतिशय कुशाग्र बुद्धी असलेले लोक समस्येची उकल करताना मळलेली वाट चोखाळू शकतात आणि अस्तित्वात असलेल्या पॅटर्नचा अवलंब करू शकतात. सर्जनशीलतेमध्ये वेगळ्या विचारधारेला वाव असतो. त्या वेळी मेंदू संलग्न पॅटर्नमध्ये काम करत भावभावना आणि अगदी वेगळ्या कल्पनांना एकत्रितपणे चितारत असतो.

डे ड्रिमिंग किंवा दिवास्वप्न बघणं किंवा दिवसाउजेडी वेगळ्याच विश्वात असण्यामध्ये देखील मेंदू डोळसपणे समस्येची उकल करण्याइतकाच गुंतलेला असतो. निरूद्योगी विचारप्रक्रियेच्या वेळी प्रामुख्यानं मेंदूचं काम हे नेटवर्क त्या वेळी ॲक्टिव्ह असतं. स्मृती आणि भावनांशी माहिती जोडण्याचं काम या वेळी आपला मेंदू करीत असतो आणि त्या वेळी आपल्या इम्प्रेशन्स बनवून त्यांच्याशी जुळवून घेत असतो. पंख लावूनी मुक्त उडावे : बुद्धिमत्ता कशी हालचाल करते आणि संमिलित होते.

लहानपणी खेळांमध्ये रममाण होण्यामुळे बुद्धिमत्ता वाढीस लागते. एका आंतरराष्ट्रीय संशोधन गटानं सैनिकी सेवेत असताना सुमारे १२ लाख स्वीडिश पुरूषांचं अध्ययन केलं. जे शारीरिकदृष्ट्या तंदुरूस्त (फिट) होते. त्यांचा बुध्यांकही चांगला होता. अचूक ओरिएंटल प्राप्त होण्यासाठी व्यायाम आणि हालचाल करताना मेंदू बहुधा जास्त संदेश पाठवत असावा. जेव्हा शरीर ॲक्टीव्ह असत, तेव्हा मेंदूतील रक्तप्रवाहदेखील चांगला असतो. त्याचं सर्क्युलेशनही उत्तम असतं.

प्रथम जन्माला आलेली मुल त्यांच्या लहान भावा-बहिणींपेक्षा बुध्यांक चाचणीत २-३ गुण अधिक प्राप्त करतात, असं एका नॉर्वेजियन अभ्यासातून दिसून आलय. त्यांनी सुमारे अडीच लाख तरुण लोकांच्या बुध्यांकाची चाचणी घेतली. या उपपत्तीमागे असलेल्या कारणांपैकी एक कारण संशोधकांनी सुचवलंय ते खुपच गमतीदार आहे. त्यांच्या मते, मोठ्या भावंडाला त्यांच्या लहान भावंडाना खूप स्पष्टीकरण द्यावं लागतं.

बऱ्याच वेळा अशी धारणा प्रचलित असल्याचं दिसतं. की वयानुसार भावना आणि फिलींग्जमुळे बुद्धिमत्तेवर पडदा पडतो. परंतू आज संशोधकांचं याप एकमत आहे, की स्वत:च्या भावना समजून घेणारे लोक बऱ्याचदा अधिक स्मार्ट निर्णय घेत असावेत. मात्र बहुतेक वैज्ञानिकांचं मत आहे की भावनिक 'बुध्यांकांसारखी' लोकप्रिय संकल्पना बुद्धिमत्तेला जरा जास्तच 'ओव्हर स्ट्रेच' करत असावी. शिवाय या गुणधर्माचं मापन करणं कठीण असल्यामुळे त्याचं वैज्ञानिक दृष्टीनं मुल्यांकन करणं कठीण आहे.

मोठा आणखी मोठा, सर्वात मोठा ? मानवी बुद्धिमत्तेच्या सीमारेषेची उलटतपासणी.

एक लहान मूल म्हणून मॅरलीन व्हॉस स्पांत या सध्या ६७ वर्षाच्या महिलेचा बुध्यांक जगातील सर्वात मोठा म्हणजे २२८ होता. परंतू वैज्ञानिकांच्या मते १५० पेक्षा अधिक मोठा बुध्यांक तसा काही फारसा उपयोगी पडत नसावा. इतरांच्या मते या बुध्यांक चाचण्या खरं म्हणजे खऱ्याखुऱ्या बुद्धिमत्तेच्या

❑ ❑

अंदाजापेक्षा आधुनिक जगाशी जुळवून घेत वागण्याचं मोजमाप असाव्यात. अर्थात बुध्यांक चाचण्यांद्वारा शैक्षणिक-व्यावसायिक परफॉर्मन्सचा अंदाज २५ टक्के दरानं अचूक मांडता येतो.

नेहमी अथवा वारंवार बोर्ड गेम्स खेळणं, नाचणं किंवा संगीत यामुळे डिमेन्शिया (विसराळूपणा) होण्याची शक्यता कमी होते किंवा आणखी वृद्धत्व वाढेपर्यंत पुढे ढकलली जाते. चांगली दैवी देणगी लाभलेल्या ८०० लोकांच्या अभ्यासामध्ये असं दिसलं की बुध्यांक १३५ पासून सुरूवात करून त्यापेक्षा जास्त असल्यास रोगामुळे मृत्यू येण्याची जोखीम प्रत्येक अतिरिक्त बुध्यांकानुसार दोन टक्क्यांनी कमी होते.

मानवी मेंदूला काही मर्यादा/सीमा रेषा आहेत का ? उत्क्रांतीच्या प्रक्रियेत आपला मेंदू इतका तावून सुलाखून निघाला आहे, की तो अधिक पॉवरफुल बनलाय. त्यामुळेच अभय अष्टेकरसारखे भौतिकशास्त्रज्ञ लूप क्वांटम ग्रॅव्हिटीसारख्या अत्यंत गुंतागुंतीच्या विषयांमध्ये मास्टरी मिळवताना दिसतात; परंतू मानसशास्त्रज्ञांच्या मते आपली बुद्धिमत्ता कदाचित जैविक शिखरावर पोचली असावी. काही विशिष्ट केसेसमध्येच यामध्ये आणखी सुधारणा शक्य असून कदाचित त्यासाठी अन्य कोणत्या तरी क्षेत्रात नुकसान सहन करावं लागेल.

❑ ❑

भारतीय बँकिंगमधील अलिकडील प्रवाह

कु. अश्विनी बाळासाहेब शेळके
बी.ए.भाग-२

भारतामध्ये अलीकडील काळात मोठ्या प्रमाणात बदल होत चालला आहे. भारतात ई-बँकिंग, MICR निगम, ए.टी.एम., क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड, किसान क्रेडिट कार्ड, व्यापारी बँक, डीमॅट खाते अशा नवीन सुविधा सुरु झाल्या. त्यांची माहिती खालीलप्रमाणे-

१) ई-बँकिंग-

ई-बँकिंग म्हणजे 'इलेक्ट्रॉनिक बँकिंग' होय. जेव्हा बँकेच्या सुविधांसाठी माहिती तंत्रज्ञानाची आधुनिक साधने वापरली जातात तेव्हा त्याला ई-बँकिंग असे म्हणतात. इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर केला जातो म्हणून बँक व्यवहाराला ई-बँकिंग असे म्हटले जाते. ई-बँका सर्व प्रकारचे व्यवहार पूर्ण करण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक साधनांचा वापर करतात.

ई-बँकिंगमध्ये इंटरनेटचा वापर केला जातो. यासाठी सर्व बँका संगणकीकृत केल्या जातात. बँकेच्या सर्व प्रकारच्या व्यवहारांची संगणकात नोंद केली जाते. इंटरनेटद्वारे देशातील सर्व बँकांचे संगणक जोडले जातात. देशभरातील कोणतीही व्यक्ती इंटरनेटद्वारे बँकेशी व्यवहार करु शकते. रक्कम खात्यावर जमा करणे, रक्कम काढणे, रकमेचे हस्तांतरण करणे यासारखे व्यवहार इंटरनेटद्वारे करता येतात. यासाठी हे व्यवहार करण्यासाठी समक्ष बँकेत जाण्याची गरज नसते.

२) MICR निगम-

MICR म्हणजे 'Magnetic Ink Character Recognition' होय. एका विशिष्ट प्रकारच्या लिपवर मॅग्नेटिक शाईचा वापर करुन छपाई केली जाते. त्यात डिजिटल माहिती अंतर्भूत असते. यामुळे धोटाळे अगर गैरवापराला प्रतिबंध होतो. सन १९६२ मध्ये अमेरिकेत अशा चेकचा सार्वत्रिक वापर झाला. MICR ला iso-2004 मानांकन देण्यात आले. MICR चेक तंत्राचा वापर भारतात सर्वप्रथम १९८० मध्ये झाला. प्रारंभी मुंबई, चेन्नई, नवी दिल्ली आणि कोलकता या शहरांत ही प्रणाली सुरु करण्यात आली. त्यानंतर देशभरात ही पद्धती लागू करण्यात आली. रिझर्व्ह बँकेतील माहिती तंत्रज्ञान विभागाने सर्वसमावेशक अशा मार्गदर्शक सूचना देऊन ही सेवा बँका आणि नियंत्रण केंद्राकडे पाठविले. MICR निगमद्वारे पैशाचे व्यवहार सुरक्षितपणे होण्यासाठी बारकोडचा अवलंब करण्यात आला. पैशांचे ऑनलाईन स्थानांतर होण्यास त्यामुळे मदत झाली.

३) ए.टी.एम.-

ए.टी.एम. हे 'Automated Teller Machine' चे संक्षिप्त रुप आहे. यालाच मराठीत 'स्वयंचलित गणक तंत्र' असे संबोधले जाते. ''ग्राहकांना पैसे देणारे व त्यांच्या पैशाचा स्वीकार करणारे बँकेतील स्वयंचलित यंत्र म्हणजे ए.टी.एम.होय.'' ग्राहकाने ए.टी.एम. सेवेसाठी अर्ज केल्यानंतर बँक संबंधित ग्राहकास 'ए.टी.एम.सभासदत्व' देते. त्याचप्रमाणे सभासदास ए.टी.एम.कार्ड देते. ग्राहक ए.टी.एम.कार्डद्वारे खात्यावरील रक्कम काढू शकतो. ए.टी.एम. कार्डावर बँकेचे नाव, क्रमांक आणि कार्ड संपण्याची अंतिम तारीख दिलेली असते. कार्डाच्या पाठीमागील बाजूस कार्डधारकाची सही आणि सूचना दिलेल्या असतात. ए.टी.एम. कार्डला सांकेतिक क्रमांक दिलेला असतो. हा क्रमांक केवळ कार्डधारकाला व बँकेला माहिती असतो. सामान्यपणे बँक, रेल्वे स्टेशनचा परिसर, एस.टी.स्टँडचा परिसर अशा वर्दळीच्या ठिकाणी ए.टी.एम. यंत्र बसविले जाते. या यंत्राद्वारे ए.टी.एम. सेवा रात्रंदिवस दिली जाते. ग्राहकाने ए.टी.एम. कार्ड यंत्रात सरकविल्यानंतर संगणकाद्वारे संबंधित ग्राहकाची खात्री पटविली जाते. त्यानंतर संगणकाद्वारे ग्राहकाला रक्कम दिली जाते. ग्राहकाला आपल्या सोयीनुसार केव्हाही पैसे काढता येतात. यामुळेच ए.टी.एम.ला 'All Time Money' असेही म्हणतात.

४) क्रेडिट कार्ड सेवा-

बँकेच्या ग्राहकांना वस्तू व सेवा खरेदी करण्यासाठी आणि बँकेच्या कोणत्याही शाखेतील खात्यावरुन पैसे काढण्यासाठी क्रेडिट कार्डचा फार उपयोग होतो. ''बँकेने ग्राहकांना विशिष्ट मर्यादेपर्यंत कर्ज रकमेची उचल करण्यासाठी उपलब्ध करुन दिलेले कार्ड म्हणजे क्रेडिट कार्ड होय.'' यालाच 'पतपत्र' असेही संबोधले जाते. बँका ग्राहकांना या कार्डद्वारे कर्जपुरवठा करतात. कार्डधारकाला जास्तीत जास्त किती रक्कम वापरता येईल ते ठरवून दिले जाते. त्या मर्यादेच्या आतील रक्कम ग्राहक उचल करु शकतो. क्रेडिट कार्ड स्वीकारणाऱ्या दुकानदारांकडून ग्राहक वस्तूंची खरेदी करु शकतो. ग्राहक क्रेडिट कार्डच्या साहाय्याने निरनिराळे व्यवहार करु शकतो. वेगळ्या शब्दांत क्रेडिट कार्डचा वापर चलनासारखा होतो म्हणूनच याला 'प्लॅस्टिक चलन' किंवा 'प्लॅस्टिक पैसा' असे म्हटले जाते.

५) डेबिट कार्ड-

डेबिट कार्ड म्हणजे 'नावेपत्र' किंवा 'नामेपत्र' होय. ''बँकेने ग्राहकांना त्यांच्या खात्यातील शिल्लक रक्कम काढण्यासाठी उपलब्ध करुन दिलेले कार्ड म्हणजे डेबिट कार्ड होय.'' बँकेच्या खातेदाराला या कार्डचा वापर करुन खात्यातील रक्कम काढता येते. बँकेच्या कोणत्याही शाखेतून या कार्डद्वारे रक्कम मिळविता येते. डेबिट कार्ड हे क्रेडिट कार्डसारखेच असते. तथापि, या दोहोंत फरक आहे. बँक क्रेडिट कार्डद्वारे खातेदाराला जी रक्कम देते त्याचे स्वरुप कर्जासारखे असते. डेबिट कार्डद्वारे खातेदाराला दिली जाणारी रक्कम मात्र खातेदाराच्या खात्यातील शिल्लक रक्कम असते. क्रेडिट कार्डधारकाला वापरलेल्या रकमेवर व्याज द्यावे लागते. तर डेबिट कार्डधारकाला व्याज भरण्याची गरज नसते.

डेबिट कार्डचा उपयोग खात्यातील पैसे काढणे आणि वस्तू व सेवांची खरेदी करणे या दोन्ही कारणांसाठी होतो. बऱ्याच बँका ए.टी.एम.सह डेबिट कार्ड देतात. हे कार्ड वापरण्याची कार्यपद्धती ए.टी.एम. कार्डसारखीच असते.

६) किसान क्रेडिट कार्ड-

भारतात सन १९९८-९९च्या अंदाजपत्रकीय भाषणात शेतकऱ्यांना 'किसान क्रेडिट कार्ड' देण्याबाबत नाबार्ड आदर्श योजना तयार करेल असे जाहीर करण्यात आले. त्यानुसार नाबार्डने विविध बँकांशी चर्चा करुन 'किसान क्रेडिट कार्ड योजना' तयार केली. ही योजना रिझर्व्ह बँकेमार्फत सर्व व्यापारी बँकांपर्यंत, तर नाबार्डमार्फत सर्व सहकारी बँकांपर्यंत पोहोचविण्यात आली. ऑगस्ट १९९८ पासून व्यापारी बँका आणि प्रादेशिक ग्रामीण बँकांनी किसान क्रेडिट कार्ड योजना सुरु केली.

किसान क्रेडिट कार्ड योजनेनुसार शेतकऱ्यांना क्रेडिट कार्ड आणि पासबुक किंवा क्रेडिट कार्डसह पासबुक देण्यात येते. त्यात लाभार्थीचे नाव, पत्ता, धारणक्षेत्र, कर्जाची मर्यादा, वैधता, कालावधी

इ.तपशील असतो. क्रेडिट कार्ड हे शेतकऱ्याचे ओळखपत्र असते. तसेच ते पासबुकही असते. शेतकऱ्यांना पुरेसा पतपुरवठा वेळेत करणे, त्यांना आदानांची खरेदी लवचिक पध्दतीने करण्यास मदत करणे, लागवडीविषयक गरजा भागविणे, शेतकऱ्यांचा निधी मिळविण्यासाठी खर्च कमी करणे इ. उद्देशांनी ही योजना राबविली जाते.

७) **प्रवासी चेक-**

व्यापारी बँका आपल्या ग्राहकांना प्रवासी धनादेश उपलब्ध करुन देतात. प्रवास करताना मोठी रक्कम बाळगणे धोक्याचे असते. यावर मात करण्यासाठी ग्राहक बँकेत रक्कम जमा करुन प्रवासी चेक प्राप्त करु शकतात. चेकसोबत बँका संबंधित ग्राहकाला ओळखपत्र देतात. त्यावर ग्राहकाची स्वाक्षरी असते. ओळखपत्रावरील नमुना स्वाक्षरीप्रमाणे सही करुन तो ग्राहक कोणत्याही बँकेत तो वटवू शकतो. बऱ्याचदा मोठे हॉटेल्स, पेट्रोल पंप येथेही हे चेक स्वीकारले जातात. रोख पैशाऐवजी असे चेक वापरले जातात. ग्राहकांकडून चलनी नोटांचा पर्याय म्हणून या चेकचा वापर केला जातो.

प्रवासी चेकचा सर्वप्रथम वापर १९७२ मध्ये लंडन क्रेडिट एक्सचेंज कंपनीने केला. त्यानंतर प्रवासी चेकचे साधन सर्वत्र लोकप्रिय झाले. विदेशात सुट्टीत प्रवास करताना मोठी रक्कम जवळ बाळगण्याचा धोका टाळण्यासाठी प्रवासी धनादेशाचा मोठ्या प्रमाणात वापर केला जात असे. भारतातही अशा धनादेशांचा वापर वाढला आहे. तथापि, १९९०च्या दशकानंतर डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्डाचा वापर वाढल्याने प्रवासी चेकचे व्यावहारिक महत्त्व कमी झाले आहे.

❑ ❑

प्रवासी धनादेश विभिन्न चलनात उपलब्ध करुन दिले जात असते. उदा.अमेरिकन डॉलर, कॅनेडियन डॉलर, पौंड, येन इ.

८) **डीमॅट खाते-**

भारतात डिसेंबर, १९९६ पासून राष्ट्रीय रोखेबाजारात तर डिसेंबर, १९९७ पासून मुंबई रोखेबाजारात डीमॅट व्यवहार सुरु झाले. जानेवारी १९९९ पासून गुंतवणूकदारांना शेअर्स डीमॅट करुन घेणे अनिवार्य ठरविण्यात आले आहे. डीमॅट प्रक्रियेसाठी 'NSDL' (National Securities Depository Ltd.) आणि 'CSDL' (Central Depository Services Ltd.) या दोन संस्था स्थापन करण्यात आल्या आहेत. डीमॅट खाते कोणत्याही बँकेत किंवा वित्तीय संस्थेत उघडता येते. अर्थात, यासाठी पॅनकार्ड घेणे आवश्यक असते.

डीमॅट खात्याबाबत बँक दोन पासबुक देते. १) डीमॅट विनंती पुस्तक आणि २) व्यवहार सूचना पुस्तक. भागधारकाकडे कागदपत्रांच्या स्वरुपात भाग असतील तर ते डीमॅट विनंती पुस्तकाद्वारे विनंती करुन 'निक्षेपस्थान सहभागीदाराकडे' (DP Depositroy Participant) पाठवावे लागते. एखादी व्यक्ती जेव्हा भाग खरेदी करते, तेव्हा ब्रोकरला भागाची किंमत प्राप्त झाल्यानंतर डीमॅट खात्यावर भाग जमा केले जातात.

अशाप्रकारे इ-बँकिंग, MICR निरसन, ए.टी.एम., क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड, किसान क्रेडिट कार्ड, प्रवासी चेक, डीमॅट खाते इ.साधनांची माहिती दिली. या साधनांचा वापर कसा करावा याची माहिती आम्हांला अर्थशास्त्र या विषयांतर्गत मिळाली.

❑ ❑

सौ.मंगलताई व रामचंद्र जगताप या उभयतांची प्रकट मुलाखत

कु.मनिषा घाडगे
बी.ए.भाग-३

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप व श्री.रामचंद्र ज्ञानदेव जगताप या उभयतांची प्रकट मुलाखत घेताना आम्हां सर्व प्राध्यापकांना, शिक्षकेतर सेवकांना आणि विद्यार्थिनींना मनस्वी आनंद होत आहे. सौ.मंगलताई या आदर्श पत्नी, आदर्श माता आणि आदर्श शिक्षीका म्हणून रयत सेवकांना परिचित आहेत. ताईंना सामान्य वर्गाबद्दल प्रेम आहे. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा वसा पुढे चालू ठेवणाऱ्या आणि आपल्या नोकरीचे येणारे संपूर्ण मानधन रयतेच्या विद्यार्थ्यांना खर्ची करणाऱ्या एकमेव शिक्षीका आहेत.

श्री.रामचंद्र ज्ञानदेव जगताप हे देखील कर्मवीरांच्या विचाराने भारावून गेलेले एक आदर्श शिक्षक, आदर्श मुख्याध्यापक आणि आदर्श समाजसेवक या नावांनी ओळखले जाणारे महान व्यक्तिमत्त्व म्हणून त्यांचे नाव घेता येईल. सामान्य वर्गामध्ये जन्माला येऊन देखील गरीब, अस्पृश्य या वर्गाबद्दल प्रेम असणारा आणि संस्थेने टाकलेल्या जबाबदाऱ्या प्रामाणिकपणे पार पाडणारा एक आदर्श रयत सेवक आहे. सरांनी प्रथम माध्यमिक शिक्षक म्हणून नोकरी स्वीकारली. नंतर मुख्याध्यापक आणि त्यानंतर रयत शिक्षण संस्थेच्या मध्यविभाग, दक्षिणविभाग येथे त्यांना 'इन्स्पेक्टर' म्हणून अनेक वर्षे अत्यंत प्रामाणिकपणे काम पाहिले. पुढे रयत सेवक को.बँक लि.सातारा या बँकेचे चेअरमन म्हणून काम केले.

'सर' आणि 'ताई' हे दोघेही पति-पत्नी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या विचाराने व

आशिर्वादाने एक आदर्श कुटुंब ठरले. रयत मधील प्रत्येक मुलांच्यावर त्यांचे प्रेम आहे. बहुजन वर्गातील मुले-मुली शिकली पाहिजेत; ती स्व-कर्तृत्वावर उभी राहून रयत शिक्षण संस्थेचे नाव भारतभर केले पाहिजे असे या दोघांचेही स्वप्न आहे. या ध्येयातूनच त्यांनी ग्रामीण भागातील महिला महाविद्यालय, उंब्रज या शाखेला रु.२० लाख देऊन मुलींच्या उच्च शिक्षणाचा प्रश्न कायम स्वरुपी सोडविला. अशा या महान त्यागी पति-पत्नीची मुलाखत....

- ताईसाहेब आपले पूर्ण नाव ?
  सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप
- आपली शैक्षणिक पात्रता ?
  बी.ए.बी.टी.
- आपले मूळगाव कोणते ?
  कोल्हापूर जिल्ह्यातील रुकडी
- आपल्या वडिलांचे नाव ?
  डॉ.गोविंदराव बाळाजीराव पवार

- ताईसाहेब आपल्या वडिलांचे शिक्षण ?

एस.टी.बी.एस.

- आपल्या आईचे नाव ?

सौ.सोनुबाई गोविंदराव पवार

- आईचे शिक्षण त्या काळात किती झाले ?

जुनी मॅट्रिक

- ताईसाहेब आपणास एकूण किती भावंडे आहेत ?

पाच भाऊ व दोन बहिणी

- ताईसाहेब आपण प्रथम नोकरी कोठे केली ?

रयत शिक्षण संस्थेचे महात्मा गांधी विद्यालय, रुकडी जि.कोल्हापूर

- रयत संस्थेच्या विद्यालयात काम करताना तुम्हाला प्रथम काय वाटले ?

रयत संस्था बहुजन वर्गाची संस्था आहे. अनेक जाती-धर्मांचे विद्यार्थी अनेक विद्यालयामध्ये शिक्षण या विद्यार्थ्यांना शिकवताना खूप मोठा आनंद होतो.

- ताईसाहेब रयत शिक्षण संस्थेबद्दल तुम्हांला काय वाटते ?

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या त्यागातून ही संस्था उभी आहे. अनेक जाती धर्मांचे शिक्षक, शिक्षकेतर सेवक आणि विद्यार्थी यांच्या समवेत काम करताना खूप मोठी प्रेरणा व उत्साह वाटतो. संस्थेची धोरणे व विकास हा इतर संस्थेत पहावयास मिळत नाही. 'कमवा व शिकवा' या योजनेचे महाराष्ट्रात इतर संस्था व विद्यापीठांनी केले आहे.

- ताईसाहेब आपला विवाह किती साली झाला ?

सन १९५८

- आपला विवाह जुन्या पध्दतीने की, नवीन पध्दतीने ?

माझा विवाह त्या काळात जुन्या रुढी-परंपरेने झाला. डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी हा विवाह घडवून आणला. यामध्ये श्री.एम.एस.निकम यांचाही महत्त्वपूर्ण वाटा आहे.

- ताईसाहेब आपली मुले व त्यांचे शिक्षण ?

मला एकूण ४ मुले पहिला-डॉ.रणजित, एम.एस., एम.सी.एच., दुसरा-श्री.विवेक, ॲटोमोबाईल इंजिनिअर तीन-उर्मिला, एम.ए.इंग्रजी व एम.एम.मराठी, चार-डॉ.वैजयंती, बी.ए.एम.एस.

- ताईसाहेब आपणास जगताप साहेबांचे सहकार्य लाभते का ?

होय, निश्चितच. मला प्रत्येक क्षेत्रात त्यांचे सहकार्य लाभते. मुलांच्या शिक्षणाचे प्रश्न असो, सामाजिक प्रश्न असो, शैक्षणिक प्रश्न असो अगर कुटुंबाचे प्रश्न असो ते या सर्व कामामध्ये सक्रिय सहभाग दाखवतात त्यांच्या भक्कम पाठिंब्यामुळेच मी जीवनात यशस्वी झाले.

- जगताप साहेब आपले पूर्ण नाव ?

रामचंद्र ज्ञानदेव जगताप

- आपली शैक्षणिक पात्रता ?

बी.ए., बी.टी., एम.एड., बी.पी.एड.

- जगताप साहेब आपल्या गावामध्ये तुमच्या इतके कोण शिकले आहे का ?

मीच आमच्या घरामध्ये, गावामध्ये प्रथम शिकलो. गाव शेतीप्रधान असल्यामुळे शिक्षण त्या काळात कोणाचेच झाले नाही. अनेकांना शिक्षण घेण्याची इच्छा असून देखील गरिबीमुळे शिकता आले नाही. याची खंत आजही माझ्या मनाला आहे.

- जगताप साहेब आपले आई-वडिल आपल्या लहानपणीच देवाघरी गेले. परंतु तुमचे शिक्षण पुढे कोणी केले ?

माझे पुढील संपूर्ण शिक्षण माझे काका आबा रामा जगताप व मावशी अनुसया आबा जगताप या दोघांनी माझे शिक्षण पूर्ण केलेच पण त्याबरोबर त्यांनी सामाजिक, कौटुंबिक व शैक्षणिक जाणिवही करुन दिली. शिक्षणाचे खरे धडे या उभयतांच्याकडून मिळाले. तेच माझे खरे आई-वडील आहेत.

- जगताप साहेब आपले प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण कोठे झाले ?

प्राथमिक शिक्षण औंध संस्थेत 'कोडोली' येथे व माध्यमिक शिक्षण टिळक हायस्कूल, कराड व उच्च शिक्षण पुणे येथे झाले.

- जगताप साहेब आपण शिक्षक क्षेत्राकडे कसे काय वळलात ?

सन १९५४ मध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटील ससून हॉस्पीटलमध्ये ॲडमिट होते त्यावेळी मी बोर्डींगमध्ये राहात होतो. त्यांची सेवा करण्यासाठी आम्ही बोर्डींग मधील मुले आळीपाळीने जात होतो. तेव्हा आण्णांच्या इच्छेने मी 'शिक्षक' या क्षेत्राकडे वळलो.

- जगताप साहेब आपणास शिक्षणा व्यतिरिक्त कोणकोणत्या क्षेत्रात आवड आहे ?

मला लहानपणापासून विविध खेळांची आवड आहे. यामध्ये कुस्ती, कब्बडी माझा आवडीचा खेळ. तसेच 'लग्न जुळविणे' हे सामाजिक कार्य आजही करीत आहे. तसेच 'शेती' आधुनिक पध्दतीने करणे इत्यादी क्षेत्रांची आवड आहे.

- जगताप साहेब आपणास शिक्षण क्षेत्रातील पुरस्कार मिळाला आहे का ?

होय. महाराष्ट्र राज्य शासनाचा आदर्श शिक्षक पुरस्कार, रयत शिक्षण संस्थेचा डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील पुरस्कार आणि कै.रा.तू.भोईटे स्मृति आरोग्य प्रतिष्ठान, बारामती यांचा राजमान्य राजश्री सखल गुणाले सदा यशवंत ज्येष्ठ व आदर्श मुख्याध्यापक पुरस्कार इत्यादी पुरस्कारांनी गौरविण्यात आले आहे.

- जगताप साहेब आपण लेखन केले आहे का ?

होय. मी अनेक मासिकामधून कविता, विविध विषयांवरचे लेख लिहिले आहेत. पण पुस्तकरुपाने प्रसिध्द केले नाहीत. याची खंत अजूनही मनाला आहे.

- जगताप साहेब आपले शैक्षणिक गुरु कोण ?

माझे शैक्षणिक गुरु प्रथम डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील व दुसरे माझे मामा श्री.पांडुरंग बापू माने.

- जगताप साहेब आपण 'नोकरी' आणि 'समाजकार्य' करीत असताना कौटुंबिक सहकार्य मिळते का ?

होय. माझ्या या एकूणच वाटचालीमध्ये सौभाग्यवतींचा मोठा वाटा आहे. त्या प्रत्येक गोष्टीची आठवण

करुन देतात पण त्याबरोबर सामाजिक कार्यातही मला त्यांचे सहकार्य मिळते.

- जगताप साहेब आपल्या घरांमध्ये पिढीजात व्यवसाय कोणता ?
आमचा पिढीजात व्यवसाय 'शेती' हाच आहे. आजोबा-पणजोबा पासून ते आजअखेर 'शेती' हा व्यवसाय आहे.

- जगताप साहेब आपल्या मुलांनी पुढे काय करावे असे तुम्हांला वाटते ?
नोकरी/व्यवसाय याबरोबरच समाजकार्यही करावे. आज माझा मोठा मुलगा डॉ.रणजित वैद्यकीय क्षेत्रात पुणे शहरामध्ये मोठा नावलौकिक मिळवलेला आहे. तो गरीब कुटुंबांची मोफत तपासणी करुन औषधेही देतो. तसेच बाबा आमटे यांचा 'आनंदवन' व 'हेमलकसा' या दोन ठिकाणी आपल्या वैद्यकीय टीमसह जाऊन आदिवासी रुग्णांची मोफत तपासणी करतात व माझा दुसरा मुलगा विवेक ॲटोमोबाईल इंजिनिअर असून त्याचे कराड येथे वर्कशॉप आहे. तो आर.टी.ओ.च्या प्रशिक्षणार्थी विद्यार्थ्यांना मोफत मार्गदर्शन करतो. या माझ्या दोन्ही मुलांचा अभिमान वाटतो.

- जगताप साहेब आपण उंब्रज येथील महिला महाविद्यालयाला नाव द्यायचे कसे ठरविले ?
सौ.लक्ष्मीबाई पाटील व डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील या उभयतांनी बहुजन समाजातील मुला-मुलींच्यासाठी आयुष्यभर त्याग केला. हे माझ्या व सौभाग्यवतीच्या ध्यानी होते. आपणही त्यांच्या या त्यागामध्ये सहभागी व्हावे अशी मनस्वी इच्छा होती. या हेतूनेच आम्ही नाव देण्याचे ठरविले. बहुजन समाजाच्या मुला-मुलींनी शिकावे त्यांचे शिक्षण पैशाअभावी थांबू नये म्हणून आम्ही या महिला महाविद्यालयास मोठे आर्थिक सहकार्य करुन संस्थेच्या परवानगीने नाव देण्याचे ठरविले.

- जगताप साहेब या महाविद्यालया संदर्भात आपल्या अपेक्षा कोणत्या आहेत ?
हे महाविद्यालय फक्त 'कला' शाखेचे आहे. परंतु पुढे कॉमर्स, सायन्स याही शाखा निघाव्यात. तसेच मुलींच्यासाठी निरनिराळे कोर्सेस, M.P.S.C., U.P.S.C. याचे मार्गदर्शनपर वर्ग चालू आहेत, पुढे त्याचा विस्तार व्हावा व कोर्सेस सवलतीच्या दरात मिळावेत अशी आमची अपेक्षा आहे. तसेच क्रीडा क्षेत्रही सुविधांनी बनावे. यासाठी जास्तीत जास्त सहकार्य करावे.

जगताप साहेब आपण दोघा उभयतांनी जी आम्हांस मुलाखतीद्वारे जी माहिती दिली त्याबद्दल महाविद्यालयाच्या वतीने आम्ही आपले मनापासून आभारी आहोत !

❑ ❑ ❑ ❑

|| कार्यक्रम त्रिविधा ||

ग्रंथप्रदर्शनाचे उद्घाटन करताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

सामाजिक शास्त्रांचे उद्घाटन प्रसंगी प्रा.डॉ.शर्मा यांचे स्वागत करताना प्रा.यादव, प्रा.डॉ.पाटील, प्रा.डॉ.साळुंखे व प्रा.निर्मळे

२ ऑक्टोबर गांधी जयंती निमित्त "स्वच्छ भारत, स्वस्थ भारत" अभियाना अंतर्गत प्राध्यापकांना शपथ देताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

भूगोल विभागातर्फे वृक्ष संवर्धन कार्यक्रमात वृक्षांना राखी बांधून कर्तव्य पार पाडताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे व प्राध्यापक वर्ग

पद्मश्री डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांच्या जयंती निमित्त प्रतिमा पूजन करताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

भित्तीपत्रकातील साहित्याची विद्यार्थिनींना माहिती देताना डॉ.अभय पाटील व प्रा.मारुती तांबे

।। कलादालन ।।

तेजस्वी पवार बी.ए.भाग १

स्नेहा चव्हाण बी.ए.भाग २

स्नेहा चव्हाण बी.ए.भाग २

स्नेहा चव्हाण बी.ए.भाग २

रोहिणी जाधव बी.ए.भाग २

रोहिणी जाधव बी.ए.भाग २

।। महाविद्यालय परिवार ।।

मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांच्या समवेत 'त्रिवेणी' नियतकालिक विभागीय संपादक मंडळ

मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांच्या समवेत वरिष्ठ महाविद्यालयाचा प्राध्यापक वर्ग

मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांच्या समवेत शॉर्ट टर्म कोर्सचे अध्यापक वर्ग

मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांच्या समवेत महाविद्यालयाचा शिक्षकेतर सेवक वर्ग

|| सांस्कृतिक विभाग : मनोरंजन ||

'माझ्या डोळ्यातील काजळ ग' नृत्य सादर करताना कु.काजल व कु.धनश्री

'राधा नाचेंगी' कॉकटेल नृत्य सादर करताना कु.मिनाक्षी व कु.प्रियांका

'आयो रे मारो ढोलना' नृत्य सादर करताना कु.सविता म्हेत्रे

'शाळेतील गंमती जंमती' हास्य नाटिका सादर करताना बी.ए.भाग १ च्या विद्यार्थिनींनी

'दुनियादारी' नृत्य सादर करताना इंग्रजी विभागाच्या विद्यार्थिनींनी

'लावणी' सादर करताना कु.आरती कुडाळकर

रयत शिक्षण संस्थेचे
सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय,उंब्रज

|| कार्यक्रम विविधा ||

ग्रंथप्रदर्शनाचे उद्घाटन करताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

सामाजिक शास्त्रांचे उद्घाटन प्रसंगी प्रा.डॉ.[illegible] करताना प्रा.यादव, प्रा.डॉ.पाटील, प्रा.डॉ.[illegible] व प्रा.[illegible]

२ ऑक्टोबर गांधी जयंती निमित्त ''स्वच्छ भारत, स्वस्थ भारत'' अभियाना अंतर्गत प्राध्यापकांना शपथ देताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

भूगोल विभागातर्फे वृक्ष संवर्धन कार्यक्रमात वृक्षांना राखी बांधून कर्तव्य पार पाडताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे व प्राध्यापक वर्ग

पद्मश्री डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांच्या जयंती निमित्त प्रतिमा पूजन करताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

भितीपत्रकातील साहित्याची विद्यार्थिनींना माहिती देताना डॉ.अभय पाटील व प्रा.मारूती तांबे

|| सांस्कृतिक विभाग : मनोरंजन ||

'माझ्या डोळ्यातील काजळ ग' नृत्य सादर करताना कु.काजल व कु.धनश्री

'राधा नाचेंगी' कॉकटेल नृत्य सादर करताना कु.मिनाक्षी व कु.प्रियांका

'आयो रे मारो ढोलना' नृत्य सादर करताना कु.सविता म्हेत्रे

'शाळेतील गंमती जंमती' हास्य नाटिका सादर करताना बी.ए.भाग १ च्या विद्यार्थिनी

'दुनियादारी' नृत्य सादर करताना इंग्रजी विभागाच्या विद्यार्थिनी

'लावणी' सादर करताना कु.आरती कुडाळकर

अहवाल विभाग

- वार्षिक वैयक्तिक अहवाल — १०४
- विभागीय समिती अहवाल सन २०१४-२०१५
  - १) सांस्कृतिक विभाग — ११४
  - २) लैंगिक छळ प्रतिबंधक समिती — ११५
  - ३) शॉर्ट टर्म कोर्सेस समिती — ११५
  - ४) तक्रार निवारण समिती — ११५
  - ५) प्रवेश समिती — ११६
  - ६) ॲकॅडमीक कॅलेंडर व टाईम टेबल, रोल कॉल कमिटी — ११६
  - ७) परीक्षा विभाग समिती — ११७
  - ८) स्टाफ वेलफेअर कमिटी — ११७
  - ९) शिस्त समिती — ११८
  - १०) जिमखाना विभाग — ११८
  - ११) विद्यार्थी कल्याण मंडळ — ११८
  - १२) कमवा व शिका योजना — ११९
  - १३) स्टाफ ॲकेडमी कमिटी — ११९
  - १४) स्पर्धा परिक्षा व करिअर मार्गदर्शन — १२०
  - १५) प्रत्यार्भरण समिती — १२०
  - १६) ग्रंथालय विभाग — १२१
  - १७) राष्ट्रीय सेवा योजना — १२१
  - १८) अग्रणी महाविद्यालय योजना — १२२
  - १९) UGC Committee — १२३
  - २०) IQAC Committee — १२३
- आम्ही सहकारी.... — १२४

विभागीय संपादक

प्रा.श्रीमती मनिषा माळी

४) शिवाजी विद्यापीठ इतिहास परिषद - ११वे अधिवेशन - पेपर वाचन 'आगाशिव बौध्द लेणी' दि. १४ व १५ जानेवारी २०१४.

५) शिवाजी विद्यापीठ इतिहास परिषद - ११वे अधिवेशन - पेपर वाचन सत्राध्यक्ष - आधुनिक विभाग - १५ जानेवारी २०१४.

६) शिवाजी विद्यापीठ इतिहास परिषद - 'कार्यकारिणीवर निवड-सातारा जिल्हा, १५ जानेवारी २०१४.

७) शिवाजी विद्यापीठ बी.ए. भाग २ पेपर सेटिंग कामकाज-जागतिक क्रांत्या भाग १ व २ फेब्रुवारी २०१४

८) शिवाजी विद्यापीठ-बी.ए. भाग २ पेपर सेटिंग कामकाज-आय.डी.एस. भाग १ व २ फेब्रुवारी २०१४

९) शिवाजी विद्यापीठ परीक्षा सिनीअर सुपरव्हिजन कामकाज सौ. मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज मार्च २०१४

१०) शिवाजी विद्यापीठ परीक्षा सिनीअर सुपरव्हिजन बहिस्थ कामकाज शिक्षण महर्षी बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, कराड मार्च २०१४

११) शिवाजी विद्यापीठ दूर शिक्षण विभाग बैठक, मराठी सत्तेचा उदय-सहलेखन कामकाज एप्रिल २०१४

१२) शिवाजी विद्यापीठ दूर शिक्षण विभाग बी.ए. भाग २ आणि एम.ए. भाग २ सहलेखन कामकाज. फ्रेंच राज्यक्रांती व चीनची राज्यक्रांती बी.ए. भाग २/एम.ए.भाग २ जागतिक तत्ववेत्ते व आधुनिक भारताचा आर्थिक इतिहास जून २०१४

१३) आर्ट्स व कॉमर्स कॉलेज नागठाणे कार्यशाळा सुधारीत अभ्यासक्रम- बी.ए. भाग २ ऑगस्ट २०१४

१४) ज्ञानप्रबोधिनी एज्युकेशन तासवडे सन्मानपत्र ५ सप्टेंबर २०१४

१५) नॅशनल सेमीनार-बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण-पेपरवाचन : पेशवेकालीन सामाजिक परीस्थिती (गावगाडा) दि. ७ सप्टेंबर २०१४

१६) गांधी जयंती प्रमुख मार्गदर्शक : डी.पी. भोसले कॉलेज, कोरेगांव २ ऑक्टोबर २०१४

१७) शिवाजी विद्यापीठ बी.ए.भाग २ पेपर सेटिंग कामकाज-जागतिक क्रांत्या भाग १ व २ ऑक्टोबर २०१४

१८) शिवाजी विद्यापीठ परीक्षा-सिनीअर सुपरव्हिजन बहिस्थ कामकाज-कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु॥ दि २८ ऑक्टोबर ते ८ नोव्हेंबर २०१४

१९) बी.ए. भाग ३ कॅप सेंटर-स.गा.म. कॉलेज, कराड नोव्हेंबर २०१४

२०) बी.ए.भाग ३ बी.ओ.एस.सब कमिटी शिवाजी विद्यापीठ अभ्यासक्रम तयार करणे दि. ५ व ६ जाने.२०१५

२१) अग्रणी महाविद्यालय योजना 'तज्ञ मार्गदर्शक' म्हणून वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड-शिवछत्रपतींचे युध्दनिती दि. १२ जानेवारी २०१५

२२) शिवाजी विद्यापीठ एल.आय.सी. कमिटी-श्रीमती बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालय, कडेगाव दि. १६ जानेवारी २०१५

२३) बी.ए. भाग ३ बी.ओ.एस. सब कमिटी शिवाजी विद्यापीठ-अभ्यासक्रम तयार करणे दि. २७ व २८ जानेवारी २०१५

२४) नॅशनल सेमिनार : स.गा.म. कॉलेज, कराड-पेपर वाचन : स्वातंत्र्य चळवळीतील कराडचे योगदान-सत्राध्यक्ष-आधुनिक विभाग दि. ३० व ३१ जानेवारी २०१५

२५) राज्यस्तरीय कार्यशाळा-ए.एस.सी. कॉलेज,कासेगांव, सत्राध्यक्ष-आधुनिक विभाग दि. ३फेब्रुवारी २०१५

२६) शिवाजी विद्यापीठ इतिहास परिषद-२०वे अधिवेशन-सत्राध्यक्ष आधुनिक विभाग दि.१४ व १५ फेब्रु.२०१५ प्रा.डॉ.एन.डी. पाटील कॉलेज मलकापूर, ता. शाहूवाडी.

२७) शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर एम.फिल. मार्गदर्शक म्हणून शिवाजी विद्यापीठांमार्फत निवड.

❑ ❑ ❑

प्रा.रामचंद्र यादव
समाजशास्त्र विभाग

१) सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज स्थानिक व्यवस्थापन समितीचा सदस्य शिक्षकांचा प्रतिनिधी बिनविरोध नियुक्ती.

२) शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर बी.ए. भाग तीन समाजशास्त्र या विषयाचा पेपर सेटर म्हणून नियुक्ती.

३) शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर बी.ए.भाग तीन समाजशास्त्र पेपर नं. ११ व १६ आदिवासी समाजशास्त्र अभ्यासक्रम कसा असावा यासाठी सदस्य म्हणून नियुक्ती.

४) शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर सेमिस्टर १ ते ६ पर्यंत बहिस्थ पर्यवेक्षक म्हणून शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर परीक्षा विभागामार्फत नियुक्ती. (बापूजी साळुंखे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, कराड)

५) शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर बी.ए.भाग एक ते एम.ए.सेमीस्टर एक ते सहा पर्यंत पेपर तपासणी व मॉडरेशन म्हणून शिवाजी विद्यापीठ परीक्षा विभागातून नियुक्ती.

६) सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज वसतीगृहासाठी, महाविद्यालय मदतीसाठी सतत देणगी संकलनासाठी आघाडीवर.

७) सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय उंब्रजच्या विविध कमिटीचा चेअरमन-सदस्य-प्रवेश कमिटी, परीक्षा कमिटी, अॅकॅडमीक कॅलेंडर, टाईम टेबल, रोल कॉल लिस्ट चेअरमन.

८) राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय समाजशास्त्र, इतिहास विषयाचे सेमिनार समाजशास्त्र बी.ए.भाग २ च्या अभ्यासक्रमाचे कार्यशाळेत उपस्थिती.

९) एल.बी.एस. कॉलेज, सातारा येथे ऑगस्ट २०१४ रोजी बी.ए.भाग एक, दोन व तीनच्या परीक्षेस येणाऱ्या अडचणी संदर्भात सातारा जिल्ह्यातील महाविद्यालयाचे परीक्षा विभाग व एक शिक्षकेतर सेवक यांची कार्यशाळेला उपस्थिती.

१०) नॅशनल सेमिनार, एस.जी.एम. कॉलेज कराड येथे दिनांक ३०, ३१ जानेवारी २०१५ रोजी ''स्त्रीयांचे प्रश्न व उपाय'' या चर्चासत्रात सक्रिय सहभाग.

११) दिनांक ५-२-२०१५ रोजी वर्ये सातारा येथे कर्मवीर भाऊराव पाटील एम.बी.ए. कॉलेज सातारा येथील राज्यस्तरीय चर्चासत्रात सक्रिय सहभाग.

❑ ❑ ❑

प्रा.दिनेश पाटील

शारिरीक शिक्षण विभाग

१) शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर पुरस्कृत दि.७ ऑगस्ट २०१४ रोजी यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स विद्यानगर कराड येथे 'खेळाडूंची पात्रता प्रमाणापत्र व खोखो खेळातील बदललेले नियम' कार्यशाळेत सहभाग.

२) यशवंतराव चव्हाण इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, सातारा येथे दि.२२ व २३ ऑगस्ट २०१४ रोजी झालेल्या 'रिसेंट ट्रेन्डस् इन फिजिकल एज्युकेशन अँण्ड स्पोर्टस्' या विषयावरील दोन दिवसीय राष्ट्रीय कार्यशाळेत सहभाग.

३) रयत शिक्षण संस्था साताऱ्याच्या कर्मवीर विद्या प्रबोधिनी अंतर्गत घेण्यात येणाऱ्या प्रश्नमंजुषा स्पर्धेसाठी क्रीडा प्रश्नसंच तयार करणेस दि.११ नोव्हेंबर २०१४ रोजी मध्यविभाग कार्यालय सातारा येथे उपस्थित राहून प्रश्नसंच तयार केले.

४) यशोदा शिक्षण संस्था सातारा संचलित लोकनेते सुबराव कदम ज्युनि. कॉलेज ऑफ आर्टस्, कॉमर्स, सायन्स सातारा येथे दि.२ डिसें. २०१४ रोजी 'क्रीडा सप्ताह उद्घाटनास' प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थिती.

५) कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पुसेगाव व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि.१ जानेवारी २०१५ रोजी आयोजित केलेल्या शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर अंतर्गत छात्रसभेत (सातारा जिल्हा) सहभाग घेतला.

❑ ❑ ❑

प्रा.डॉ.तानाजी पाटील

मराठी विभाग

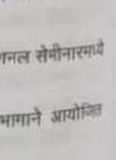

१) भारतीय कला अकादमी मार्फत सांगली जिल्ह्यातील पुरुषांसाठी विविध सांस्कृतिक स्पर्धांचे आयोजन केले. या स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून काम पाहिले. दि.२ ऑगस्ट २०१४

२) आर्टस् अँण्ड कॉमर्स कॉलेज, कासेगाव मराठी विभाग व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित एक दिवसीय महाविद्यालयीन शिक्षक प्रशिक्षण शिबीरमध्ये सहभाग. दि.२७ ऑगस्ट २०१४

३) दिनांक २० जुलै २०१४ रोजी आधार सोशल रिसर्च अँण्ड डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती व संत गाडगे महाराज कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, वडगाव जि.अमरावती यांच्या संयुक्त विद्यमाने इंटरनॅशनल जनरल अंकामध्ये 'युगप्रवर्तक राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांचे सामाजिक कार्य' या विषयावर पेपर प्रसिध्द.

४) दिनांक २३ जाने.२०१४ रोजी श्री.शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, कोल्हापूर येथे नॅशनल सेमीनारमध्ये 'आदिवासी साहित्य व संस्कृती' या विषयावर पेपर वाचन.

५) दिनांक २० जानेवारी २०१४ रोजी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर व मराठी विभागाने आयोजित केलेल्या 'पीएच.डी., एम.फिल्. मार्गदर्शक कार्यशाळेत सहभाग.

६) दिनांक १३ सप्टेंबर २०१४ रोजी श्रीमती प्रभुबाई गरवारे कला महाविद्यालय सांगली व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या वतीने बी.ए.भाग-२ (अभ्यासपत्रिका क्र-४ आणि ६ पद्य आणि संपादन प्रक्रिया) या बदललेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित एक दिवसीय चर्चासत्रात सहभाग.

७) दिनांक २७ डिसेंबर २०१४ रोजी आधार सोशल रिसर्च अँन्ड डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टिटयुट, अमरावती व जी.एस.टोंपे आर्टस्, कॉमर्स अँन्ड सायन्स कॉलेज, चंदूर बजार यांच्या संयुक्त विद्यमाने नॅशनल कॉन्फरन्समध्ये 'लोकसंस्कृती जपणारा-महाराष्ट्रातील भटका धनगर समाज' या विषयावर पेपर प्रसिध्द.

८) 'डोंगरापल्याड : स्वरुप आणि समीक्षा' या ग्रंथाचे 'सुंबरान' ओवीगीताचे स्वरुप या विषयावर समीक्षात्मक लेखन. दिनांक ६ डिसेंबर २०१४

९) दिनांक १ जून २०१४ रोजी 'धनगरी ओवीगीतांचा चिकित्सक अभ्यास' हा समीक्षात्मक ग्रंथ प्रकाशित.

१०) महात्मा ज्योतिबा फुले कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय भातकुली जि.अमरावती व आधार सोशल रिसर्च अँन्ड डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती येथे एक दिवसीय राष्ट्रीय परिषदेत 'संत रामदास यांचे वाङ्मयीन कार्य' या विषयावर पेपर प्रसिध्द.

११) मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालय कडेगाव व शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यस्तरीय चर्चासत्रात ''आत्मचरित्रातील स्त्री'' या विषयावर पेपर वाचन.

१२) सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज 'स्थानिक व्यवस्थापन समितीचा' सदस्य म्हणून बिनविरोध निवड.

❑ ❑ ❑

प्रा.लालासाहेब पवार

अर्थशास्त्र विभाग

१) रयत शिक्षण संस्थेच्या कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी, सातारा मार्फत आयोजित दि. ७ व ८ मे रोजीच्या शैक्षणिक चर्चासत्रात सहभाग. ठिकाण-डी.जी. कॉलेज, सातारा

२) कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पुसेगांव येथे झालेल्या दोन दिवशीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात 'Role of FDI in Economic Development of India' शोधनिबंध वाचन व राष्ट्रीय जरनलमध्ये प्रसिध्द.

३) आण्णासाहेब आवटे कॉलेज, मंचर येथे झालेल्या राष्ट्रीय चर्चासत्रात 'Green revolution in India' शोधनिबंध वाचन व आंतरराष्ट्रीय जरनलमध्ये प्रसिध्द.

४) छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा येथे झालेल्या 'Agrasiv Distress in India' या एकदिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध वाचन.

५) बी.ए. भाग १ व २ समिस्टर १ ते ४ साठी शिवाजी विद्यापीठाकडून पेपर तपासणीसाठी नियुक्ती

६) सौ. मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज येथील राष्ट्रीय सेवा योजनेमध्ये कार्यक्रम अधिकारी म्हणून कार्य.

वार्षिक अहवाल सन २०१४-२०१५

प्रा. सुहास निर्मळे
मराठी विभाग प्रमुख

१) बदललेला अभ्यासक्रम शिक्षक प्रशिक्षण शिबिर - दि. २०.८.२०१४
सत्र अध्यक्ष : अनुवाद प्रक्रिया - बी.ए. भाग २

२) काव्यलेखन आणि काव्यवाचन कार्यशाळा - दि. २३.९.२०१४
कविता वाचन - शिक्षण महर्षी बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, कराड

३) 'श्रावणसरी' काव्यवाचन कार्यक्रम-दि.२७.८.२०१४ - कवितावाचन व काव्यनिर्मिती विषयक विचार : व्याख्यान

४) राष्ट्रीय सेवा योजना शिबीर - कवठे ता.कराड
प्रसारमाध्यमे आणि युवकांचा सहभाग : व्याख्यान दि. २४.१२.२०१४

५) हिंदी व मराठी दलित साहित्य : या विषयावर व्याख्यान
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा दि. २६.२.२०१४

६) राज्यस्तरीय मराठी चर्चासत्र : मराठी साहित्यातील लोकसंस्कृतीचे दर्शन दि. २१.१.२०१५
१. सत्र अध्यक्ष २. शोधनिबंध वाचन - कोल्हापुरातील मंदिर शिल्पे आणि स्थापत्य संस्कृती
श्री. रावसाहेब रामराव पाटील महाविद्यालय, सावळज, जि. सांगली

७) परीक्षक - खुली निबंध स्पर्धा, उंब्रज - 'आदर्श राजमाता जिजाऊ'

८) परीक्षक - रयत प्रज्ञाशोध परीक्षा - २०१५

❑ ❑ ❑

प्रा.डॉ.मच्छिंद्र सकटे
समाजशास्त्र विभागप्रमुख

१) याकोहामा, जपान येथे झालेल्या २३व्या समाजशास्त्र विषयाच्या 'जागतिक परिषदेत' 'Renewable Energy : A Study of Vankuswade Wind park, India' या शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-१३-१९ जुलै २०१४.

२) महात्मा गांधी काशी विद्यापीठ, वाराणसी येथे झालेल्या 40th All-India Sociological Conference मध्ये 'Impact of Globalization on Higher Eucation' या शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक- २९, ३० नोव्हें व १ डिसेंबर २०१४.

३) मराठी समाजशास्त्र परिषदेच्या वतीने डॉ.अरविंद ब.तेलंग वरिष्ठ महाविद्यालय, निगडी, पुणे येथे झालेल्या समाजशास्त्र विषयाच्या २५व्या National Conference मध्ये 'Violance against Dalits and Women in Maharashtra' या विषयावर शोधनिबंध वाचन. दिनांक-२६ व २७ डिसेंबर२०१४

४) SNDT महिला विद्यापीठाचे श्रीमती सी.बी.शाह महिला महाविद्यालय, सांगली येथे ICSSR पुरस्कृत झालेल्या National Seminar मध्ये 'स्त्री भ्रूण हत्या : एक सामाजिक समस्या' या विषयावर शोधनिबंध सादर. दिनांक-१६ जानेवारी २०१५

५) SNDT महिला विद्यापीठाचे, श्रीमती सी.बी.शाह महिला महाविद्यालय, सांगली येथे ICSSR पुरस्कृत National Seminar मध्ये 'Gender Inequality in Education : A Sociological Analysis' या शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-१६ जानेवारी २०१५

६) एस्.जी.एम्.कॉलेज, कराड येथे झालेल्या UGC पुरस्कृत दोन दिवसीय National Seminar मध्ये 'स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्रीयांचा बदलता दर्जा-एक आढावा' या विषयावर शोधनिबंध सादर. दिनांक-३० व ३१ जानेवारी २०१५

७) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद येथे झालेल्या ICSSR पुरस्कृत दोन दिवसीय National Conference मध्ये "Searching Social Justice for Dalits and Women in India" या शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-१६ व १७ फेब्रुवारी २०१५

८) शिवाजी विद्यापीठ, समाजशास्त्र परिषदेच्या वतीने न्यू कॉलेज, कोल्हापूर येथे झालेल्या एक दिवसीय राज्यस्तरीय अधिवेशनामध्ये 'Social Reform Movement in India' या विषयावर शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-७ मार्च २०१५

९) मुंबई विद्यापीठ, मुंबई येथे आयोजित करण्यात आलेल्या National Seminar मध्ये Seasonal Migration of Shepherd Communities in Western Maharashtra' या विषयावर शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-१३ मार्च २०१५

१०) यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, पाचवड, जि.सातारा येथे आयोजित करण्यात आलेल्या UGC पुरस्कृत एक दिवसीय National Seminar मध्ये "Contribution of Dr.Babasaheb Ambedkar in Women Empowerment" या विषयावर शोधनिबंधाचे वाचन. दिनांक-२४ मार्च २०१५

११) वीर वाजेकर महाविद्यालय, फुंडे (मुंबई) येथे झालेल्या इंग्रजी विभागाच्या National Conference मध्ये 'Dalit Literature - A Sociological Analysis' या विषयावर Resource Person म्हणून सहभाग - दि. २६ व २७ मार्च २०१५

- 'देशाबाहेर' या प्रवासवर्णनपर ग्रंथाचे प्रकाशन. ३१ ऑगस्ट २०१४, कोल्हापूर
- 'महात्मा फुले समग्र वाङ्मय' या ग्रंथाचे संपादन. प्रतिमा प्रकाशन, पुणे

❑ ❑ ❑

प्रा.डॉ. अभय पाटील
इतिहास विभागप्रमुख

१) तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून पद्मभूषण वसंतदादा पाटील महाविद्यालय तासगांव-भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील स्त्रियांचे योगदान - जानेवारी २०१४

२) तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून ए.एस.सी. कॉलेज, रामानंदनगर, कि.वाडी-इतिहास आणि भूगोल संबंध. 'भूगोल दिन' जानेवारी २०१४.

३) बी.ए. भाग २ बी.ओ.एस.सब कमिटी - अभ्यासक्रम तयार करणे, जागतिक क्रांत्या भाग १ व २ - जानेवारी २०१४

७) सौ. मंगलाताई रामचंद्र जगताप महिला महा., उंब्रज अग्रणी महाविद्यालय योजनेचे प्रमुख म्हणून कार्य.
८) महाविद्यालयाच्या विविध समित्यांवर सदस्य म्हणून कार्य.
९) स्टुडंट फ्रीशीप ॲण्ड स्कॉलरशिप समितीचे चेअरमन म्हणून कार्य.

❑ ❑ ❑

प्रा. अनिल अहिवळे
हिंदी विभाग प्रमुख

१) जयसिंगपूर कॉलेज जयसिंगपूर येथे दि. ९ ऑगस्ट २०१४ रोजी द्वितीय वर्ष साहित्य हिंदी पेपर नं. ४, ६ पुर्नरचित अभ्यासक्रमासाठी आयोजित कार्यशाळेस उपस्थित.
२) श्रीमती मीनलबेन मेहता कॉलेज ऑफ आर्टस ॲण्ड कॉमर्स, पांचगणी येथे दि. १२ ऑगस्ट २०१४ रोजी द्वितीय वर्ष साहित्य हिंदी पेपर नं. ३, ५ पुर्नरचित अभ्यासक्रमासाठी आयोजित कार्यशाळेस उपस्थित.
३) शिक्षणमहर्षी बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, कराड येथे दि. १७.१.२०१५ रोजी आयोजित ''जनसंचार माध्यमोमें हिंदी और रोजगार अवसर'' चर्चासत्रात सहभाग.
४) सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड येथे दि. २९ जानेवारी २०१५ रोजी आयोजित 'आधुनिक हिंदी कविता में राष्ट्रीय भावना' चर्चासत्रात सहभाग

❑ ❑ ❑

प्रा.डॉ.श्रीमती वंदना मोहिते
हिंदी विभाग

१) सौ.एम.आर.जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज येथे दोन दिवसीय ''राष्ट्रीय चर्चासत्राचे'' संयोजिका म्हणून काम पाहिले व I.S.B.N. मध्ये जे मासिक प्रकाशित झाले त्याचे संपादक म्हणून काम पाहिले. याच चर्चासत्रामध्ये पेपर वाचन केले व I.S.B.N.-No-2230-7850 मध्ये पेपर प्रकाशित झाला. (दि.०८-०१-१४)
२) दि.२८ मार्च २०१४ ते २५ एप्रिल २०१४ या कालावधीमध्ये ''गोवा विश्वविद्यालय'' गोवा येथे 'A' ग्रेड प्राप्त करून ओरिएंटेशन कोर्स पूर्ण केला.
३) एल.बी.एस. कॉलेज सातारा येथे संपन्न झालेल्या ''राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये'' पेपर वाचन केले व हा पेपर (I.S.B.N.-978-93-83004-20) प्रकाशित झाला. (विषय-''हिंदी मराठी के आंबेडकरवादी साहित्यकार'' (दि.३०-१-१४)
४) दत्ताजीराव कदम आर्टस् कॉमर्स ॲण्ड सायन्स कॉलेज इचलकरंजी येथे संपन्न झालेल्या दोन दिवसीय ''राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये'' पेपर वाचन केले. (विषय-हिंदी के आंचलिक उपन्यास : महत्त्व एवं विशेषताएँ) (दि.२३-२४ जानेवारी २०१५)
५) वेणुताई चव्हाण कॉलेज कराड येथे दोन दिवसीय ''राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये'' पेपर वाचन केले. (विषय-भक्तिभाव के दोहों का हिंदी साहित्य में योगदान) (दि.१३-१४ फेब्रुवारी २०१५)

६) शिक्षणमहर्षी बापूजी साळुंखे महाविद्यालय कराड येथे ''अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत होणाऱ्या कार्यशाळेस उपस्थित. (विषय-जनसंचार माध्यमों में हिंदी और रोजगार के अवसर) (दि.१७-०१-१५)
७) एस.जी.एम.कॉलेज कराड येथे ''अग्रणी महाविद्यालय'' योजनेअंतर्गत संपन्न झालेल्या कार्यशाळेस हजर. (विषय-आधुनिक हिंदी कविता में राष्ट्रीय भावना) (दि.२९ जानेवारी २०१५)
८) कृष्णा महाविद्यालय रेठरे येथे हिंदी दिनानिमित्त ''हिंदी दिनाचे महत्व'' या विषयावर व्याख्यान दिले.

❑ ❑ ❑

Prof. Latika Subhash Patil
Head, English Department

1) Registration for Ph.D. in Shivaji University, Kolhapur. Title of Ph.D. Research-'A study of protest in the select Translated Political Novels of Gabriel Garcia Marquez and Mario Vargas Llosa'

Participation in Seminar-
1) National Seminar on 'Gender Studies in Global Perspectives' at Dept of English, Shivaji Uni. Kolhapur.
2) One day seminar on 'Higher Education-Present and Future' at Karmveer Bhaurao Patil Institute of Management Studies and Research, Satara.
3) Lecture on 'Third Cycle of NAAC' at Savitribai Phule Mahila Mahavidyalaya, Satara.
4) One day National Seminar on 'Creative Ways of Teaching English Language and Literature' at V.C.College, Karad
5) Two Day National Seminar on 'Quality Enhancement in Teaching, Learning and Evaluation' at D.G.College, Satara.

❑ ❑ ❑

Mrs. Asha Madavi
Department of Geography

1. Actively Participated & Paper published entitiles Disaster Management at the National Level Conference on Natural Calamities & its Management in India held at Matoshri Bayabai Kadam Mahavidyalaya, Kadegoan on 5 to 7 December 2014.
2. 'Gond Aadivasi Jatika Vishleshanatamak Abhayas' Research Articles published in Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati in December 2014.
3. Lecture delivered on 'Clean India Healthy India' dated on 11th Jan.2015 in NSS camp of Arts & Commerce College Pusegoan.

4. Lecture delivered on 'Mahila Aani Sanskruti 'dated on 16th Jan.2015 in M.R. Jagtap Mahila Mahavidyalaya, Umbraj.
5. Lecture delivered on 'Geography of Maharashtra & India' for MPSC Preliminary Exam Month on Dec. to Feb. in M.R. Jagtap Mahila Mahavidyalaya, Umbraj.
6. Actively Participated & Paper present entitiles Green revolution in India at the National level Seminar held at Chtt. Shivaji College, Satara dated on 7 Feb. 2015.
7. Paper published entities Green revolution in India in the Internation Journal in National Level Conference held at Annasaheb Awate College, Manchar on 6 to 7 Feb 2015.
8. Worked as a Co-ordinator of Short Term Courses in the M.R. Jagtap Mahila Mahavidyalaya, Umbraj.
9. Participated the National level seminar held at Chtt.Shivaji College, Satara dated on 13 Feb 2014.

❑ ❑ ❑

प्रा. मारुती तांबे, एम.ए.
इतिहास विभाग

१) महाविद्यालयान्तर्गत विविध समित्यांमध्ये सदस्य म्हणून कामकाज पाहिले.
२) महाविद्यालयामध्ये कर्मवीर विद्या प्रबोधिनी कमिटी चेअरमन म्हणून काम पाहिले.
३) एस.एस.जी.एम. कॉलेज, कोपरगांव येथे दि. १६-१७ जानेवारी २०१५ मध्ये राज्यस्तरीय चर्चासत्र झाले. त्यात 'महाराष्ट्रातील माथाडी कामगार चळवळ' या विषयी शोध निबंध सादर. सदर शोधनिबंध प्रकाशित झाला आहे.
४) एस.जी.एम. कॉलेज, कराड येथे दि. २९, ३० जानेवारी २०१५ रोजी राष्ट्रीय चर्चासत्र झाले त्यात 'नेताजी सुभाषचंद्र बोस' याविषयावर पेपर पाठविला.
५) कर्मवीर विद्या प्रबोधिनी मार्फत संस्थेत सुगम गायन स्पर्धा झाली. त्यात दोन मुलींचा सहभाग घेऊन त्यांना प्रशस्तीपत्र मिळवून दिले.

❑ ❑ ❑

Badrinath Dhakne
Librarian

- **Chapter in Edited book**
  Dhakne B.D. (2015), 'Cloud computing for libraries' Transformation of Knowledge Resource Centres in Collaborative Era, New Delhi: Agro-Bio Vet Press P.P. 150 (ISBN 978-93-84-502-00-3)
- **Paper presented and published in Conference / Seminar International Conference :**
  Dhakne B.D.(2015), 'Mobile Phone : A tool of Library Services' in Bari, N.U. and Khandare R. B.(Ed.s), Role of Higher Education in creation of knowledge society. Paper presented at, Sadguru Education Soc., Jalgaon, at 21-22 Feb 2015, ISBN

National Conference
- Dhakne B.D.(2015), 'Web : A tool of library marketing' Paper presented in UGC sponsored National conference on 'Knowledge Management : Challenges for Library & Information Professionals" organized by Arts, Science and Commerce College, Ramanandnagar (Burli), Kirloskarwadi, on 28th Nov. 2014

Workshop
- Participate the 4 days national workshop on 'Library Computerization : Process, Methods, and System using MKCL's Libreria: Library Management software (LCPMS), organized by Karmaveer Bhaurao Patil College Washi on Dec 1-4, 2014.
- Delivered lectures to M Lib Student at YCMOU center Y. C. College Satara in 2014-15 academic year.

❑ ❑ ❑

प्रा.मनिषा माळी
मानसशास्त्र विभाग

१) महाविद्यालयातील विविध समित्यांमध्ये (एन.एस.एस. समिती, सांस्कृतिक समिती, शॉर्ट टर्म कोर्स समिती इ.समित्यांमध्ये सदस्य म्हणून कार्यरत.
२) महाविद्यालयातील बालवाडी शिक्षक प्रशिक्षण कोर्सचे अध्यापन केले.
३) राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर येथे दि.६ ऑगस्ट २०१४ रोजी झालेल्या 'मानसशास्त्र विषयातील-बी.ए.भाग २ (Sem.III) या सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित कार्यशाळेत सहभाग.
४) श्रीमती कस्तुरबाई वालचंद महाविद्यालय, सांगली येथे दि.६ सप्टेंबर २०१४ रोजी झालेल्या 'मानसशास्त्र विषयातील बी.ए.भाग-२ (Sem-IV) या सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित कार्यशाळेत सहभाग.

❑ ❑ ❑

प्रा. भारत सकटे
इंग्रजी विभाग

१) परीक्षक - स्वत प्रज्ञाशोध परीक्षा २०१५
२) Aston International E-School मार्फत सन्मानपत्र
3) Worked as Teacher for Spoken English Course.
4) Paper published in Journal
i) The criterion : An International Journal in English (ISSN 0976-8165)(2015)
   Bakha stands as Balram Halwi : The Comparative Study of Two Epic Characters.
ii) International Journal of scientific and research publication volume-2 Issue-6 (ISSN 2290-3153)
   The White Tiger :- Quest of Existence

विभागीय समिती अहवाल सन २०१४-२०१५

सांस्कृतिक विभाग

२० जून रोजी प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सरांशी चर्चा केल्यानंतर कार्य सुरु करण्यात आले. सन २०१४-१५ या वर्षी सांस्कृतिक समितीच्या अध्यक्ष सौ.ए.बी.मडावी यांनी रयत शिक्षण संस्थेच्या नियमानुसार घ्यावयाचे कार्यक्रम बघून आराखडा तयार केला व त्यानुसार कार्यवाही करण्यात आली.

१) दि.२६-०६-२०१४ रोजी छ.शाहू जयंती कार्यक्रम घेऊन या कार्यक्रमाने सांस्कृतिक समितीच्या कार्याची सुरुवात करण्यात आली.

२) दि.०१-०८-२०१४ रोजी लोकमान्य टिळक पुण्यतिथी व अण्णाभाऊ साठे जयंती साजरी करण्यात आली.महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.के.बी. जगदाळे साहेब यांनी प्रतिमेचे पूजन केले.

३) दि.०५-०९-२०१४ सप्टेंबर रोजी शिक्षक दिनानिमित्त प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सरांच्या अध्यक्षतेखाली कार्यक्रम साजरा करण्यात आला. यात विद्यार्थिनींनी प्राध्यापकांना गुलाबपुष्पे देऊन गुरूंच्याबद्दल आदर व्यक्त केला. या दिवशी काही विद्यार्थिनींनी शिक्षकांची भूमिका पार पाडली व सर्व कार्यभार व्यवस्थितपणे पूर्ण केले.

४) २२-०९-२०१४ सप्टेंबर पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा १२७ वा जयंती सोहळ्यानिमित्त वक्तृत्व स्पर्धा, गायन, काव्य, रांगोळी, मेहंदी, पोस्टर, निबंध अशा विविध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

५) २६-०९-२०१४ रोजी उप कुलगुरु मा.श्री. अशोक भोईटे सरांच्या मनोगताने व रयत शिक्षण संस्थेचे सचिव मा.डॉ.गणेश ठाकूर सर यांच्या अध्यक्षतेखाली कार्यक्रम साजरा करण्यात आला.

६) दि.२-१०-२०१४ रोजी राष्ट्रपिता महात्मा गांधी व माजी पंतप्रधान लालबहादूर शास्त्री जयंती साजरी करण्यात आली.प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सर व सर्व प्राध्यापक, प्रशासकीय विभाग यांनी शासनाच्या नियमाप्रमाणे 'स्वच्छ भारत स्वस्थ भारत' अभियानाविषयी शपथ घेतली.

७) दि.०९-१०-२०१४ रोजी दहिवडी कॉलेज दहिवडी येथे जिल्हास्तरीय युवामहोत्सव यात महाविद्यालयातील १२ विद्यार्थिनींनी मंगळागौर या लोककला स्पर्धेत महाविद्यालयाला उत्तेजनार्थ म्हणून पारितोषिक मिळाले. या कार्यक्रमासाठी प्रा.पवार एल.के.सर, प्रा.माळी एम.ए.मॅडम यांनी संयोजन करुन कार्यक्रम पार पाडले.

८) पंडीत जवाहरलाल नेहरू जयंती, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर पुण्यतिथी, क्रांतीसिंह नाना पाटील पुण्यतिथी, संत गाडगे महाराज पुण्यतिथी, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे पुण्यतिथी, सावित्रीबाई फुले जयंती साजरी करण्यात आली., स्वामी विवेकानंद जयंती (युवादिन), नेताजी सुभाषचंद्र बोस जयंती, महात्मा गांधी पुण्यतिथी, छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती, संत गाडगे महाराज जयंती, सावित्रीबाई फुले पुण्यतिथी, यशवंतराव चव्हाण जयंती, यत माऊली कै.सौ.लक्ष्मीबाई पाटील पुण्यतिथी, महात्मा फुले जयंती, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर जयंती इ. साजऱ्या करण्यात आल्या.

९) २६ जाने.हे राष्ट्रीय सण साजरा करण्यात आला.

वर्षभरातील सांस्कृतिक विभागाचे कार्यक्रम महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली व त्यांच्याच प्रेरणेने यशस्वीरित्या संपन्न झाले. सांस्कृतिक विभागातील सदस्य व शिक्षकेतर कर्मचारी वर्गाचे कार्यक्रमासाठी सहकार्य मिळाले.

प्रा.श्रीमती आशा मडावी, सांस्कृतिक विभाग प्रमुख

लैंगिक छळ प्रतिबंधक समिती

शैक्षणिक वर्ष २०१४-२०१५ मध्ये महाविद्यालयातील लैंगिक छळ प्रतिबंधक समिती गठित करण्यात आली. तिची रचना पुढीलप्रमाणे....

अध्यक्ष	: प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे
प्राध्यापक प्रतिनिधी	: प्रा.ए.बी.मडावी
वकील	: ॲड.सुचिता पवार
डॉक्टर	: डॉ.एन.महाडीक
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी	: मनिषा अशोक घाडगे

शैक्षणिक वर्ष २०१४-२०१५ मध्ये समितीतर्फे महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींची बैठक दिनांक २२-०७-२०१४ रोजी घेण्यात आली. या दिवशी या समितीचे सदस्य कोण आहेत व या समितीची कार्यप्रणालीविषयी माहिती विद्यार्थिनींना देण्यात आली. महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थिनींचे मार्गदर्शन करण्यात आले. ''युवती सुरक्षा व छेडछाड प्रतिबंधक उपाय'' तसेच ''युवतींना कर्तव्य आणि स्वसंरक्षण'' या बाबतचे मार्गदर्शन प्रा.ए.बी.मडावी यांनी केले. दुसऱ्या सत्रात विद्यार्थिनींना एकत्र करून पुन्हा चर्चा करण्यात आली व त्यांच्या समस्यांविषयी विचारणा करण्यात आली. यावर्षी समितीकडे एकही तक्रार आली नाही ही महाविद्यालयासाठी आनंदाची बाब आहे.

प्रा.श्रीमती आशा मडावी
लैंगिक छळ प्रतिबंधक समिती प्रमुख

शॉर्ट टर्म कोर्सेस समिती

शैक्षणिक वर्ष २०१४-२०१५ मध्ये २० जून रोजी प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सरांशी चर्चा केल्यानंतर समितीचे कार्य सुरू करण्यात आले. महाविद्यालयातील प्रवेशाबरोबर बी.ए.भाग १ साठी प्रवेश फॉर्म भरून त्यांना महाविद्यालयात सुरू असणारे एकूण ८ कोर्स पैकी कोणत्याही एका कोर्सला प्रवेश घेण्यास परवानगी देण्यात आली. माहे जुलै पर्यंत सर्व विद्यार्थिनींनी विविध कोर्सेसला प्रवेश घेतला. नवीन कोर्स संबंधी चर्चा करण्यात आली. कोर्ससाठी येणाऱ्या शिक्षकांविषयी चर्चा करण्यात आली. गरजू व आर्थिक परिस्थिती दयनीय असणाऱ्या विद्यार्थिनींना प्राचार्य सरांच्या परवानगीने सवलत देण्यात आली. या महाविद्यालयात सुरु असणाऱ्या कोर्समध्ये ऑफीस ॲटोमेशन सर्टीफिकेट कोर्स, स्पोकन इंग्लिश, बालवाडी शिक्षक प्रशिक्षण कोर्स, कुकरी कोर्स, ड्रेस मेकिंग, ब्युटी पार्लर कोर्स, एम.पी.एस.सी. सारखे जीवनोपयोगी कोर्सेस या महाविद्यालयात चालविले जातात यासाठी सर्व विद्यार्थिनींचा उत्तम प्रतिसाद मिळाला आहे.

RQMS या संस्थास्तरीय समितीची भेट दि.०८-०१-२०१५ रोजी महाविद्यालयात होती तेव्हा प्रत्येक कोर्सेसनी आपल्या, आपल्या विभागात प्रात्यक्षिक कार्य केले होते. तसेच कुकरी विभागाने महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व प्रशासकीय विभागासाठी जेवणाचे आयोजन करून आपले प्रात्यक्षिक परीक्षा पूर्ण केली. वर्षभरातील या विभागाचे कार्य महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली व त्यांच्याच प्रेरणेने यशस्वीरित्या संपन्न झाले.

प्रा.श्रीमती आशा मडावी
शॉर्ट टर्म कोर्सेस प्रमुख

तक्रार निवारण समिती

महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींच्या तक्रारीचे निवारण करण्यासाठी महाविद्यालयामध्ये सन २००० पासून 'तक्रार निवारण समिती' कार्यरत असून चालू शैक्षणिक वर्ष सन २०१४-२०१५ मध्ये विद्यार्थीनींच्याकडून आलेल्या विधायक सूचना संदर्भात मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांचे मार्गदर्शन घेऊन आलेल्या विधायक सूचनांचे निवारण करण्यासाठी तक्रार निवारण समितीने विशेष असे

प्रयत्न केले आहेत. प्रथम सत्रात व द्वितीय सत्रात आलेल्या तक्रारींचे कमिटीच्या मार्फत व मा.प्राचार्यांच्या संमतीने निवारण करण्यात आले. या समितीच्या सदस्यांच्या सहकार्याने वर्षभर या कमिटीने काम केले आहे.

प्रा.डॉ.तानाजी पाटील
तक्रार निवारण समिती विभागप्रमुख

प्रवेश समिती

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज येथे बी.ए.भाग एकला जून २०१४ पासून प्रवेश देण्यात आला. १२वी मध्ये पास झालेल्या विद्यार्थिनींचे अभिनंदन करण्यात आले. जूनच्या दुसऱ्या आठवड्यामध्ये माहिती पत्रकाची विक्री करण्यात आली. ता.२० जूनपर्यंत १२० विद्यार्थिनींची गुणानुक्रमे यादी लावण्यात आली. गुणानुक्रमे १२० विद्यार्थिनी एस.सी., ओ.बी.सी., एन.टी.बी., एन.टी.सी., एस.बी.सी. ओपन विद्यार्थिनींना प्रवेश देण्यात आला. जुलैच्या दुसऱ्या सप्ताहामध्ये शिवाजी विद्यापीठाने शेकडा २०% विद्यार्थिनींना प्रवेश देण्यात यावा या सूचनेनुसार १४२ विद्यार्थिनींना नियमानुसार प्रवेश देण्यात आला.

बी.ए.भाग दोनचा निकाल जूनच्या शेवटच्या आठवड्यात लागला. बी.ए.भाग तीनला ८७ विद्यार्थिनींना प्रवेश देण्यात आला. मराठी, हिंदी, इंग्रजी, इतिहास, समाजशास्त्र विषयांची बी.ए.भाग तीनची सोय असल्याने सर्व विभाग विद्यापीठाच्या नियमानुसार पूर्ण करण्यात आले.

बी.ए.भाग एकचा निकाल उशिरा लागल्याने तात्पुरते प्रवेश जुलैमध्ये देण्यात आले. बी.ए.भाग दोनला १०६ विद्यार्थिनींना प्रवेश देण्यात आला. बहुसंख्य विद्यार्थिनींची बी.ए.भाग तीनला विषयाची सोय नसल्याने कराड, नागठाणे, सातारा इ. ठिकाणी पुढील शिक्षणासाठी जावे लागले. प्रवेश समितीला प्राचार्य डॉ.जगदाळे के.बी. यांनी वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. प्रवेश समितीचे चेअरमन यादव यांनी सर्व डिपार्टमेंट कशी फुलफील होतील हे पाहिले. कमिटीतील सदस्यांनी मोलाचे सहकार्य दिले. याबद्दल चेअरमन या नात्याने मी सर्वांचा आभारी आहे.

प्रा.रामचंद्र यादव
चेअरमन-प्रवेश विभाग

ॲकॅडमीक कॅलेंडर व टाईम टेबल, रोल कॉल कमिटी

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज २०१४-१५ माहे जून ते एप्रिल पर्यंतचे ॲकॅडमीक कॅलेंडर प्रत्येक महिन्यामध्ये कोणते काम असेल, पूर्वपरीक्षा, अभ्यासक्रमाचे नियोजन, ठराविक वेळेत अभ्यासक्रम पूर्ण करणे, होमअसाईंमेंट, सेमिनार, क्रिडा स्पर्धा, नेत्यांच्या जयंत्या, विविध समित्यांच्या बैठका इ. विषयांचा उल्लेख ॲकेडमीक कॅलेंडर मध्ये केला आहे. R.Q.M.S., NAAC Committee ला महाविद्यालयाचे कामकाज कसे चालते याचा उल्लेख ॲकॅडमीक कॅलेंडरमध्ये केला जातो.

टाईम टेबल जून २०१४ ते एप्रिल २०१५ मे जून महिन्यात तयार केले जाते. विषय शिक्षक त्या त्या वेळेनुसार तासिकेला वर्गावरती जात असतात. प्रत्येक विषय शिक्षकांच्या नावांसह कोणताही अडथळा न येता टाईम टेबल करावे लागते. विद्यापीठात तसेच संस्थेला विभागीय संचालकांना टाईम टेबल दाखवावे लागते.

जून, जुलै महिन्यात विद्यार्थिनींचे प्रवेश झाले की प्रत्येक वर्गाचे, विषयानुसार विद्यार्थीनी रोल कॉल लिस्ट तयार केली जाते. रोल कॉल लिस्ट तयार करण्यामुळे विषय शिक्षकांना विद्यार्थिनींची हजेरी रोज घेता येते. अनुपस्थित असणाऱ्या विद्यार्थिनींच्या अडचणी कोणत्या आहेत त्यावर मात कशी करता येईल. विद्यार्थिनींची उपस्थिती ८०% भरली तरच विद्यार्थिनींस परीक्षेचा फॉर्म भरता येतो. अन्यथा विद्यार्थिनींचे ॲडमिशन रद्द होते. रोलकॉल लिस्ट करण्यामुळे व विद्यार्थिनींची हजेरी घेतल्याने विद्यार्थिनींचा सेमिस्टरचा निकाल चांगला लागतो. विद्यापीठाला जर विद्यार्थिनींची शंका आली तर विद्यार्थ्यांची हजेरी पत्रक मागवून घेतले जाते.

ॲकॅडमीक कॅलेंडर, टाईम टेबल, रोल कॉल लिस्ट तयार करण्यासाठी प्रा.मढावी ए.बी., श्री.बद्रीनाथ [illegible], ग्रंथपाल श्री.पवार बी.ए. यांचे सहकार्य लाभले. प्राचार्य डॉ.के.बी.जगदाळे यांनी नेहमीच मार्गदर्शन केले याबद्दल चेअरमन या नात्याने मी त्यांचा आभारी आहे.

प्रा.रामचंद्र यादव
चेअरमन-ॲकॅडमीक कॅलेंडर, टाईम टेबल, रोल कॉल लिस्ट

परीक्षा विभाग समिती

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय उंब्रज मधील बी.ए.भाग एक, दोन व तीन या वर्गाची परीक्षा ऑक्टोबर २०१४ मध्ये सराव/पूर्व परीक्षा विद्यापिठाच्या धर्तीनुसार घेण्यात आली. विद्यार्थ्यांच्या मतानुसार आगामी सेमिस्टर पध्दतीने परीक्षा झाली पाहिजे. विद्यार्थ्यांच्या विनंतीला मान देऊन महाविद्यालयामध्ये परीक्षेचे नियोजन करण्यात आले. सेमिस्टर पूर्वी विद्यार्थिनींला पेपरमध्ये किती गुण मिळाले आहेत हे दाखविण्यात आले. पूर्व परीक्षा घेण्याचा परिणाम चांगला झाला. विद्यार्थ्यांच्या उणिवा लक्षात आल्या. विद्यार्थिनींना सेमिस्टर १ पासून ५ पर्यंत चांगले गुण मिळाले.

बी.ए.भाग ची सेमिस्टर १ची परीक्षा २८ ऑक्टोबर पासून सुरु झाली. सर्व परीक्षा २२ डिसेंबर पर्यंत चालू होत्या. परीक्षा अत्यंत व्यवस्थित पार पाडल्या. प्राचार्यांच्या सूचनेनुसार अंतर्गत परीक्षेचे सुपरव्हिजन प्राध्यापकांनी केले. तसेच बहिस्थ परीक्षा सुपरवायझरची कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु.।। तसेच बापूजी साळुंखे महाविद्यालय कराड येथे नेमणूक करण्यात आली. बी.ए. भाग दोन व तीनचा निकाल अद्यापपर्यंत लागलेला नाही.

बी.ए.भाग तीनची १० गुणांची सेमिनार घेण्यात आली. सेमिनार घेण्यापुढे विद्यार्थिनींच्या गुणवत्तेमध्ये वाढ झाली व साहसीपणा निर्माण झाला. तसेच बी.ए.भाग तीन सेमिस्टर ६ साठी प्रत्येक विषयानुसार एक प्रोजेक्ट घेण्यात येणार आहे. विद्यार्थ्यांना संशोधनासाठी आवड निर्माण होईल.परीक्षा घेण्यासाठी मा.डॉ.प्राचार्य कैलास जगदाळेसो, महाविद्यालयातील शिक्षक, शिक्षकेत्तर सेवक तसेच परीक्षा विभागातील सदस्यांचे नेहमीच परीक्षा विभागाला सहकार्य लाभले. चेअरमन या नात्याने मी सर्वांचा आभारी आहे.

प्रा.रामचंद्र यादव
चेअरमन-परीक्षा विभाग

स्टाफ वेलफेअर समिती

महाविद्यालयात सन २०१४-१५ या शैक्षणिक वर्षात स्टाफ वेलफेअर कमिटी अंतर्गत मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांच्या मार्गदर्शनाखाली व स्टाफच्या सहकार्याने खालील कामकाज व्यवस्थितपणे पार पडले.

१) वर्षभरामध्ये महाविद्यालयातून बदली होऊन दुसऱ्या महाविद्यालयात जाणाऱ्या प्राध्यापकांना व शिक्षकेत्तर सेवकांना निरोप देणे व बदलीने या महाविद्यालयात येणाऱ्या सर्वांचे स्वागत करणे.

२) सर्व सेवकांची ओळखपत्रे तयार करणे.

३) वर्षभर 'टी क्लब' च्या माध्यमातून सेवकांना दररोज चहाची व्यवस्था करणे.

४) सर्व सेवकांच्या वर्षभरातील सुख-दु:खाच्या कार्यक्रमामध्ये सहभागी होणे.

५) महाविद्यालयात वर्षभर होणाऱ्या विविध कार्यक्रमाच्या वेळी अल्पोपहार व चहापानाची व्यवस्था करणे.

६) वर्षभरामध्ये सर्व सेवकांचे प्रश्न समजावून घेऊन ते सोडविण्याचा प्रयत्न करणे. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांचे मार्गदर्शन लाभले. स्टाफ वेलफेअर कमिटीमधील सदस्य व कार्यालयीन सेवकांचे सहकार्य लाभले. सर्वांचे मन:पूर्वक आभार.

प्रा.दिनेश पाटील
चेअरमन-स्टाफ वेलफेअर कमिटी

शिस्त समिती

सन २०१४-१५ या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयामध्ये शिस्त निर्माण करण्यासाठी या समितीची स्थापना करण्यात आली. यामध्ये वर्षाच्या सुरवातीला प्राध्यापकांचे व्हरांडा सुपरव्हिजन वेळापत्रक तयार करण्यात आले. वेळापत्रकानुसार प्रत्येक तासाला बसण्याची विद्यार्थिनींना सक्ती करण्यात आली. रिकामा वेळ इतरत्र वाया न घालविता जिमखाना विभाग, ग्रंथालय विभाग, अभ्यासिका येथे जाऊन वेळेचा सदुपयोग करावा असे सूचित करण्यात आले.

विद्यार्थीनींना आवाहन करण्यात आले की त्यांच्या पालकांनी शिस्त समिती व प्राचार्यांशी संपर्क साधावा. त्याप्रमाणे पालकांनी संपर्क साधल्यानंतर प्राचार्यांनी त्यांना योग्य असे मार्गदर्शन केले. महाविद्यालयामध्ये शिस्त निर्माण होण्याच्या दृष्टीने महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांनी सतत मार्गदर्शन केले. तसेच शिस्त समितीमधील प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवकांनी शिस्त समितीस यथोचित सहकार्य केले. त्याबद्दल शिस्त समितीतर्फे सर्वांचे मन:पूर्वक आभार.

प्रा.दिनेश पाटील
चेअरमन-शिस्त समिती

जिमखाना विभाग

शिक्षण प्रक्रियेत बौध्दिक विकासाबरोबरच शरीरसंपदा सुध्दा अतिशय महत्वाची आहे. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी जिमखाना विभाग हा महत्त्वाचा आहे. सांघिक भावना, आज्ञापालन, सहकार्य, स्वार्थत्याग, मानवी समतोल, आरोग्य, शिस्त, एकात्मिकता व साहस हे गुण विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्याचे शारीरिक शिक्षण व खेळ हे एक उत्तम माध्यम आहे.

या वर्षी महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी सातारा विभागीय कबड्डी, व्हॉलीबॉल, ॲथलेटिक्स स्पर्धांमध्ये उत्स्फूर्तपणे सहभाग घेतला. विशेषत: कबड्डी स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या खेळाडूंच्या नेत्रदीपक चढाया व आकर्षक पकडीने प्रेक्षकांची शाबासकी मिळविली. यावर्षी महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या वार्षिक क्रीडा-स्पर्धेत व्हॉलीबॉल, कबड्डी, खो-खो व मैदानी क्रीडा स्पर्धा घेण्यात आल्या. विविध स्पर्धेत महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींनी उत्साहाने भाग घेऊन सर्व स्पर्धा खिलाडू-वृत्तीने पार पाडल्या. कु. पूजा सर्जेराव यादव बी.ए.३ हीने जनरल चॅम्पियनशीप हा बहुमान पटकाविला.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांचे खेळाडूंना नेहमीच प्रोत्साहन असते. खेळाडूंच्या क्रीडा सुविधांबाबत तसेच अडी-अडचणीबाबत खेळाडू बरोबर चर्चा करुन सुविधा उपलब्ध करुन देण्याबाबत ते सतत प्रयत्नशील असतात. जिमखाना विभागात राबविल्या गेलेल्या विविध उपक्रमांच्या वेळी जिमखाना कमिटीच्या सदस्यांनी आणि प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवकांनी जिमखाना विभागास सहकार्य केले. त्याबद्दल सर्वांना मन:पूर्वक धन्यवाद !

प्रा.दिनेश पाटील
चेअरमन-जिमखाना विभाग

विद्यार्थी कल्याण मंडळ

या वर्षी विद्यार्थी कल्याण मंडळाने यशस्वीपणे व उल्लेखनीय कार्य केले आहे. सत्राच्या आरंभी प्रवेशाच्या कालखंडात गरीब व होतकरु विद्यार्थ्यांना प्रवेशासाठी सर्व प्रकारची मदत करण्यात आली. विद्यापीठ नियमानुसार शैक्षणिक प्राविण्यासह विद्यार्थी व कल्याण मंडळाची समिती करण्यात आली. कु.मनिषा अशोक घाडगे बी.ए.भाग ३ मध्ये शिकणाऱ्या विद्यार्थिनीची विद्यार्थी परिषदेच्या 'सचिव' या पदावर सर्वानुमते निवड करण्यात आली. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या प्रत्येक बैठकीत विद्यार्थ्यांच्या तक्रारी संदर्भात चर्चा करुन त्या सर्वतोपरी सोडविण्यात आल्या. विद्यार्थी परिषदेच्या सर्व सदस्यांनी महाविद्यालयाच्या विकासात सहकार्य केले. विद्यार्थी परिषदेच्या सचिव हिने पाचगणी येथे झालेले 'नेतृत्व शिलेदार शिबीर' यशस्वीपणे पार पाडले. तसेच सर्व सदस्यांनी महाविद्यालयात वेळोवेळी झालेल्या कार्यक्रमात व वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभात सहकार्य करुन विद्यार्थी परिषदेच्या कामकाजाचा दर्जा सकारात्मक ठेवण्यात सहभाग घेतला.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांचे वर्षभरातील विविध कार्यक्रमास बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. कमिटीतील सदस्यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले. सर्वांना धन्यवाद.

प्रा.दिनेश पाटील
चेअरमन-विद्यार्थी कल्याण मंडळ

कमवा व शिका योजना

'कमवा व शिका योजना' डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी सर्वप्रथम महाराष्ट्रात सुरू केली. संस्थेच्या अनेक शाखांप्रमाणे या महाविद्यालयातही योजना सुरू आहे.

महाविद्यालयात संस्थेच्या मार्गदर्शनानुसार मा.प्राचार्य यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती कार्यरत असते. समितीचे चेअरमन व सदस्य यांची मा.प्राचार्य यांच्या अध्यक्षतेखाली बैठक घेतल्या जातात व त्याप्रमाणे कार्यवाही केली जाते. बैठकीत निर्णय घेतल्यानंतर विद्यार्थ्यांना नोटीस काढली जाते. त्यांची स्वतंत्र बैठक घेऊन अर्ज भरून घेतले जातात. त्यामधून मुलाखत घेऊन गरीब गरजू विद्यार्थ्यांची निवड केली जाते. महाविद्यालयात असणारे उपलब्ध काम विद्यार्थिनींना वर्षभर दिले जाते. विद्यार्थिनींना कॉलेज सुटल्यानंतर काम दिले जाते. महाविद्यालयात विद्यार्थिनींना झालेल्या कामाचे रोख पैसे दिले जातात.

महाविद्यालय परिसर स्वच्छता, वृक्षारोपण, वृक्षसंवर्धन, खेळाचे मैदानाची निगा, ग्रंथालय व कार्यालयात आवश्यकतेनुसार काम दिले जाते. सहभागी विद्यार्थीनी संख्या ७ इतकी आहे.

सदर योजना यशस्वी करण्यासाठी मा. प्राचार्य यांचे मार्गदर्शन, विद्यार्थिनींचा सहभाग, समिती सदस्य व कार्यालयाचे सहकार्य लाभत आहे.

प्रा.अनिल अहिवळे
चेअरमन-कमवा व शिका योजना

स्टाफ ॲकेडमी कमिटी

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज या महाविद्यालयात शैक्षणिक वर्ष २०१४-१५ या वर्षात महाविद्यालयाच्या स्टाफ ॲकेडमीच्या माध्यमातून महाविद्यालयाच्या प्राध्यापकांनी उद्बोधनपर व्याख्याने दिली व विविध विषयावर सखोल चर्चा घडवून आणली. सदर विभागासाठी पहिले उद्बोधनपर व्याख्यान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांनी 'यु.जी.सी.चा १२ वा प्लॅन' या विषयावर दिले. यु.जी.सी.च्या विविध योजना, उच्चशिक्षणा संदर्भातील सरकारचे बदलते धोरण यावर अत्यंत उपयुक्त माहिती त्यांनी प्राध्यापकांसमोर मांडली. यु.जी.सी.च्या १२ व्या योजनेतील विविध तरतूदी, प्राध्यापकांचे कर्तव्य आणि भूमिका या विशद केल्या. सर्व प्राध्यापकांनी चर्चामध्ये सहभाग घेतला.

स्टाफ ॲकेडमीच्या माध्यमातून दुसरे उद्बोधनपर व्याख्यान महाविद्यालयातील मराठी विभागाचे प्रमुख प्रा.सुहास निर्मळे यांनी 'शांता शेळके यांची कविता' या विषयावर दिले. शांता शेळके यांच्या कवितेतून व्यक्त होणाऱ्या भाव-भावना उलघडून दाखविल्या तर आधुनिक काळातील संदेशवहनातील इंटरनेट वापराबाबत महाविद्यालयाचे ग्रंथपाल बी.डी.ढाकणे यांनी Search strategy and Techniques of searching on web, Special reference to INFLIBNET या विषयावर दिले. प्राध्यापकांनी लायब्ररीद्वारे ई बुक इंटरनेटच्या माध्यमातून कशी व कोणत्या वेब साईटच्या

माध्यमातून शोधावीत आणि त्याचा वापर कसा करावा याचे उद्बोधनपर व्याख्यान दिले.

स्टाफ अॅकेडमी समिती मधील प्रा.यादव आर.एस., प्रा.डॉ.पाटील टी.डी., प्रा.श्रीमती पाटील एल.एस. यांनी सदर कार्यक्रमाचे नियोजन केले. या समितीमधील सर्व सदस्यांना मार्गदर्शन व प्रोत्साहन देण्याचे काम मा.प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे यांनी केले. नॉन टिचींग विभागातील सर्व सहकाऱ्यांनी मदत केली. सर्वांचे मन:पूर्वक आभार.

प्रा.डॉ.अभय पाटील
चेअरमन - स्टाफ अॅकेडमी

स्पर्धा परिक्षा व करिअर मार्गदर्शन

सौ.मंगलताई रामचंद्र जगताप महिला महाविद्यालय, उंब्रज या महाविद्यालयात शैक्षणिक वर्ष २०१४-२०१५ या वर्षात महाविद्यालयाच्या स्पर्धा परीक्षा व करिअर मार्गदर्शन केंद्राची प्रवेश प्रक्रिया ही जुलै २०१४ मध्ये पुर्ण झाली. या विभागासाठी ४० विद्यार्थिनींनी प्रवेश घेतला. या विभागाच्या वतीने महाराष्ट्र शासनाच्या विविध पदासाठीच्या स्पर्धा परिक्षांचे मार्गदर्शन करण्यात आले. त्यामध्ये मुख्यत्वे करून मंत्रालय सहाय्यक, विक्रीकर निरीक्षक, पोलीस दल व बँकिंग क्षेत्रातील विविध पदाच्या पुर्व परीक्षेसाठी महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींना विविध विषयाचे मार्गदर्शन करण्यात आले.

आमच्या महाविद्यालयातील तज्ञ मार्गदर्शका-शिवाय इतर बाहेरील तज्ञ व्याख्याते याकरिता बोलाविण्यात आले. त्यामध्ये प्रा.संतोष पोरे, (स.गा.म.कॉलेज, कराड), प्रा.विकास येलनार, प्रा.डॉ.निळकंठ लोखंडे, प्रा.डॉ.शिवाजी पाटील (छ.शिवाजी कॉलेज, सातारा) या तज्ञ मार्गदर्शका-शिवाय सातारा पोलिस दलातील मान्यवर अधिकारी तुकाराम दादासो जगदाळे साहेब व राजकुमार यादव यांनी आमच्या महाविद्यालयात येऊन स्पर्धा परिक्षाचे महत्व पटवून दिले तसेच संकल्प एज्युकेशन ट्रस्टचे प्रा.पवार.एस.डी. यांनी ही मार्गदर्शन केले.

याशिवाय प्रा.विनोद पिसाळ, प्रा.व्ही.डी.पाटील (कराड) तसेच आमच्या महाविद्यालयातील प्रा.श्रीमती एल.एस.पाटील, प्रा.श्रीमती आशा मढावी, प्रा.श्रीमती माळी एम.ए, प्रा.तांबे एम.जी., प्रा.यादव आर.एस., प्रा.डॉ.पाटील टी.डी. व प्रा.पवार एल.के. यांनी स्पर्धा परिक्षेचा अभ्यास पूर्ण करून घेतला व सखोल मार्गदर्शन केले. अॅवमे एज्युकेशनचे प्रा.रत्नसागर लाटे, स्नेहल पाटील, स्मिता लाटे यांनी करिअर संदर्भात मार्गदर्शन केले. प्लेसमेंट बाबत स.गा.म.कॉलेज, कराड यांचेकडून दि.२७-१२-२०१४ व २३-१-२०१५ रोजी कॅम्पस मुलाखतीचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये आमच्या महाविद्यालयातील बी.ए.भाग तीन मधील विद्यार्थिनी हजर राहिल्या होत्या. या संदर्भात प्रा.डॉ.जे.डी.यादव व प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने साहेब यांचे आम्हाला विशेष सहकार्य लाभले.

आमच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांचे मार्गदर्शन व प्रोत्साहन मिळाले. त्यांनी आम्हांवर विश्वास ठेऊन संस्था व शाखेसाठी जास्तीत जास्त काम करण्याची संधी दिली. त्याबद्दल आम्ही सर्व कमिटी सदस्य त्यांचे मन:पूर्वक आभार मानतो. महाविद्यालयाचा नॉन टिचींग विभाग आम्हाला सर्व मदत करीत असतो. शॉर्ट टर्म कोर्सच्या समिती सदस्यांचे सहकार्य मिळाले. सर्वांचे मन:पूर्वक आभार.

प्रा.डॉ.अभय पाटील
समन्वयक-स्पर्धा परिक्षा व करिअर मार्गदर्शन

प्रत्याभरण समिती

महाविद्यालयातील सन २०१४-१५ शैक्षणिक वर्षामध्ये महाविद्यालयातील माजी व सध्याच्या प्रवेशित विद्यार्थिनींकडून महाविद्यालयाच्या प्रगती संदर्भात फिडबॅक घेण्यात आला. यामध्ये महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक सोयीसुविधा, विविध उपक्रम, शिक्षकांचे अध्यापन, अभ्यासक्रम यांचा समावेश होतो. या सर्व फिडबॅकचे विश्लेषण करण्यात आले असून यातील निष्कर्षावरून महाविद्यालयातील प्रगती व विकासाची दिशा ठरविण्यासाठी याचा उपयोग होत आहे.

प्रा.बद्रीनाथ ढाकणे
चेअरमन-प्रत्याभरण समिती

ग्रंथालय विभाग

ग्रंथालय हा महाविद्यालयाचा आत्मा आहे. विद्यार्थीनींच्या सर्वांगीण विकासास चालना देण्यासाठी महाविद्यालयातील ग्रंथालय हे ज्ञानसमृद्ध ग्रंथांनी भरलेले आहे. ग्रंथालयात एकूण ९,८७० ग्रंथ असून ५६ सी.डी. व १२ कॅसेट आहेत. तसेच २६ नकाशे/पृथ्वीगोल/मोडेल, २९ नियतकालिके आहेत तसेच ६ वर्तमानपत्रे ग्रंथालयात येतात. एकूण ग्रंथसंपदा खालीलप्रमाणे आहे. ग्रंथालयातील वाचकांना INFLIBNET NIIST इ जर्नल सुविधा उपलब्ध आहे.

स.न.२०१४-१५ मध्ये ग्रंथालयामध्ये ग्रंथ खरेदीसाठी यु.जी.सी. कडून मानव अधिकार फौंडेशन कोर्स अंतर्गत रू.१ लाख व १२ वी योजना महाविद्यालय विकास अनुदान अंतर्गत ९०,००० अनुदान प्राप्त झालेले आहे. तसेच यु.जी.सी. ११ व्या योजनेचा एम.आर.पी. (Miner Research project) अंतर्गत रू. ५०,६१५ ची ग्रंथ खरेदी करण्यात आलेली आहे.

१. ग्रंथालय सेवा

महाविद्यालयातील ग्रंथालयामध्ये पुस्तक देवघेव, संदर्भ सेवा, प्रचलीत जागरूकता सेवा, ए जर्नल सेवा, वाचन कक्ष, इंटरनेट सेवा दिल्या जातात.

२ वाचक

ग्रंथालयामध्ये विद्यार्थी वाचक २८५, प्राध्यापक व स्टाफ वाचक २२ व एकूण २८३ वाचक आहेत.

३. ग्रंथप्रदर्शन

विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयातील ग्रंथ भांडाराची माहिती होण्यासाठी ग्रंथालय शास्त्राचे जनक पद्मश्री डॉ.एस आर रंगनाथन यांच्या जयंती निमित्ताने ग्रंथ प्रदर्शन प्रथम दि.१२-१३ ऑगस्ट २०१४ व २ जाने. २०१५ भरविण्यात आले. यास विद्यार्थिनींचा व प्राध्यापकांचा भरभरून प्रतिसाद मिळाला.

५. ग्रंथसमिक्षा स्पर्धा

स.न. २०१४-१५ मध्ये ग्रंथालय विभागाकडून ग्रंथ समीक्षा स्पर्धा घेण्यात आली. स्पर्धेला चांगला प्रतिसाद मिळाला. या स्पर्धेमध्ये खालीलप्रमाणे विद्यार्थिनीचे क्रमांक देण्यात आले.

१. कु.कदम ज्योती	प्रथम क्रमांक	रू २५१/-
२. कु.पाटील पुजा	द्वितीय क्रमांक	रू १५१/-
३. कु.चंदुगडे पूनम	तृतीय क्रमांक	रू १००/-

६. उत्कृष्ट वाचक

सन २०१४-१५ मध्ये उत्कृष्ट वाचक निवडण्यात आला. या स्पर्धेमध्ये विद्यार्थिनींची ग्रंथालयास भेट, शांतता पाळणे, विविध ग्रंथ वाचणे, समीक्षा करणे, नियतकालिक, वर्तमानपत्र वाचन आदी बाबी विचारात घेण्यात आल्या. उत्कृष्ट वाचक म्हणून कु.पाटील पूजा हिची निवड करण्यात आली. त्यासाठी तिला रू ५०१/- व प्रमाणपत्र देण्यात आले.

प्रा.भद्रीनाथ ढाकणे
चेअरमन-ग्रंथालय समिती

राष्ट्रीय सेवा योजना

शैक्षणिक वर्ष २०१४-१५ या वर्षात महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागात एकूण १०० विद्यार्थीनींना प्रवेश देण्यात आला. या शैक्षणिक वर्षात पुढील उपक्रम राबविण्यात आले.

सुरवातीला राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने उदघाटन कार्यक्रम घेण्यात आला. सदर कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा येथील डॉ.शिवाजीराव भोसले यांना निमंत्रित करण्यात आले होते. या कार्यक्रमाच्या

अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.जगदाळे साहेब उपस्थित होते.

उद्घाटन समारंभानंतर महाविद्यालय परिसराची स्वच्छता करण्यात आली. त्यानंतर विद्यार्थीनींच्या आरोग्याच्या दृष्टिने रक्तगट व हिमोग्लोबीन तपासणी कॅम्प घेण्याचे ठरविण्यात आले. त्यानुसार दि. २४ सप्टेंबर २०१४ रोजी प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उंब्रज येथील डॉक्टर व त्यांची सर्व टीम बोलविण्यात आली. जवळपास १५७ विद्यार्थीनींची तपासणी करण्यात आली. त्याचबरोबर उंब्रज ग्रामपंचायत परिसरामध्ये दि. ६/१२/२०१४ रोजी ग्रामस्वच्छता अभियानाअंतर्गत स्वच्छता मोहिमेचे आयोजन करण्यात आले होते. राष्ट्रीय सेवा योजना विभागातील स्वयंसेविकांनी यामध्ये उत्स्फूर्त सहभाग घेतला. त्याचबरोबर महिला सुरक्षा अभियानाअंतर्गत विद्यार्थीनींना वेळोवेळी मार्गदर्शन करण्यात आले.

'विशेष श्रमसंस्कार शिबीर'

यावर्षीचे राष्ट्रीय सेवा योजनेचे 'विशेष श्रमसंस्कार शिबीर' मौजे-कवठे ता. कराड येथे आयोजित करण्यात आले होते. शिबीराचा कालावधी २०/१२/२०१४ ते २६/१२/२०१४ असा होता. 'स्वच्छ भारत अभियान' हे ब्रीदवाक्य घेऊन शिबीराला सुरवात केली. दि. २० डिसेंबर २०१४ रोजी सकाळी ११=०० वाजता शिबीराचा उद्घाटन समारंभ आयोजित केला. या उद्घाटन प्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून आमदार बाळासाहेब पाटील साहेब उपस्थित होते. त्याचबरोबर अध्यक्ष मा.देवराज दादा पाटील, सभापती - पं.स.कराड तसेच सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराडचे प्राचार्य डॉ.मोहने राजमानेसाहेब हे उपस्थित होते. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.जगदाळे साहेब उपस्थित होते.

सात दिवसाच्या या शिबीरामध्ये 'ग्रामस्वच्छता', 'आजचा तरूण आणि सामाजिक बांधिलकी', 'एकपात्री नाट्यप्रयोग', 'आधुनिक शेती व परसबाग', 'हळदी-कुंकू समारंभ', 'व्यसनमुक्ती', 'अंधश्रद्धा', 'पर्यावरण', 'प्रसारमाध्यमे व युवक वर्ग', 'आरोग्य शिबीर', 'पशुचिकित्सा शिबीर', 'स्वच्छ भारत अभियान', 'लोकगीतातून समाज प्रबोधन' अशा विविध व्याख्यानातून शिबीरार्थी व ग्रामस्थांचे प्रबोधन केले. त्याचबरोबर समाज प्रबोधनपर पोस्टर रॅलीचे व कॅंडल रॅलीचे आयोजन करण्यात आले होते. ग्रामस्थांचा या सर्व उपक्रमांमध्ये उत्स्फुर्त सहभाग होता.

या शिबीराचा समारोप समारंभ दि. २६/१२/२०१४ रोजी दुपारी ४=०० वाजता आयोजित करण्यात आला होता. या समारोप समारंभाचे प्रमुख पाहुणे मा.ॲड रविंद्र पवार, सदस्य मॅनेजिंग कौन्सिल, रयत शिक्षण संस्था, सातारा हे होते. अध्यक्ष म्हणून मा.विजयमाला जगदाळे, सदस्या, जि.प. व जिल्हा नियोजन समिती, सातारा. प्रमुख उपस्थिती मा.द.श्री. जाधव, मा.सुरेशराव साळुंखे, मा.मानसिंगराव जगदाळे, मा.लालासाहेब पाटील, मा.सौ.सुमन यादव उपस्थित होते.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य तसेच या समितीतील सदस्य आणि प्रशासकीय कर्मचारी यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले.

प्रा.लालासाहेब पवार
कार्यक्रम अधिकारी

अग्रणी महाविद्यालय योजना

सन २०१४-१५ या शैक्षणिक वर्षात अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत वर्षभर विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. स.गा.म.महाविद्यालय, कराड या अग्रणी महाविद्यालयाने ठरवून दिल्याप्रमाणे 'स्पर्धा परिक्षा व्यवसाय व संधी' या विषयावरील व्याख्यानाचे आयोजन दि. १६.१.२०१५ करण्यात आले होते. सदर कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून

मा.प्रा.डॉ.शिवाजीराव पाटील, संचालक, स्पर्धा परिक्षा केंद्र, छ.शिवाजी कॉलेज, सातारा यांना निमंत्रित केले होते. सदर व्याख्यानातून स्पर्धा परिक्षा फाऊंडेशन कोर्स, एम.पी.एस.सी, यू.पी.एस.सी या संदर्भातील अभ्यासक्रम, अभ्यास करताना विद्यार्थ्यांनी काय केले पाहिजे ? स्पर्धा परिक्षेत यश कसे संपादन केले पाहिजे याविषयी पॉवर पॉइंट प्रेझेंटेशन करून अतिशय मोलाचे मार्गदर्शन विद्यार्थीनींना केले. सदर कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान प्रा.आर.एस.यादव यांनी भूषविले होते.

दि.२१.१.२०१५ रोजी 'माहितीचा अधिकार व जनजागृती' या विषयावरील व्याख्यान आयोजित केले होते. सदर व्याख्यानासाठी ईस्माईलसाहेब मुल्ला लॉ कॉलेज, सातारा येथील प्रा.डॉ.दिपा पाटील यांना निमंत्रित करण्यात आले होते. त्यांनी माहितीचा अधिकार काय आहे, त्यामधील कायदेशीर तरतुदी कोणत्या ? याविषयी विद्यार्थीनींना पॉवर पॉईंट प्रेझेंटेशनद्वारे मोलाचे मार्गदर्शन केले. सदर कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.जगदाळे साहेब यांनी भूषविले होते.

हे सर्व उपक्रम वर्षभर राबविण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे साहेब यांचे मोलाचे मार्गदर्शन मिळाले. तसेच समितीतील सदस्यांचे आणि महाविद्यालयातील स्पर्धा परीक्षा केंद्राचे चेअरमन प्रा.डॉ.अभय पाटील यांचेही सहकार्य लाभले.

प्रा.लालासाहेब पवार
चेअरमन

UGC Committee

The Committee under the guidance of the Principal and with the help of the office maintains the corrospondence with UGC which is required to get benefit of various UGC schemes for the college.

The Committee gives information of various UGC schemes to individual teachers as well as to the college. This year, a proposal for one day National seminar by Marathi department is sent to UGC. The college has received various grants under the 12th plan. The college has been sanctioned Rs. 31,84,500/- as Development Assistance Grant from which we have received actually Rs. 4,20,000/-. We have been sanctioned Rs. 2,50,000/- for 'Human Rights Foundation Course, from which we have received Rs. 2,35,000/- We have been sanctioned Rs.7,00,000/- for 'Fashion Designing Course.' Also UGC has sanctioned Rs. 3,00,000/- as IQAC grant from which we have received Rs. 2,70,000/-. With this financial assistance we are trying to develop more educational facilities and equipments for the students and teachers.

Prof. Latika Patil
Chairman

IQAC Committee

Internal Quality Assurance cell is working in our college to implement various NAAC related activities. The Annual Quality Assurance report of the academic year 2013-14 was prepared by the committee and sent to NAAC on 29th september 2014. Also the reports for Rayat Quality Management System (RQMS) was prepared by the committee and sent to Sanstha online and also hard copies on 14th August 2014. The RQMS peer team visited the college on 8th January 2015 for which also the committee worked.

Prof.Latika Patil
Chairman

आम्ही सहकारी....

प्राध्यापक वर्ग : सिनिअर कॉलेज

प्राचार्य डॉ.जगदाळे के.बी.	प्राचार्य	एम.एससी.,पीएच.डी.
प्रा.श्री.निर्मळे एस.एस.	सहयोगी प्राध्यापक, मराठी	एम.ए.,डी.एच.ई.
प्रा.डॉ.श्री सकटे एल.डी.	सहयोगी प्राध्यापक, समाजशास्त्र	एम.ए.,पीएच.डी.
प्रा.डॉ.श्री.पाटील ए.जे.	सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास	एम.ए.,पीएच.डी.
प्रा.श्री.यादव आर.एस.	सहा.प्राध्यापक, सामाजिक शास्त्र	एम.ए.,एम.एड.
प्रा.श्री.पाटील डी.जे.	सहा.प्राध्यापक, शारीरिक शिक्षण	बी.ए.,एम.पी.एड.
प्रा.डॉ.श्री.पाटील टी.डी.	सहयोगी प्राध्यापक, मराठी	एम.ए.,एम.फिल.,पीएचडी.
प्रा.श्री.पवार एल.के.	सहा.प्राध्यापक, अर्थशास्त्र	एम.ए.
प्रा.श्री.अहिवळे ए.ए.	सहा.प्राध्यापक, हिंदी	एम.ए.
प्रा.श्रीमती मोहिते व्ही.एस.	सहा.प्राध्यापक, हिंदी	एम.ए.,एम.फिल.,पीएच.डी.
प्रा.श्रीमती पाटील एल.एस.	सहा.प्राध्यापक, इंग्रजी	एम.ए.,बी.एड.,एम.फिल.,सेट
प्रा.श्रीमती महाडी ए.बी.	सहा.प्राध्यापक, भूगोल	एम.ए.,नेट
प्रा.श्री.तांबे एम.जी.	सहा.प्राध्यापक, इतिहास	एम.ए.
प्रा.श्री.ढाकणे डी.डी.(लिब.)	सहा.प्राध्यापक, ग्रंथपाल	बी.लिब.,एम.लिब.,सेट, एम.फिल.नेट
प्रा.श्रीमती माळी एम.ए.	सहा. प्राध्यापक, मानसशास्त्र	एम.ए.,एम.एड.
प्रा.श्री.सकटे बी.एस.	सी.एच.बी.प्राध्यापक, इंग्रजी	एम.ए.,बी.एड. नेट

प्रशासकीय सेवक वर्ग

श्री.खराडे ए.एन.	मुख्य लिपिक	एम.कॉम.
श्री.पवार बी.ए.	वरिष्ठ लिपिक	एम.ए.,बी.लिब.शास्त्र
श्री.कांबळे आर.बी.	ग्रंथालय सहाय्यक	एच.एस.सी.
श्री.शिरकर वाय.बी.	ग्रंथालय सहाय्यक	एच.एस.सी.
श्री.सकटे व्ही.आर.	शिपाई	एस.एस.सी.

|| वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ ||

महाविद्यालयाच्या प्रांगणात प्रमुख पाहुण्यांचे आगमन सोबत प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे, कार्याध्यक्ष प्रा.सुहास निर्मळे व प्रा.दिनेश पाटील

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या प्रतिमेचे पूजन करताना सहसचिव मा.प्राचार्य डॉ.डी.डी.पाटील व मान्यवर

स्वागत व पाहुण्यांचा परिचय करून देताना प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

प्रमुख पाहुणे मा.सहसचिव प्राचार्य डॉ.डी.डी.पाटील विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन करताना

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा.ॲड.रविंद्र पवार

जिमखाना अहवाल वाचन करताना प्रा.दिनेश पाटील

त्रिवेणी

सन२०१४-२०११

संपादन समिती

अध्यक्ष :
प्राचार्य डॉ.कैलास जगदाळे

संपादक :
प्रा.डॉ.तानाजी पाटील

विभागीय संपादक :
प्रा.सुहास निर्मळे (मराठी)
प्रा.डॉ.वंदना मोहिते (हिंदी)
प्रा.श्रीमती लतिका पाटील (इंग्रजी)
प्रा.डॉ.अभय पाटील (सामाजिक शास्त्रे)
प्रा.श्रीमती मनिषा माळी (अहवाल)

मराठी